

ISTRA

Otisak vremena Odtis časa

ISTRA

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Sveučilišna knjižnica u Puli

UDK 908(497.5-3 Istra)

RESTOVIĆ, Gordana
Istra : otisak vremena : = od tis čas /
<autor teksta, avtor besedila Gordana
Restović ; fotografije Ivo Pervan ; prijevod
na slovenski, prevod v slovenščino Alina
Lovrečić Carli>. – Pula : Istarska županija
<etc.>, 2011.

Bibliografija.

ISBN 978-953-7001-23-0 (Mara)

REVITALIZACIJA
ISTARSKOG ZALEĐA
I TURIZMA
U ISTARSKOM ZALEĐU

REVITALIZACIJA
ISTRSKEGA PODEŽELJA
IN TURIZMA
NA ISTRSKEM PODEŽELJU

INSTRUMENT ZA PREDPRISTOPNO POMOČ
INSTRUMENT PRETPRISTUPNE POMOČI

ISTRA Otisak vremena Odtis časa

Naložba v vašo prihodnost
Operacijo delno financira Evropska unija
Instrument za predpristopno pomoč

Ulaganje u vašu budućnost
Operaciju djelomično financira Evropska unija
Instrument pretpristupne pomoći

Projekttno aktivnost je provela
Istarska županija – Regione Istriana
Projekttno aktivnost je izvedla
Istarska županija – Regione Istriana

Ova publikacija izrađena je uz pomoć Evropske unije. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost Istarske županije – Regione Istriana i ni na koji se način ne može smatrati da odražava gledišta Evropske unije.

Ta publikacija je nastala s pomoćju Evropske unije. Vsebina te publikacije je izključna odgovornost Istarske županije – Regione Istriana in na noben način ne odraža stališča Evropske unije.

ŽIVA SLIKA	6
ŽIVA PODOBA	8
Sečovljanske solane / Sečoveljske soline – Dolina Dragonje	10
Sv. Peter – Nova vas – Padna	14
Pomjan – <small>PARK PRIRODE / KRAJINSKI PARK:</small> Kraški rub / Kraški rob – Socerb	18
Črni Kal – Osp – Kubed	22
Momjan – Grožnjan – Pietrapelosa – Mirna	25
Baštija – Kostanjica – Parenzana	33
Oprtalj – Završje – Livade – Zrenj	39
Istarske toplice – Motovunska šuma / Motovunski gozd – Višnjan	46
<small>PODZEMNI SVIJET / PODZEMNI SVET</small>	
<small>SPIĻA / JAMA</small> Mramornica – Feštinsko kraljevstvo / Feštinsko kraljestvo – <small>JAMA</small> Baredine	54
Limski zaljev / Limski zaliv – Kloštar – Kontija – Dvigrad	59
Kanfanar – Bale – Palud – Vodnjan – Brijuni – Fažana	64
Svetvinčenat – Tinjan – Pićan – Gračičće	74
Belaj – Šumber – Kožljak – Paz	81
Čepićko polje – Kršan – Boljunki kaštel / Boljunki grad – Lupoglav	85
Plomin – Kvarnerski zaljev / Kvarnerski zaliv – Brseč	88
<small>PARK PRIRODE / KRAJINSKI PARK:</small> Učka – Mošćenice	91
RAZLIČITE GRANICE, ISTA LJUBAV	94
RAZLIČNE MEJE, ISTA LJUBEZEN	94
LITERATURA	95

Živa slika

Čudesna, magična, bajkovita... tek su neki od epiteta kojima se Istra opisuje u brojnim izdanjima i usmenoj predaji. Kritici opisa tu nema mjesta jer riječ je o osobnom doživljaju: svatko od nas Istru ljubi i živi na svoj način. Njenu današnju sliku narisala je bogata povijest utkana u njene prirodne ljepote. Dopustimo li joj da nam se pokaže bez zadržke, uplest će nas lako u svoje postojanje, te uvijek iznova vući k sebi.

Baš kao u drevnim pričama, nekad davno, još u ledeno doba, nije bila okružena morem već dolinama u kojima su živjele brojne životinjske vrste. Kako su izgledali tadašnji dinosauri, možemo doznati u Balama, pokraj Medulina i na Brijunima, slijedeći njihove tragove.

Prvi su ljudi obitavali u pećinama a obrisu njihova života utisnuti su u Limskom kanalu, spiljama pokraj Pule i na Učki. Ondje su se sklanjali i živjeli živote lovaca, u stalnoj potrazi za hranom. Razdoblje je to otapanja ledenih vrhova, kad je more zauzelo sadašnji položaj. Klima se promijenila i pogodovala bujanju vegetacije. Velike i raskošne šume, plovne rijeke, klisure i vrleti još je zanimljivijima činila činjenica da je Poluotok prošaran trima vrstama zemlje: bijelom oko planinskih vrhova, sivom i plodnom u unutrašnjosti te crvenom uz more.

Posebnu težinu davala je Učka, kao planina ali i prirodno bogatstvo koje je oduvijek razdvajalo Poluotok od kontinentalnog dijela. Često u snijegu, vidljiva iz gotovo svakog dijela Istre, bila je opasnost, upozorenje ali i zapreka mnogim naviranjima. Čvrsto zaleđe pod kojim je pulsirao život.

S druge strane ljeskalo se more s razvedenim otočjem i bogatim podmorjem, te klimom pogodnom za uzgoj maslina i vinove loze. Bilo je to područje razvijene trgovine, ali i poprište pomorskih sukoba.

Prvi ozbiljniji život počinje naseljavanjem Histra, prapovijesnog naroda. Njihovi dani u gradinama i običaji, kao i slavni ratovi s Rimljanima, utisnuli su ovom kraju poseban pečat. Rimska pobjeda nad Histrima otvorila je vrata stoljetnim promjenama i mijenjanjima vlasti, granica, kulture, stanovništva bilo kopnom, morem ili rijekama.

Istra je tijekom svoje povijesti bila mjesto dodira mnogih naroda i prožimanja njihovih kultura. Liburni, Histri, Grci, Kelti, Rimljani, Ostrogoti, Bizantinci, Langobardi, Hrvati, Franci, Mlečani, Austrijanci, Talijani i Slovenci svojom su je prisutnošću, običajima i radom obilježili i duboko su utkani u svaki njen djelić. I danas, uz sva znanja koja posjedujemo, često budemo iznova osupnuti kakvom prirodnom ljepotom ili pojavom pitajući se kako su izgledale nekad i kako su ih doživljavali tadašnji stanovnici. Što su mislili kad su za sunčana dana vidjeli Alpe i snježne padine na obzoru mora? Ili kad bi oni u unutrašnjosti s jednog mjesta vidjeli pet kaštela na okolnim brdima i sve prilazne putove, poput velikog platna kakvog srednjovjekovnog filma, potom kad bi iz magle u zoru na nebu izronio grad. Da, Istra je onda, kao i sada, pružala gotovo nadnaravne slike pa ne čudi što je svoje stanovnike nadahnjivala da doživljaje bilježe u legendama i pričama.

Njene bogate šume, opisane u knjigama i katastrima, bile su dom divova i vila, ali i njedra za mnoge brodove mletačke i austrijske mornarice.

Danas su šume zaštićene, Istra obiluje prirodnim rezervatima na moru i kopnu, parkovima prirode, zaštićenim pticama, leptirima, mnogim endemičnim vrstama flore i faune s još pregršt neistraženih područja.

Tom je mističnom svijetu pogodovao smještaj Poluotoka na krškom području: stoljetnim djelovanjem vode podzemlje je obogaćeno za jedan

cijeli neistraženi svijet spilja i jama, pravih poslastica za speleologe i posjetitelje. U njih su zavirivali još prehistorijski ljudi skupljajući kišnicu. Tko zna što im je sve bilo na pameti zat(o)ećenima u raskošnom carstvu stalaktita i stalagmita?

Duboko u Poluotok zadiru Limski i Plominski zaljev, nekadašnja ušća rijeka uz koja su se vezivale priče pustinjaka, trgovaca i ratnika. Bili su to i putovi prodiranja uskoka s mora, često slabe točke uz koje su se razvili gradovi-utvrde.

Istru valja promotriti i šire, kao sjecište gospodarskih ali i političkih puteva, pa sve ispreplesti osobnim interesima i ambicijama malih veleposjednika. Sav taj život na konjima i kotačima, naoružan ili gospodski, prolazio je uz rijeku Dragonju, dolinom Mirne i Raše, uz rimsku Flavijevsku cestu koja je presijecala Poluotok, i pored Čepićkog jezera... donoseći bogatstvo i raskoš, tugu i jad, kugu i malariju. Rijeka Mirna je bila plovna za veće brodove, gotovo do Istarskih toplica. Postojale su luke, cvjetali su prijevoz i trgovina, cijeli jedan život razmjene iskustva, saznanja, začina, svile, kamena, drva, umjetnosti. Danas bismo to nazvali mjestom svjetskih trendova.

Po obroncima su gradine s vremenom prerasle u kule, kaštele i gradove; imali su svoje vlasnike, razvijali se, sukobljavali, dijelili... pisali svoju povijest. Često su vlasnici kaštela upravo iz Kopra i Venecije donosili novosti i običaje, trudili se svojim funkcijama nametnuti u obalnim gradovima i pokušavali na njih polagati pravo. Između mora i unutrašnjosti, bez obzira na vlast, postojala je stalna i čvrsta povezanost, najčešće interesna.

Priču je u jednom trenutku zaokružila željeznička pruga otvorivši nove prometne i trgovačke putove. Nestala u vihoru rata, poput duha, ostavila je za sobom ostatke malih kolodvora, vijadukte i dijelove pruga, da bi danas tonula negdje u Sredozemlju.

Na drugoj strani Poluotok je imao rijeku Rašu i Čepićko jezero, koje je sada isušeno i čini plodno polje. Nekadašnje jezero, uz koje su podizani samostani i ljetnikovci, bilo je izvor života, ali i malarije, u okruženju obrambenih kula i gradića koji su se nadvili nad njim.

Rijeka Raša dijelila je Istru od Liburnije, pa su tako istočna liburnijska i zapadna obala Istre bile više vezane uz Mlečane dok je na njenu unutrašnjost snažno utjecala austrijska vlast. Ondje su vlasnici malih kaštela i gradića bili moćnici povezani s patrijarsima, dvorovima, carevima... Donosili su u svoje krajeve novosti, vijesti, robu, povezivali svijet s Austrijom, Venecijom, čuvali se od kuga i malarija, bili desetkovani i naseljavani.

U prirodnu ljepotu i život Poluotoka, poput intervencije u slici, smješteni su ostaci i spomenici vremena koji govore o kulturi naroda, običajima i daju povijesni slijed priči. Istra je oslikana freskama, opisana knjigama, ukrašena hramovima, zgradama, skulpturama, bunarima, vratima, čudesnim pročeljima, crkvama, ispisana glagoljicom.

Tijekom stoljeća tragovi prošlosti su mijenjani dok su današnji stanovnici vjerna preslika starih Histra, ponosnih na svoju povijest, na svaki kamen i pogled sa svog malog poluotoka, njihovog najvećeg svijeta.

Živa podoba

Čarobna, magična, pravljlična ... so le nekateri pridevniki, s katerimi Istro opisujejo v številnih knjižnih izdajah in ustnem izročilu. Opisa ni moč kritizirati, kajti gre za osebno doživetje: vsak izmed nas Istro ljubi in doživlja na svoj način. Njeno današnjo podobo je izrisala bogata zgodovina, ki je vtkana v njene naravne lepote. Če ji dovolimo, da se nam brez zadržkov razkrije, nas bo z lahkoto vpletla v svoj obstoj in nas vedno znova vabila k sebi.

Kot v starodavnih zgodbah, zdavnaj, še v ledeni dobi, ni bila obdana z morjem, temveč z dolinami, v katerih so živele številne živalske vrste. Kakšni so bili dinozavri, lahko izvemo v Balah, pri Medulinu in na Brionih, kjer lahko sledimo njihovim stopinjam.

Prvi ljudje so prebivali v votlinah, obrisi njihovih življenj pa so vtisnjeni v Limeskem kanalu, votlinah pri Pulju in na Učki. V njih so našli zatočišče in živeli življenje lovcev, v nenehnem iskanju hrane. To je obdobje taljenja ledenih vrhov, ko je morje zavzelo sedanji položaj. Spremenilo se je podnebje, ki je omogočilo bujno razraščanje vegetacije. Veliki in razkošni gozdovi, plovne reke, strme skale in soteske so še bolj zanimivi zaradi treh prsti, s katerimi je prepreden istrski polotok: bela okoli gorskih vrhov, siva in rodovitna v notranjosti ter rdeča ob morju.

Posebno težo je imela Učka, kot gora in kot naravno bogastvo, ki je od nekdanj ločevala istrski polotok od celine. Pogosto pod snegom, vidna iz skoraj vsakega koticika Istre, je bila nevarnost, opozorilo in tudi ovira številnim prodorom. Čvrsto zaledje, pod katerim je utripalo življenje.

Z druge strani se je lesketalo morje z razčlenjenim otočjem in bogatim podmorskim svetom ter ugodnim podnebjem za vzgojo oljk in trte. To je bilo področje razvite trgovine in tudi mesto pomorskih spopadov.

Prvo resnejše življenje se začne z naselitvijo Histrov, prazgodovinskega naroda. Življenje v gradiščih in njihovi običaji ter tudi slavne vojne z Rimljani so temu prostoru vtisnili poseben pečat. Rimska zmaga nad Histri je odprla vrata stoletnim spremembam in menjavam oblasti, mej, kulture, prebivalstva, po kopnem, morju ali rekah.

Istra je bila skozi svojo zgodovino stični prostor številnih narodov in prežemanj njihovih kultur. Liburni, Histri, Grki, Kelti, Rimljani, Ostrogoti, Bizantinci, Langobardi, Hrvati, Benečani, Avstrijci, Italijani in Slovenci so jo zaznamovali s svojo prisotnostjo, običaji in delom ter se globoko vtkali v vsak njen delček. Tudi danes smo, kljub znanju, ki ga imamo, vedno znova presenečeni nad kakšno naravno lepoto ali pojavom, pri tem pa se sprašujemo, kako je izgledala nekoč in kako so jo doživljali tedanji prebivalci. Kaj so mislili, ko so ob sončnih dnevih videli Alpe in zasnežena pobočja na obzorju morja? Ali ko so tisti v notranjosti z enega mesta videli pet gradov na sosednjih hribih in vse dostopne poti kot na velikem platnu srednjeveškega filma ... Ali ko je iz megle ob jutranjem svitu na nebu izplavalo mesto ... Da, Istra je tedaj, tako kot danes, ponujala skoraj nadnaravne slike in zato ne preseneča, da je bila navdih svojim prebivalcem, ki so doživljata zapisovali v legende in zgodbe.

Njeni bogati gozdovi, opisani v knjigah in katastrih, so bili dom velikanov in vil ter zavetje številnim ladjam beneške in avstrijske mornarice.

Danes so gozdovi zaščiteni, Istra pa je polna naravnih rezervatov na morju in na kopnem, naravnih parkov, zaščitenih ptic, metuljev, številnih endemičnih vrst flore in favne iz še neraziskanih območij.

Temu mističnemu svetu je botroval položaj istrskega polotoka na kraškem področju: skozi stoletja je delovanje vode obogatilo podzemlje

z neraziskanim svetom votlin in jam, pravih poslastic za speleologe in obiskovalce. Vanje so pogledovali že prazgodovinski ljudje, ko so zbirali deževnico. Kdo ve, na kaj so pomislili, ko so bili ujeti v razkošnem cesarstvu stalaktitov in stalagmitov?

Globoko v istrski polotok sta se zarezala Limski in Plominski zaliv, nekdanja ustja rek, na katera so se navezovale zgodbe puščavnikov, trgovcev in bojevnikov. To so bile tudi poti prodiranja uskokov z morja, pogostokrat slabe točke, ob katerih so se razvila mesta – utrdbe.

Istro je treba obravnavati tudi širše, kot križišče gospodarskih in političnih poti, vse to pa je treba preplesti z osebnimi interesi in ambicijami majhnih veleposestnikov. Življenje na konjih in kolesih, oboroženo ali gosposko, se je odvijalo ob reki Dragonji, po okoli Mirne in Raše, ob rimski cesti Via Flavia, ki je sekala istrski polotok, in poleg Čepičkega jezera ... ter na ta način prinašalo bogastvo in razkošje, žalost in obup, kugo in malarijo. Reka Mirna je bila plovna za večje ladje vse do Istrskih toplic. Tu so bila pristanišča, cvetela sta promet in trgovina, življenje izmenjav izkušenj, spoznanj, začimb, svile, kamna, lesa, umetnosti. Danes bi temu rekli križišče svetovnih trendov.

Na pobočjih so gradišča sčasoma prerasla v stolpe, gradove in mesta, ki so imeli svoje lastnike in razvoj. Spopadali so se, delili ... pisali so svojo zgodovino. Pogosto so lastniki gradov prav iz Kopra in Benetk prinašali novosti in običaje, si prizadevali svoje funkcije vsiliti obalnemu mestu ter si poskušali lastiti pravico do njih. Med morjem in notranjostjo je, kljub oblastem, obstajala stalna in čvrsta povezava, ponavadi zaradi interesov.

Zgodbo je v nekem trenutku zaokrožila železniška proga, ki je odprla nove prometne in trgovske poti. Izginula v vojni vihri, je kot duh za seboj pustila ostanke majhnih postaj, viadukte in dele prog, da bi danes tonila nekje v Sredozemlju.

Na drugi strani je istrski polotok imel reko Rašo in Čepičko jezero, ki je sedaj izsušeno in služi kot rodovitno polje. Nekdanje jezero obdano z obrambnimi stolpi in mesteci, ob katerem so se dvigali samostani in letovišča, je bilo izvir življenja, hkrati pa tudi malarije.

Reka Raša je delila Istro od Liburnije, tako da sta bili vzhodna liburnijska in zahodna obala Istre bolj vezani na Benečane, medtem ko je na njeno notranjost močno vplivala avstrijska oblast. Tam so bili lastniki manjših gradov in mestec veljaki, povezani s patriarhi, dvori, cesarji ... V svoje kraje so prinašali novosti, novice, blago, povezovali svet z Avstrijo, Benetkami, se ščitili pred kugami in malarijo, bili večkrat zdesetkani in znova naseljeni.

V naravno lepoto in življenje istrskega polotoka so, kot intervencija v sliki, umeščeni ostanke in spomeniki časa, ki govorijo o kulturi naroda in običajih ter dajejo zgodbi zgodovinsko sled. Istra je poslikana s freskami, opisana v knjigah, okrašena s templji, stavbami, skulpturami, vodnjaki, vrati, čudovitimi pročelji, cerkvami, popisana z glagolico.

Skozi stoletja so se sledi preteklosti spreminjale, medtem ko so današnji prebivalci zvesti odraz starih Histrov, ki so ponosni na svojo zgodovino, na vsak kamen in razgled iz svojega majhnega polotoka, njihovega največjega sveta.

Čaroban pogled na ograđene bazene sjevernog Jadrana u kojima se ljeska more i bijeli sol budi našu znatiželju i slikarsku inspiraciju. Od nekad brojnih solana u Tršćanskom zaljevu sačuvala su se tek ove u Sečovlju i Strunjanu, gdje se sol još uvijek vadi na tradicionalan način. Stoljećima je ovaj zaštićeni krajolik utjecao na gospodarstvo država i gradova toga područja: Sečovljanske solane bile su predmet političkih sporova i ratova jer je sol bila dragocjena sirovina i strateška trgovačka roba u službi konzerviranja hrane i proizvodnje baruta.

Solna polja, kanali i nasipi s kamenim zidovima, stepenicama i branama, solarske kuće s okolicom, putovi, mostovi i pumpe pružaju utočište rijekim životinjskim i biljnim vrstama te su tako spomenar bogate sredozemne kulturne baštine i krajolika koji nestaje.

U sklopu solana djeluje muzej koji čine tipična solarska kuća i solni fond s dovodnim kanalom za morsku vodu, pa se može vidjeti kako se sol dobivala još u 14. st, te etnografska zbirka.

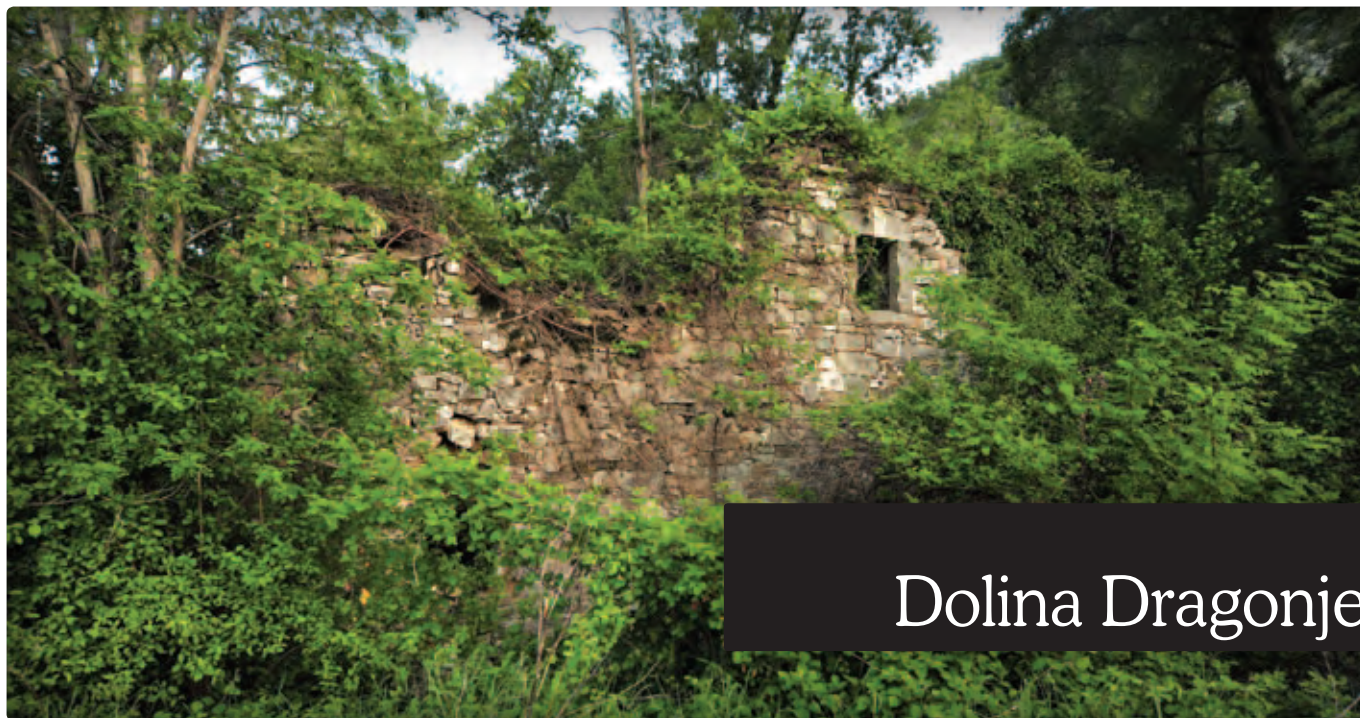
A wide-angle landscape photograph of the Sečovlje salt pans at sunset. The sky is a deep orange, and the water reflects the golden light. In the foreground, there are several rectangular salt pans with dark, wet surfaces. A small, dark building is visible in the middle ground, and a winding path or canal leads through the pans. The overall scene is serene and atmospheric.

Sečovljanske solane / Sečoveljske soline

Čarobni razgled na ograjene bazene severnega Jadrana, v katerih se lesketa morje in blešči sol, prebujata našo radovednost in slikarski navdih. Od nekdanj številnih solin v Tržaškem zalivu so se te ohranile le v Sečovljah in Strunjanu, kjer sol še vedno pridelujejo na tradicionalen način. Skozi stoletja je ta zaščitena pokrajina vplivala na gospodarstvo držav in mest tega področja. Sečovlske soline so bile predmet političnih preprirov in vojn, ker je bila sol dragocena surovina in strateško trgovsko blago, ki se je uporabljalo za konzerviranje hrane in proizvodnjo smodnika. Solna polja, kanali in nasipi s kamnitimi zidki, stopnicami in jezovi, solinarske hiše z okolico, steze, mostovi in črpalke nudijo zatočišče redkim živalskim in rastlinskim vrstam ter so tako spominska knjiga bogate sredozemske kulturne dediščine in pokrajine, ki izginja.

V sklopu solin deluje muzej, ki ga sestavljata tipična solinarska hiša in solni fond z dovodnim kanalom za morskovo vodo. Tako lahko vidimo, kako so sol pridelovali v 14. stoletju. V sklopu muzeja je tudi etnografska zbirka.

Dolina Dragonje

Ovo je područje izazov za sve ljubitelje netaknute, divlje prirode prožete tragovima prošlosti. Dolina Dragonje još je za stare Rimljane bila blagodat: žito se mljelo na 29 kilometara dugoj rijeci s više od 40 mlinova. Danas ih je malo obnovljeno, tek Kodarinov i Mazurinov mlin.

Rijeka ne izvire na određenom mjestu već objedinjuje strme pritoke kroz gorski dio sve do široke ravnice, da bi se po robu Sečovljanskih solana izlila u more. Na tome su mjestu svoj životni prostor označile brojne životinjske vrste, pa i one ugrožene. I dok rijeka stvara brzake, vrtloge, sprudove i slapove, u krošnjama stoljetnih stabala, u čijim sjenama počiva divljač, pjevaju rijetke ptice. Dolina je ovo arkadijskoga ugođaja.

Područje je zaštićeno u sklopu Parka prirode Dragonja.

U riječnome naručju počivaju i tri zaseoka: Truške, Labor i Boršt u kojima još uvijek možemo prepoznati lice tipične istarske arhitekture. Posebno se ističe Boršt, s crkvicom sv. Roka iz 16. st. i vrijednim freskama, u kojem je, legenda kaže, rođen sv. Nazarij, zaštitnik grada Kopra.

Najbolje vrijeme za uživanje u dojmu doline je od studenog do travnja kad je Dragonja bogata vodom.

To područje je izaziv za vse ljubitelje nedotaknjene divje narave, prepajene s sledovi preteklosti. Dolina Dragonje je bila blagodat že starim Rimljanom: mleli šo žito na 29 km dolgi reki v več kot 40 mlinih. Danes sta obnovljena le Kodarinov in Mazurinov mlin.

Reka ne izvira na točno določenem mestu, temveč jo tvorijo strmi pritoki skozi gorski del vse do široke ravnice, da bi se po robu Sečovljanskih solin izlila v morje. Na tem mestu so svoj življenjski prostor našle številne živalske vrste, tudi ogrožene. Medtem ko reka ustvarja brzice, tolmane, prode in slapove, v krošnjah stoletnih dreves, v senci katerih počiva divjad, prepevajo redke ptice. Dolina se zdi preprosto arkadijska.

Območje je zaščiteno v sklopu Krajskega parka Dragonja.

V naručju reke počivajo trije zaselki: Truške, Labor in Boršt, v katerih še vedno lahko prepoznamo podobo tipične istrske arhitekture. Posebej izstopa Boršt s cerkvico sv. Roka iz 16. stoletja z dragocenimi freskami, kjer je po legendi rojen sv. Nazarij, zavetnik mesta Koper.

Najprimernejši čas za uživanje v dolini je od novembra do aprila, ko je Dragonja polna vode.

Sv. Peter – Nova vas – Padna

Trolisna djetelina istarskih sela zaštićena je kulturna baština, a stanovništvo se uglavnom bavi maslinarstvom i vinogradarstvom.

Sv. Peter se prvi put spominje početkom 11. st., a u 13. je dodijeljen Mletačkoj Republici. U prvu zemljopisnu kartu Istre iz 16. st. upisan je pod imenom *S. Pietro dell' Amata* a od 1954. do 1992. selo je nosilo ime Raven. Svoju je povijest stvaralo pod mletačkom i austrijskom vlašću. U mjestu je crkva sv. Petra koja čuva izuzetan primjerak renesansnog kiparstva – kameni reljefni oltar radionice Pietra Lombarda iz Venecije. Nezaobilazan spomenik je i etnološki muzej u Toninoj kući gdje se u prizemlju nalazi *torkla* – preša za masline stara 400 godina.

Nova vas ili *Villa Noua* spominje se u dokumentima već od 13. st.

Selo je smješteno na brežuljku te se spušta u dolinu rječice Drnice i na jugu Dragonje.

Na tom plodnom dijelu Krasa žitelji su se nekad bavili vinogradarstvom, uljarstvom, uzgojem životinja te sitnim obrtima. Danas su vinogradari i uljari. U selu je crkva sv. Marije od Krunice iz 15. st. s 26 metara visokim zvonikom s kipom sv. Josipa. Tijekom 18. st. crkva je obnovljena.

Padna se u pisanim izvorima spominje početkom 12. st., a kao Padena je ucrtana na prvu zemljopisnu kartu Istre u 16. st. Prvobitno naselje ležalo je uz groblje o čemu svjedoče arheološki nalazi iz 2. st. Crkva sv. Blaža iz 12. st. čuva škropionicu pod kojom je mramorno postolje s početka 9. st. Uz crkvu je smještena galerija velikog slovenskog slikara Božidara Jakca.

Trolisna deteljica istrskih vasi je zaščitena kulturna dediščina, prebivalstvo pa se večinoma ukvarja z oljkarstvom in vinogradništvom.

Sv. Peter se prvič omenja v začetku 11. stoletja, v 13. stoletju pa je pripadel Beneški republiki. Na prvem zemljevidu Istre iz 16. stoletja je vpisan pod imenom *S. Pietro dell'Amata*, od leta 1954 do 1992 pa je vas nosila ime Raven. Svojo zgodovino je ustvarjala pod beneško in avstrijsko oblastjo. V vasi je cerkev sv. Petra, katera hrani izjemen primer renesančnega kiparstva – kamniti reliefni oltar, ki ga je izdelala beneška delavnica Pietra Lombarda.

Neizogiben spomenik je tudi etnološki muzej v Tonini hiši, kjer se v pritličju nahaja *torkla* – preša za oljke stara 400 let.

Nova vas ali *Villa Noua* se v dokumentih omenja že v 13. stoletju. Vas se nahaja na hribu, ki se spušča v dolino rečice Drnice in na jugu Dragonje.

Na tem plodnem delu krasa so se prebivalci nekoč ukvarjali z vinogradništvom, oljarstvom, živinorejo ter obrtjo. Danes so vinogradarji in oljarji.

V vasi je cerkev sv. Marije Rožnovenske iz 15. stoletja s 26 metrov visokim zvonikom, na katerem je kip sv. Jožefa. Cerkev je bila v 18. stoletju obnovljena.

Padna se v pisanih dokumentih omenja v začetku 12. stoletja, kot *Pedena* pa je vrisana v prvi zemljevid Istre iz 16. stoletja. Prvotno naselje se je nahajalo ob pokopališču, o čemer pričajo arheološke najdbe iz 2. stoletja. Cerkev sv. Blaža iz 12. stoletja hrani škropilnik, pod katero je marmornat podstavek iz začetka 9. stoletja. Ob cerkvi se nahaja galerija slovenskega slikarja Božidarja Jakca.

Pomjan

Najviše selo Šavrinskih brda, kažu, ime je dobilo po nasadima jabuka (pomi) koji su nekoć prekrivali okolicu u toploj zavjetrini ispod Pomjanskog brda. Područje je plodno i bogato vodom, okruženo dolinom rječica Badaševice i Rokave, pritoka rijeke Dragonje, te oduvijek omiljeno stajalište putnika. U rimsko doba je preko Pomjana prolazio glavni put do Pule, što dokazuju i brojni arheološki nalazi.

U naselju je župna crkva sv. Jurja s neobičnim zvonikom te crkvice, posvećena Marijinom rođenju, s ostacima fresaka iz 15. st. i glagoljičkim natpisima od kojih je najstariji iz 1439. godine. Sačuvane freske su najkvalitetniji spomenik srednjovjekovnog zidnog slikarstva koparskog zaleđa.

PARK PRIRODE / KRAJINSKI PARK

Kraški rub / Kraški rob

Ova prirodna granica strmih, vapnenastih stijena između kopnenog dijela Slovenije i slovenske Istre proteže se u dužini 20 kilometara od Socerba do Mlina, na slovensko-hrvatskoj granici. To je područje prirodnog prijelaza iz toplije Istre ka hladnijem krasu, izmjene gorskog i morskog zraka s brojnim prirodnim ljepotama. Smjenjivanje vapnenaste i flišne podloge te razlomljeni reljef uvjetovali su nastanak tla pogodnog za razvoj brojnih biljnih i životinjskih vrsta. Uzduž Kraškoga ruba djelomično je sačuvano nekoliko utvrda i kula koje su podignuli Mlečani za zaštitu od Habsburgovaca. Zbog urbanističke osnove skladno uklopljene u krajolik i kao tipični primjeri tradicionalnog graditeljstva, naselja Črni Kal, Črnotiče, Gračiče, Hrastovlje, Kubed, Podpeč i Socerb proglašena su zaštićenom kulturnom baštinom.

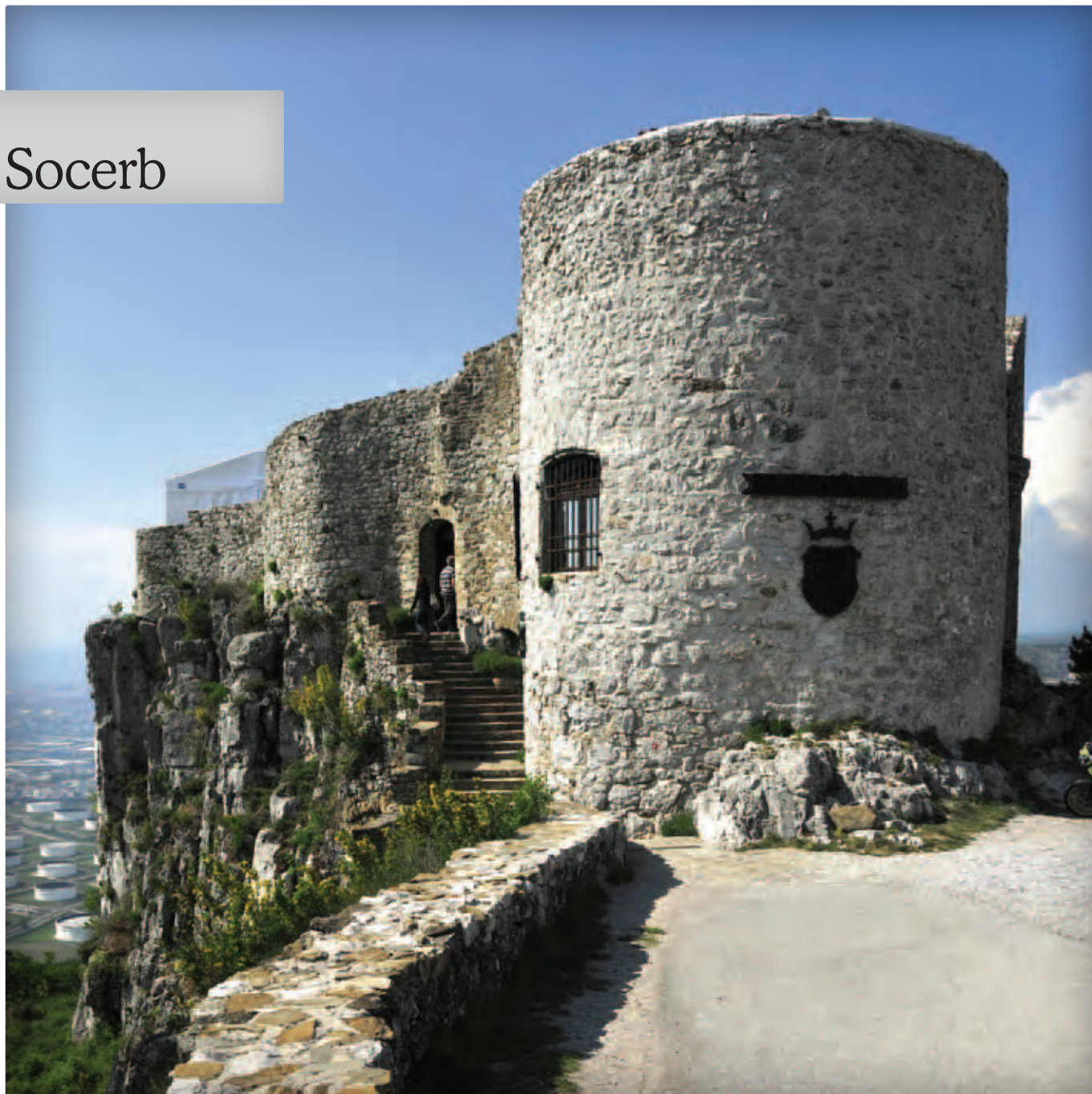
Najvišje ležeća vas Šavrinskih brd je, pravijo, ime dobila po nasadih jabolka (*pomi*), ki so nekoč pokrivali okolico v toplem zavetju pod Pomjanskim hribom. Področje je plodno in bogato z vodo, obdajata ga dolini rečic Badaševice in Rokave, pritoke reke Dragonje ter je priljubljeno počivališče potnikov. V rimskem obdobju je skozi Pomjan peljala glavna pot iz Pulja, kar dokazujejo tudi številne najdbe.

V naselju je župnijska cerkev sv. Jurija z nenavadnim zvonikom ter cerkvica posvečena Marijinemu rojstvu, z ostanki fresk iz 15. stoletja in glagolskimi napisy, med katerimi je najstarejši iz leta 1439. Ohranjene freske so najkvalitetnejši spomenik srednjeveškega stenskega slikarstva koprškega podeželja.

Ta naravna meja s strmimi, apnenčastimi skalami med celinskim delom Slovenije in Slovensko Istro se v dolžini 20 km razteza od Socerba do Mlina, na slovensko-hrvaški meji. To je područje številnih naravnih lepota, naravnega prehoda iz toplejše Istre v hladniji Kras, izmenjave gorskoga in morskoga zraka. Menjavanje apnenčaste in flišne podlage ter razgiban reljef so ustvarili pogoje za nastanak tal, ki so primerna za razvoj rastlinskih in živalskih vrst.

Vzdolž Kraškoga roba je deloma ohranjenih nekoliko utrd i stolpova, katere su postavili Benečani, da bi se zaštitili pred Habsburžanima. Zbog urbanističke osnove, ki je skladno vpeta u pokrajino in kot tipični primeri tradicionalnoga graditeljstva su naselja Črni Kal, Črnotiče, Gračiče, Hrastovlje, Kubed, Podpeč i Socerb razglašena za kulturno dediščinu.

Socerb

S pogledom na Trščanski zaljev utvrda Socerb, nastala na temeljima ilirske gradine, stoljećima prkosi buri i zubu vremena. Naselje se prvi put spominje 1040. godine a ime je dobilo po zaštitniku Trsta, mučeniku sv. Socerbu (San Servolo). Prema legendi, mladi Socerb se pri obraćanju na kršćanstvo krio u obližnjoj jami (283. ili 284. godine) dok ga trščanski guverner nije dao usmrtniti.

Nekoć je utvrda nadzirala osjetljivo granično područje i važne prometnice te je bila meta napada i ratovanja Mlečana i Trščana. U ranom srednjem vijeku širila se prostorima za stanovanje da bi potom postala vojni objekt sa stalnom plaćeničkom vojskom. No, gradski plemići u drugoj polovici 14. st. prestaju s vojnim životom vitezova i prelaze na bolje izvore zarade. Nakon mirovnog sporazuma, utvrda se preobrazila u zemljišno gospodarstvo kojem su bili priključeni teritoriji staroga trščanskog agera i davno oduzeta sela. Bez obzira na poznato vino koje se proizvodilo u obližnjim vinogradima, vlasnici su zapali u dugove te bili primorani prodati posjed. Uslijedili su požari, devastiranje, preprodaje, promjene vlasnika i konačno obnova 1925. godine. Današnji izgled utvrde značajno odstupa od prikaza povjesničara i putopisca Valvasora u *Slavi vojvodine Kranjske*. Podrobnije opisuje i Svetu jamu, jedinu podzemnu crkvu u svijetu u kojoj se svakog svibnja održava misa u čast spomenutog mučenika.

S pogledom na Tržaški zaljev se utrdba Socerb, ki je nastala na temeljih ilirskog gradišča, že stoletja upira burji in zobu časa. Naselje se prvič omenja leta 1040, ime pa je dobilo po zavetniku Trsta, mučeniku sv. Socerbu (San Servolo). Po legendi se je mladi Socerb po spreobrnitvi na kršćanstvo skrival v bližnji jami (leta 283 ali 284), dokler ga ni tržaški guverner obsodil na smrt.

Nekoč je utrdba nadzirala občutljivo mejno področje in pomebne prometne poti ter bila tarča napadov in bojev med Benečani in Tržačani. V zgodnjem srednjem veku so ji dodali stanovanjski del, kasneje pa je postala vojaški objekt s stalno vojsko plačancev. Mestni plemiči so v drugi polovici 14. stoletja opustili vojaško življenje vitezov in se usmerili k boljšim izvirom dohodka. Po mirovnem sporazumu se je utrdba spremenila v zemljiško gospodarstvo, kateremu so bili priključene posesti starega tržaškega agerja in oduzete vasi. Kljub znamenitemu vinu, ki so ga pridelovali v bližnjih vinogradih, so lastniki zapadli v dolgove ter bili prisiljeni prodati posest. Temu so sledili požari, devastacije, preprodaje, menjava lastnikov in končno obnova leta 1925. Današnji videz utrdbe se precej razlikuje od tistega, ki ga je upodobil zgodovinar in potopisec Valvazor v *Slavi vojvodine Kranjske*. Natančno opisuje tudi Sveto jamo, edino podzemno cerkev na svetu, v kateri v maju vsakega leta poteka maša v čast omenjenega mučenika.

Črni Kal

Ostaci utvrde nad Črnim Kalom nazivaju se Kaštel i nalaze se na 30-ak metara visokoj stijeni nekada dostupnoj samo preko četirimetarskog pokretnog mosta. Smješten na prometnom putu dolinom Rižane prema Klancu između jadranske obale i unutrašnjosti, na granici mletačkoga i habsburškog interesa, Črni Kal spominje se već u 11. st.

Tijekom 14. st. je odmorište trgovaca i putnika, ali i mjesto sukoba za prevlast Kopra, Habsburgovaca te napada uskoka. Nadzirući cijelu dolinu, uz Socerb, bio je glavna točka iz koje su habsburški vojnici nadirali na neprijatelja.

Črnokalska je stijena danas omiljena među alpinistima. Ljubiteljima penjanja nudi smjerove različitih težina i dužina tijekom cijele godine. Znamenitost područja je "kosi toranj" – zvonik crkve sv. Valentina iz 17. st. koji se nagiba zbog urušavanja terena. U selu je najstariji kameni portal istarsko-kraške arhitekture, a nalazi se na Benkovoju kući iz 15. st.

Ostanke utrdbe nad Črnim Kalom imenujejo Grad ali Stari Grad, nahajajo pa se na okoli 30 metrov visoki skali, ki je bila nekoč dostopna le preko štirimetrskega dviženega mostu. Črni Kal se omenja že v 11. stoletju, nahaja pa se na prometni poti po dolini Rižane proti Klancu med jadransko obalo in notranjostjo, na meji beneškega in habsburškega interesa.

V teku 14. stoletja je bil počivališče trgovcev in potnikov, in tudi kraj spopadov med Koprom in Habsburžani ter napadov uskokov. Z odličnim nadzorom nad celo dolino poleg Socerba, je bil glavna točka iz katere so habsburški vojaki napadali sovražnike.

Črnokalska skala je danes priljubljeno zbirališče alpinistov. Ljubiteljem plezanja skozi celo leto ponuja smeri različnih težavnostnih stopenj in dolžin. Znamenitost kraja je "poševni stolp" – zvonik cerkve sv. Valentina iz 17. stoletja, ki se nagiba zaradi udiranja zemlje. V vasi je najstarejši kamniti portal istrsko-kraške arhitekture, ki se nahaja na Benkovi hiši iz 15. stoletja.

Osp

Najstarije naselje u Sloveniji spominje se još početkom 11. st. Danas je međunarodno poznato penjalistište dok su u prošlosti njegove zidine bile jedna od najvažnijih obrambenih linija pred Turcima. Ispod stijena je jama Grad ali Osapska jama u kojoj izvire istoimena rijeka. U naselju je crkva sv. Tome iz 16. st. i izvor vode Ribnica.

Najstarejše naselje v Sloveniji se omenja že v začetku 11. stoletja. Danes je mednarodno znano plezališče, medtem ko je v preteklosti njegovo obzidje bilo ena od najpomembnejših obrambnih linij pred Turki. Pod skalo je jama Grad ali Osapska jama, v kateri izvira istoimenska reka. V naselju je cerkev sv. Tomaža iz 16. stoletja ter izvir vode Ribnica.

Kubed

Mjesto se spominje u 11. st. i za razliku od ostalih utvrda-kaštela, njegove su zidine još krajem 18. st. štatile kuće. Utrda Kubed je bila važna u vojnom smislu i služila je kao zaleđe za ostale utvrde u blizini granice, pa je u njoj bila smještena vojna posada sve do kraja Uskočkog rata. Tijekom austrijsko-mletačkog ratovanja utvrda je bila oštećena, a obnovljena je krajem 15. st., nakon čega su kaštel kao važnu stratešku točku kontinuirano obnavljali. Danas je sačuvan velik dio zidina s obrambenom kulom koja je prezidana u zvonik. Naime, u 17. st., nakon povlačenja vojske, kad je kaštel počeo gubiti vojnu funkciju, unutar njega je sagrađena crkva i počela je gradnja kuća, koje su se jednim zidom oslanjale na zidine. Na taj se način kaštel sačuvao.

Na slikovitoj uzvisini iznad sela, na području nekadašnje mletačke utvrde, stoji župna crkva sv. Florijana iz 19. st. Na istom je mjestu u srednjem vijeku stajala crkva od koje je sačuvano tek svetište s ostacima fresaka iz 16. st.

Kraj se omenja že v 11. stoletju in za razliku od ostalih gradov-utrd, je njegovo obzidje še v 18. stoletju varovalo hiše. Utrdba Kubed je imela vojaški pomen in je služila kot zaledje ostalim utrdbam v bližini meje, v njej pa je bila nameščena vojaška posadka vse do konca uskoške vojne. V času avtrijsko-beneških spopadov je bila utrdba poškodovana, obnovljena pa je šele ob koncu 15. stoletja. Po tem so grad, kot pomembno strateško točko, kontinuirano obnavljali. Danes je ohranjen velik del obzidja z obrambnim stolpom, ki je bil prezidan v zvonik. Namreč, v 17. stoletju, ko se je vojska umaknila in grad začel izgubljati vojaško funkcijo, je znotraj njega bila zgrajena cerkev. Začela se je tudi gradnja hiš, ki so se z eno steno naslanjale na obzidje. Na ta način se je grad ohranil.

Na slikoviti vzpetini nad vasjo, na mestu nekdanje beneške utrdbe, stoji župnijska cerkev sv. Florijana iz 19. stoletja. Na istem mestu je že obstajala srednjeveška cerkev, od katere se je ohranil le prezbiterij z ostanki fresk iz 16. stoletja.

Momjan

Danas razrušen i bršljanom obrastao kaštel teško može dočarati moć i bogatstvo života koje ga je obilježilo. Sagrađen je nad provalijom iznad rijeke Dragonje kao branič od neprijatelja, a tu je namjenu stoljećima izdržljivo opravdao. Najznačajnije razdoblje njegova života je srednji vijek, kada je Istra podijeljena između akvilejskih patrijarha, Mlečana i Goričkih grofova te živi među njihovim konstantnim sukobima za prevlast.

Momjan se kao selo spominje već u 11. st. Prvotna branič-kula postala je kaštel u prvoj polovici 13. st. da bi uz obližnji Kostel štitila područje od piranskih pretenzija.

Momjanski vlasnici, obitelj Woscalca Devinskog i sinovi, bili su poznati po prevrtljivosti i iskazivanju pripadnosti ovisno o interesima. U tu se karakteristiku lijepo uklapala njihova nepresušna želja za političkim funkcijama pa su tako bili podestati u Piranu, Bujama, Poreču i Motovunu. Bili su poznati po sporovima i sukobima sa susjedima, i to najčešće oko posjeda, prevlasti i moći te su često ratovali i mijenjali strane između Goričkih grofova i akvilejskih patrijarha boreći se malo za jedne, malo za druge.

Gotovo ukleti grad stalno je mijenjao vlasnike, bio založen, vraćan, ali uvijek važan i spominjan. Istina, najčešće u darovnim ili nasljednim dokumentima. Upravo ovdje je nađen najstariji primjerak *Istarskog razvoda* preveden na talijanski.

Pojavom vatrenog oružja Momjan gubi značaj obrambene kule i postaje stražarnica. Iako prirodno zaštićen dubokom provalijom, koja ga razdvaja od platoa na kojem je nastalo selo, s nešto višeg brda sv. Maura postaje idealna topovska meta.

U 16. st. kupuje ga obitelj Rota. Temeljito uređuju kaštel dograđujući unutar bedema dvije luksuzne zgrade. Pomični drveni most preko provalije zamijenjen je lijepim kamenim, a ulaz je pregrađen i ukrašen grbom obitelji. Tada počinje minuciozan popis posjeda, poznat kao *Momjanski katastik*, da bi se vlasniku predočila sva pripadajuća mu dobra i prava. Sve do 19. st. kaštel je bio u rezidencijalnoj funkciji, da bi ga grofovi Rota prepustili zubu vremena, seleći se u udobniju palaču u selu. Osim palače, zanimljiva je i župna crkva sv. Mihovila iz 15. st. s izuzetno lijepom propovjedaonicom iz tog razdoblja.

Danas u Momjanu na slavnu prošlost podsjeća tek ruševina kaštela koji s pripadajućim kućama nazivaju donjim gradom. Okolno područje je bogato uređenim vinogradima koji na prisojnim stranama stvaraju krasne slike, odaju bogatstvo kraja i pečat vrijednih ljudi. Nekoliko sačuvanih mlinova i vodenica od nekadašnjih 60-ak na presušenom potoku svjedoče o bajkovitom području i priči ispletenoj uz istarske rijeke.

Danes porušen in v bršljan zarastel grad lahko le s težavo pričara moč in bogastvo življenja, ki ga je zaznamovalo. Zgrajen je bil nad breznom nad reko Dragonjo kot obramba pred sovražnikom, to vlogo pa je vztrajno opravičeval skozi stoletja. Najpomembnejše obdobje njegovega življenja je bil srednji vek, ko je bila Istra razdeljena med akvilejskimi patriarhi, Benetkami in goriškimi grofi in tako je živel med njihovimi neprestanimi boji za prevlado.

Momjan se kot vas omenja že v 11. stoletju. Prvotni obrambni stolp je postal grad v prvi polovici 13. stoletja, da bi skupaj s sosednim Kostelom ščitil območje pred piranskimi pretenzijami.

Momjanski lastniki, družina Woscalca Devinskega in sinovi, so bili znani po nezanesljivosti in izkazovanju pripadnosti, ki je bila odvisna od interesov. V to značilnost se je lepo vključila njihova nepresušna želja po političnih funkcijah, tako da so bili podestati v Piranu, Bujah, Poreču in Motovunu. Znani so bili po prepirih in spopadih s sosedji, najpogosteje zaradi posesti, prevlade in moči, zato so se pogosto vojskovali in menjavali strani med goriškimi grofi in oglejskimi patriarhi, enkrat na strani prvih, drugič na strani drugih.

Skoraj zakleto mesto je pogosto menjavalo lastnike, bilo je zastavljeno, vrnjeno, vedno pa pomembno in omenjano. Res da samo v darilnih in dedovalnih dokumentih. Prav tu so našli najstarejši izvod

Istrskega razvoda v italijanščini.

S pojavom strelnega orožja je Momjan izgubil pomen obrambnega stolpa in postal stražarna. Čeprav je naravno zaščiten z globokim breznom, ki ga ločuje od planote, na kateri je nastala vas, je iz nekoliko višjega hriba sv. Mavra postal idealna topovska tarča.

V 16. stoletju ga je kupila družina Rota. Grad so temeljito prenovili in mu znotraj obzidja prizidali dve razkošni stavbi. Dvižni lesen most čez brezno je zamenjal lep kamniti, vhod je bil prezidan in okrašen z družinskim grbom. Takrat se je začel podroben popis posesti, znan kot *Momjanski kastik*, da bi lastniku dali na vpogled vse dobrine in pravice, ki mu pripadajo. Vse do 19. stoletja je imel grad imel rezidencialno funkcijo, potem pa so ga grofje Rota prepustili zobu časa in se preselili v bolj udobno palačo v vasi. Poleg palače je zanimiva tudi župnijska cerkev sv. Mihaela iz 15. stoletja, ki hrani izjemno prižnico iz istega obdobja.

Danes v Momjanu na slavno preteklost spominja le ruševina gradu, ki ga s pripadajočimi stavbami imenujejo spodnje mesto. Bližnje območje je bogato z urejenimi vinogradi, ki na prisojnih straneh ustvarjajo čudovite slike, odsevajo bogastvo kraja in pečat marljivih ljudi. Nekaj ohranjenih mlinov, od nekdanjih 60, na izsušenem potoku priča o bajeslovni pokrajini in pravljici, ki se je spletla ob istrskih rekah.

Grožnjan

Oduvijek vrlo živopisan, a danas i umjetnički, ovaj srednjovjekovni gradić ponosno nosi povijest koja izvire iz svakog njegovog kutka. Zadržao je konstrukciju i oblik nekadašnjeg življenja što nam približava njegovu svakodnevicu stoljećima unatrag.

Ne zaboravimo pritom da su prirodne ljepote koje nas danas oduševljavaju uz nedostatak tehnologije i dosadašnjih saznanja u prošlosti ostavljale na stanovništvo i putnike još snažniji dojam. Izazivale su (straho)poštovanje i divljenje te podizale vrijednost okruženju.

Mjesto, nekoć poznato kao kaštel, bilo je opasano debelim zidinama i imalo dvojna vrata, od kojih su sačuvana, Velika vrata, imala pokretni most. S veličanstvenog vidikovca na zidinama pogled seže do samog obzora.

Grožnjanska povijest počinje naseljavanjem Histra u unutrašnjosti Istre i podizanjem tipične gradine. Rimljani je osvajaju i pretvaraju u utvrdu, o čemu svjedoče natpisi, kovanice i mozaici. Prvo spominjanje utvrđenog grada seže u 11. st. i darovnicu akvilejskom patrijarhu. U dinamičnom srednjem vijeku Grožnjan se bori za svoj položaj. Smješten iznad rijeke Mirne, protežući se sve do Nove Vasi pored Brtonigle, bio je područje uz rimsku Flavijevsku cestu, s lukom Baštija na Mirni kojom je imao otvoren pristup moru i trgovini. Tako je u čarobnom trokutu između luke i Brtonigle stvo-

rio dominantnu ulogu oslanjajući se na svoju gospodarsku moć, uvijek svjestan susjeda i njihovih namjera.

Vlasništvo nad njim se mijenjalo kao u većini gradića i posjeda tadašnje Istre: bivao je založen, prodan, dan kao jamstvo ratne odštete, gubljen i vraćan od svojih vlasnika. Bio je i dom kapetanata i mletačkih podestata, pod sudskom nadležnosti Pietrapelose i Venecije, uvijek dokazujući svoj značaj sve dok u 17. st. nakon epidemije kuge područje nije opustjelo. Vrijedi istaknuti da je svoj statut i zakonik imao već u 14. st. pod Mlečanima.

Radi obnove gospodarstva i poljoprivredne proizvodnje mletačka vlast provodila je kolonizaciju područja talijanskim obiteljima obrtnika iz Veneta i Furlanije te slavenskim obiteljima dajući im posebno povoljne uvjete kao stimulaciju. Ekonomski uspjesi kolonizacije odražavali su se i na razvitak gradića: usavršava se robna razmjena i trgovina, pojačava promet robom i ostvaruje populacijski rast.

Prikaz grožnjanske prošlosti upotpunjuju spomeničke vrijednosti gradskih vrata, crkvice iz 16. st. sv. Kuzme i Damjana sa sačuvanom preslicom, bez zvona. Katedrala, sagrađena u 14. st. u središtu mjesta, posvećena Majci Božjoj, danas je crkva svetih Vida i Modesta i Krescencije. Uz podestatsku palaču Spinotti važna je i venecijanska loža iz 16. st. u kojoj je zasjedao sud.

Od nekdanj zelo slikovito, danes pa tudi umetniško srednjeveško mestece ponosno nosi zgodovino, ki izvira iz vsakega njegovega kotička. Obdržal je konstrukcijo in obliko nekdanjega načina življenja, kar nam njegov vsakdan približuje stoletja nazaj.

Pri tem pa ne smemo pozabiti, da so naravne lepote, ki nas danes navdušujejo, ob pomanjkanju tehnologije in dosedanjih dognanj v preteklosti puščale še močnejši vtis tako na prebivalce kot na popotnike. Izvabljal so strahospoštovanje in občudovanje ter dvigale vrednost okolišu.

Mesto, ki je bilo nekoč znano kot kaštel, je bilo obdano z debelim obzidjem in imelo dvoje vrat, od katerih so ohranjena Velika vrata imela dvižni most. Iz veličastnega belvederja na obzidju se pogled razprostira do samega obzorja.

Grožnjanska zgodovina se začena z naseljevanjem Histrov v notranjosti Istre in gradnjo tipičnega gradišča. Rimljani so ga osvojili in spremenili v utrdbo, o čemer pričajo napisi, kovanci in mozaiki. Prva omemba utrjenega mesta sega v 11. stoletje, v darilni pogodbi oglejskemu patriarhu. V dinamičnem srednjem veku se je Grožnjan boril za svoj položaj. Pozicioniran nad reko Mirno, segajoč vse do Nove Vasi pri Brtonigli, je obsegal območje ob Flavijevski cesti, s pristaniščem Baštija na Mirni, preko katerega je imel odprt dostop do morja in trgovine. Na ta način je v čarobnem trikotniku med

pristaniščem in Brtoniglo ustvaril dominantno vlogo, pri tem pa se opiral na svojo gospodarsko moč, vedno zavedajoč se sosedov in njihovih namenov.

Lastništvo nad njim se je spreminjalo kot v večini mestec in posestih tedanje Istre: njegovi lastniki so ga zastavili, prodali, dali kot zagotovilo za vojno odškodnino, izgubili in pridobili nazaj. Bil je tudi domovanje kapetanata in beneških podestatorov, pod sodniško oblastjo Pietrapelose in Benetk ter vedno znova dokazoval svojo pomembnost, vse dokler ni v 17. stoletju po epidemiji kuge opustel. Vredno je poudariti, da je svoj statut in zakonik imel že v 14. stoletju pod Benetkami.

Zaradi obnove gospodarstva in poljedelstva so beneške oblasti izvajale kolonizacijo področja z italijanskimi obrtniškimi družinami iz Veneta in Furlanije ter slovanskimi družinami, katerim so kot stimulacijo nudile posebej ugodne pogoje. Ekonomski uspehi kolonizacije so se odražali tudi v razvoju mesteca: izpopolnjevala se je blagovna menjava in trgovina, krepil promet z blagom in realizirala populacijska rast.

Podoba grožnjanske preteklosti dopolnjuje spomeniška vrednost mestnih vrat in cerkvice sv. Kozme in Damjana iz 16. stoletja z ohranjeno preslico brez zvona. Stolnica, ki je bila v 14. stoletju postavljena v središču mesta in posvečena Materi Božji, je danes cerkev svetega Vida, Modesta in Krescencije. Ob podestatski palači Spinotti je pomembna tudi beneška loža iz 16. stoletja, v kateri je zasedalo sodišče.

Pietrapelosa

Kaštel je sagrađen od vapnenca i smješten u gustom raslinju na uzvisini između Buzeta i Livada, povučen od današnjih prometnica. Svakog tko ga otkrije nagradit će dinamičnim putem u prošlost. Često se naziva samo Kaštel ili Kostel. Dominantan naziv u potpunosti opravdava njegov položaj, ali i ugled njegovih vlasnika.

Gradnja mu je u uskoj vezi s prometnim i gospodarskim značajem. Budući da su rijeke Mirna, ali i Bračana nekada bile plovne, položaj na klisuri bio je važan radi nadzora riječnog i kopnenog prometa, ali i obrane fevdalnih dobara.

Prvi zapis o Kaštelu datira iz 10. st., kada ga patrijarh Rodoald daruje porečkoj crkvi. Pod vlašću akvilejskog patrijarha je sve do potpadanja pod Mletačku Republiku u 15. st. Izmjenjivali su se ovdje brojni upravitelji, mnoge obitelji koje su svojim bračnim vezama bile povezane s vlasnicima drugih posjeda. Bogata povijest Kaštela omeđena je granicama života i smrti. Okajavale su se ovdje izdaje, gubilo se posjed zbog kartaških dugova, ljubilo se i varalo a u podnožju Kaštela odvijao se uobičajeni život seljaka: mukotrpan, uz puno patnji i proživljavanja sudbina svojih gospodarja. Na to nas danas, gotovo zlokobno, podsjećaju njegovi ostaci, ruševine na litici nedaleko od Buzeta.

Grad je zgrajen iz apnenca in se nahaja v goščavi na vzpetini med Buzetom in Livadami, odmaknjen od današnjih prometnic. Vsakega, ki ga odkrije, nagradi z dinamičnim potovanjem v preteklost. Pogosto ga imenujejo samo Kaštel ali Kostel. To dominantno ime v celoti opravičuje njegov položaj in tudi ugled njegovih lastnikov.

Njegova gradnja je ozko povezana s prometno in gospodarsko pomembnostjo. Glede na to, da sta bili reki Mirna in Bračana nekoč plovni, je bil položaj na visoki skali pomemben zaradi nadzora rečnega in kopenskega prometa in tudi obrambe fevdalnih dobrin.

Prvi zapis o Kaštelu datira v 10. stoletje, ko ga je patrijarh Rodoald daroval poreški cerkvi. Bil je pod oblastjo oglejskega patrijarha, dokler ni v 15. stoletju pripadel Benetkam. Tu so se menjavali številni upravitelji, številne družine, ki so bile s porokami povezane z lastniki drugih posesti. Bogata zgodovina Kaštela je omejena z mejami življenja in smrti. Tu so se kesale izdaje, izgubljali so posest zaradi kvartaških dolgov, se ljubili in varali, medtem ko se je v podnožju Kaštela odvijalo običajno življenje kmetov: z mnogo trpljenja in prenašanja usod svojih gospodarjev. Na to nas danes, skoraj zloveščé, spominjajo njegovi ostanki, ruševine na strmi skali nedaleč od Buzeta.

Mirna

Ovaj ukras u pejzažu daje mirnoću ljupkom istarskom krajoliku skrivajući tajnu o ulozi i moći koju je imao u prošlosti. Mirna je najduža istarska rijeka (32 kilometra); izvor joj je na Bužeštini, u dolini Kotli. Putujući prema moru prolazi buzetskom kotlinom i motovunskom dolinom ispod mosta Ponte Portona sve do ušća u more kod Antenala. Cijelim je tokom obogaćuju pritoci s obje strane. Njeno prvo spominjanje veže se uz simpatičnu legendu o Argonautima, grčkim moreplovcima koji su 1200. g. pr. Krista na crnomorskoj obali Male Azije oteali zlatno runo te morima, rijekama i podzemnim vodama došli do Mirne i nastanili se na obroncima. No, to je samo jedna od legendi koje Istri donose patinu nestvarnog.

U antici se moglo ploviti današnjim ušćem Mirne, i to skelom koja je povezivala novigradsko područje s ovim prostorima. Naime, na samom ušću rijeke smjestio se Antenal gdje je u rimsko doba bila luka, a preko nje su vodili morski i cestovni putovi. Tu su mogli pristati i najveći brodovi. Bilo je to sve do srednjeg vijeka jedno od najvećih pristaništa na sjevernom Jadranu gdje je znalo biti privezano i 50-ak brodova pod različitim zastavama. U razdoblju prometovanja Mirnom, uzvodno prema Ponte Portonu, u blizini značajnog fortifikacijskog objekta Sv. Juraj, nalazilo se i malo pristanište, čiji kameni blokovi za vezivanje brodova i danas postoje. Vjerojatno je ovdje bila i naplatna stanica za plovidbu rijekom, kao i lučice Pešine i Nengon u blizini Nove Vasi, koje su služile stanovništvu Brtonigle i Krasice za odvoz vina, ulja, žita, voća i drva nizvodno prema moru pa dalje do Trsta i Venecije. U potpunosti su iščeznule tijekom 19. st. Danas su prekrivene muljem i nanosima zemlje.

Ta okras pokrajine daje mirnost ljubki istrski krajini in nosi skrivnost o vlogi in moći, ki jo je imel v preteklosti. Mirna je najdaljša istrska reka (32 km); izvira na Bužeštini, v dolini Kotli. Na poti do morja teče po buzetski kotlini in motovunski dolini pod mostom Ponte Porton vse do izliva v morje pri Antenalu. Njena prva omemba je vezana na simpatično legendo o Argonavtih, grških morjeplovcih, ki so leta 1200 pr. n. št. na crnomorski obali Male Azije ugrabili zlato runo ter po morjih, rekah in podzemnih vodah prišli do Mirne in se naselili na njenih pobočjih. To je samo ena izmed legend, ki Istri dodaja patino neresničnega.

V antiki je bila možna plovba po današnjem ustju Mirne, in to s splavom, ki je povezoval novigradsko področje s tem prostorom. Namreč, na samem ustju reke so postavil Antenal, ki je bil v rimskem obdobju pristanišče, preko njega pa so vodile morske in cestne poti. Tu so lahko pristale tudi največje ladje. Pristanišče je bilo vse do srednjega veka eno največjih na severnem Jadranu, kjer je bilo hkrati privezanih tudi do 50 ladij pod različnimi zastavami. V obdobju plovbe po Mirni navzgor do Ponte Portona se je v bližini pomembnega utrdbenega objekta Sv. Jurij nahajalo tudi majhno pristanišče, njegovi kamniti bloki za privezovanje ladij pa so ohranjeni še danes. Verjetno je bila tu tudi postaja za plačilo plovbe po reki, kot tudi manjši luki Pešine in Nengon v bližini Nove Vasi, ki sta služili prebivalstvu Brtonigle in Krasice za odvoz vina, olja, žitaric, sadja in lesa po reki navzdol do morja ter vse do Trsta in Benetk. Popolnoma so izginile v 19. stoletju. Danes so prekrte z blatom in nanosi zemlje.

Baštija

Grožnjanska antička luka Baštija, smještena na rijeci Mirni, bila je uvučena i udaljena desetak kilometara od mora. O važnosti prostranog pristaništa za utovar i istovar robe u srednjem vijeku govori i tarifa iz 1726. godine, uklesana na kamenu ploču trga u Vižinadi. Naziv je luka dobila po obrambenoj kuli koju su podigli Mlečani. U blizini se nalazio i izvor pitke vode Gradole, s kojeg se napajao velik dio istarskih žitelja. Kao i danas.

Uzvodno, sve do Istarskih toplica, ploviti su mogli brodovi dugi pet do deset metara, kojima gaz nije prelazio metar i pol. Uglavnom su to bile veslarke, drvene brodice s tek nekoliko članova posade, a u antičko doba služile su za prijevoz amfora i keramike o čemu svjedoče nalazi kod Livada i podno Motovuna. Uzvodno od toplica te sve do podno Buzeta plovilo se isključivo batanama i batelima vrlo plitkog gaza. Najvjerojatnije je posljednje značajno pristanište bilo upravo na području Istarskih toplica. Budući da more nije dopiralo tako duboko, plovnost rijekom ovisila je o njenom vodostaju.

Grožnjansko antično pristanište Baštija, ki se je nahajalo na reki Mirni, je bilo zavlečeno v notranjost in okoli 10 km oddaljeno od morja. To je bilo široko pristanišče za natovarjanje in iztovarjanje blaga. O njegovi pomembnosti v srednjem veku govori tudi tarifa iz leta 1726, postavljena na trgu v Vižinadi. Ime je pristanišče dobilo po obrambnem stolpu, ki so ga postavili Benečani. V bližini se je nahajal izvir pitne vode Gradole, iz katerega je vodo črpal velik del istrskih prebivalcev.

Po reki navzgor so vse do Istarskih toplic lahko plule ladje dolžine od 5 do 10 m, katerih ugrez ni presegal 1,5 m. To so bile večinoma lesene ladje na vesla, z le nekaj člani posadke, v antiki pa so služile za prevoz amfor in keramike, o čemer pričajo najdbe pri Livadah in pod Motovunom. Od toplic navzgor ter vse do vzhodja Buzeta so pluli z *batanami* in *bateli* zelo plitvega ugreza. Najverjetneje je bilo zadnje pomembno pristanišče prav na območju Istarskih toplic. Glede na to, da morje ni segalo tako globoko, je bila plovnost reke odvisna od njenega vodostaja.

Kostanjica

Donjim i srednjim tokom Mirne plovilo se i poprijeko, što potvrđuje zabilježena prijevozna djelatnost stanovnika Kostanjice, poznatih kostanjevačkih splavara.

Mjesto je naseljeno u prapovijesti. Prvi se put spominje u 11. st. kao *Villa de Castan* na popisu dobara darovanih akvilejskim patrijarsima. Nakon uprave Devinske gospode i grofova Goričkih pod vlašću je Habsburgovaca, a Mlečanima pripada od 16. st. Pisani tragovi govore da ju je sa Završjem na dražbi kupio G. Contarini, u čijem je posjedu ostala do 18. st. Mlečani su joj namijenili pomoćnu ulogu u obrani Završja. Na ulazu u naselje je trg sa župnom crkvom, pregrađenom gradskom lođom i zvonikom. Kuće potječu iz 18. i 19. st. Župna crkva sv. Petra i Pavla je iz 17. st. a grobljanska crkva posvećena sv. Stjepanu iz 12. st.

Po spodnjem in srednjem toku Mirne so pluli tudi počez, kar potrjuje zabeležena prevozna dejavnost prebivalcev Kostanjice, znamenitih kostanjevačkih splavarjev.

Kraj je bil naseljen že v prazgodovini. Prvič je omenjen v 11. stoletju kot *Villa de Castan* v popisu dobrin, ki so bile podarjene oglejskim patriarhom. Po upravi devinskih gospodov in goriških grofov je bil pod habsburško oblastjo, Benetkam pa je pripadal od 16. stoletja dalje. Pisane sledi govorijo, da je Kostanjico skupaj z Završjem na dražbi kupil G. Contarini, čigar posest je bila do 18. stoletja. Benetke so ji namenile pomožno vlogo pri obrambi Završja. Na vhodu v naselje je trg z župnijsko cerkvijo, predelano mestno ložo in zvonikom. Hiše izhajajo iz 18. in 19. stoletja. Župnijska cerkev sv. Petra in Pavla je iz 17. stoletja, pokopališka cerkev posvečena sv. Štefanu pa iz 12. stoletja.

Kraj riječnog života
/ Konec življenja ob reki

Bogat i živopisan život na rijeci Mirni ovisio je o vodostaju, ali i drugim okolnostima koje su s vremenom pridonijele njegovom zamiranju. Već je Venecija počela u 15. st. produbljivati korita i čistiti bočne kanale kako bi održavala i povećala vodostaj. Kasnije Austro-Ugarska podiže branu na ušću i gradi cestu do Poreča, a Italija je do Drugog svjetskog rata izgradila most kod Antenala.

Usporedno se gradi i uskotračna "vinska" pruga Parenzana, a po njenom dovršetku nestaju luke na rijeci Mirni. Od njih je danas ostao tek poneki kameni blok. Nakon propasti luka i zbog čestih bolesti, stanovništvo se preselilo na visove uz rijeku. U srednjem i donjem toku, uz obalu Mirne, danas obitava tek nekoliko obitelji.

Bogato in slikovito življenje na reki Mirni je bilo odvisno od njenega vodotoka in drugih okoliščin, ki so sčasoma pripomogle k njegovemu zamiranju.

Že Benetke so v 15. stoletju začele poglobljati korita in čistiti stranske kanale, da bi se obdržal in povečal vodotok. Kasneje je Avstro-Ogrska postavila jez na ustju in zgradila cesto do Poreča, Italija pa je do druge svetovne vojne zgradila most pri Antenalu.

Vzporedno je bila zgrajena ozkotirna vinska proga Parenzana, ob njenem dokončanju pa so izginila pristanišča na reki Mirni. Od njih je danes tu in tam ostal kakšen kamniti blok. Po propadu pristanišč in zaradi pogostih bolezni se je prebivalstvo preselilo na vzpetine ob reki. V srednjem in spodnjem toku na obali reke Mirne danes živi le še nekaj družin.

PARENZANA

Prugom Parenzana prometovalo se u Istri od 1902. do 1935. godine, a spajala je Trst s Porečom preko Kopra, Pirana, Bujia, Grožnjana, Završja, Livada, Motovuna i Vižinade. U dužini od čak 123 kilometra imala je izuzetno važnu ulogu jer je omogućila razvoj tada najsiromašnijih dijelova Istre. Njome su se prevozili poljoprivredni proizvodi sjeverozapadne Istre – vino, voće, povrće, žito. Zbog razvoja autobusnog prijevoza kao jeftinijeg i bržeg, te uz pomoć povijesnih okolnosti toga doba, Parenzanom se prestalo prometovati.

Po prugi Parenzana se je u Istri potovalo od leta 1902 do 1935, povezovala pa je Trst s Porečom preko Kopra, Pirana, Buj, Grožnjana, Završja, Livad, Motovuna in Vižinade. Pruga z dolžino 123 km je imela izjemno pomembno vlogo, ker je omogočila razvoj tedaj najpremejših delov Istre. Po njej so prevzali poljedelske pridelke iz severozahodne Istre – vino, sadje, zelenjavo, žito. Parenzana je nehala obratovati zaradi razvoja cenejšega in hitrejšega avtobusnega prometa ter zaradi zgodovinskih okoličin tistega časa.

Oprtalj

U nizu utvrda i gradića koji su kao vijenac na brdu ukrašavali dolinu rijeke smjestio se **Oprtalj**. Strateški položen nad rijekom, svojevremeno je bio utvrda opasana zidinama na kojima su izgrađene kuće među kojima jedva izviruju nekadašnja gradska vrata. Pred njima je velika venecijanska lođa s lapidarijem, a pokraj nje na visokim bedemima plato s kojeg pogled seže sve do mora, prelazi preko šuma, vinograda, bogatog i plodnog kraja te dočarava povijesnu dimenziju grada stečenu pozicijom. Male srednjovjekovne kuće, popločane ulice i gradske zidine široke duh onodobnog vremena. Župnu crkvu sv. Jurja krase jedinstveni zvonik čiji vrh nema karakterističan oblik piramide, već je ostao u izvornom obliku kao kula, iz 16. st. U blizini su crkvice Blažene Djevice Marije, oslikana freskama, i crkvice sv. Roka iz 16. st.

V nizu utrdb in mestec, ki so kot venec na hribu krasili dolino reke Mirne, se nahaja **Oprtalj**. Strateško je postavljen nad reko, v preteklosti pa je bila utrdba obdana z obzidjem. Na hribu so bile zgrajene hiše, med katerimi so komaj vidna nekdanja mestna vrata. Pred njimi je velika beneška loža z lapidarijem, zraven nje pa na visokem obzidju planota, s katere sega pogled vse do morja, preleti gozdove, vinograde, bogato in plodno pokrajino ter pričara zgodovinsko dimenzijo mesta.

Majhne srednjeveške hiše, tlakovane ulice in mestno obzidje širijo duh tistega časa. Župnijsko cerkev sv. Jurija krase edinstven zvonik, katerega vrh nima značilne piramidne oblike, temveč se je ohranil v prvotni obliki kot stolp iz 16. stoletja. V bližini je cerkvice Blažene Djevice Marije, ki je poslikana s freskami, in cerkvice sv. Roka iz 16. stoletja.

Završje

Spuštajući se cestom prema Završju sintagma bajkovita Istra dobiva puni smisao: pogled je to koji zaustavlja dah. U prvom je planu srednjovjekovni gradić izdignut na klisuri nad dolinom Mirne, a u daljini iza njega Motovun na drugoj strani rijeke, na nekom drugom brdu, kao da lebdi. I tu postaje živa priča o utvrdama, o životu iznad Mirne, o trgovini koja se odvijala u njenim lukama i plovnosti duboko u unutrašnjost, mističnosti Motovunske šume i stoljetnim borbama za posjedovanjem.

Naselje je nastalo na mjestu prapovijesne gradine, a o životu u antici svjedoče natpisi i reljefi. Prvi se put spominje u 11. st. u darovnici akvilejskom patrijarhu. Već je tada to bila neka vrsta utvrđene građevine, koja se pregrađivala i ojačavala tijekom uprave raznih vlasnika počevši od grofova Goričkih,

pa Habsburgovaca, Devinske gospode te austrijskog carstva, a najopsežnije u 16. st., kada je Završje s Kostanjicom na dražbi kupila obitelj Contarini.

Bilo je zaštićeno dvostrukim prstenom zidina, čiji su ostaci i danas mjestimice vidljivi, a sačuvana su i južna gradska vrata. Nažalost, danas gotovo prazno mjesto može tek svjedočiti o nekad imućnom životu njegovih vlasnika spomeničkim naslijeđem. Župna crkva Rođenja Bl. Djevice Marije je iz 18. st. s nekoliko oltarnih pala i orguljama G. B. Piaggie. Druga crkva Bl. Djevice Marije od Sv. Krunice bila je svojevremeno župna i datira iz 16. st. Ostale su crkve Sv. Rok iz 16. st., Sv. Primo i Felicijan pokraj sela Čirkoti iz 12. st. s dva sloja fresaka, te romanička kapela sv. Jurja iz 12. st., u sklopu ostataka istoimenog sela nedaleko od Završja.

Ko se spuščamo po cesti do Završja, besedna zveza pravljica Istra dobi polni pomen: to je pogled, ki jemlje dih. V ospredju je srednjeveško mestec, dvignjeno na strmi skali nad dolino Mirne, za njim pa v daljavi na drugi strani reke, na nekem drugem hribu Motovun – kot da lebdi. Zgodba o utrdbah, življenju nad Mirno, trgovini, ki se je odvijala v njenih pristaniščih, plovbi globoko v notranjost, mističnosti Motovunskega gozda in stoletnih boji za posest, postane tu živa.

Naselje je nastalo na mestu prazgodovinskega gradišča, o življenju v antiki pa govorijo napisi in reliefi. Prvič se omenja v 11. stoletju v darilni pogodbi oglejskemu patriarhu. Že takrat je bila to neke vrste utrjena stavba, ki je bila večkrat dozidana in okrepljena v času uprave raznih lastnikov, začeni z goriškimi grofi, preko Habsburžanov, devinskih gospodov do avstrijskega cesarstva, najbolj obsežno pa v 16. stoletju, ko je Završje s Kostanjico na dražbi kupila družina Contarini.

Završje je bilo zaščiteno z dvojnimi obzidjem, čigar ostanki so tu in tam vidni še danes, ohranjena pa so tudi južna mestna vrata. Skoraj prazno naselje lahko danes, na žalost, skozi spomeniško dediščino le pripoveduje o nekoč bogatem in premožnem življenju njegovih lastnikov. Župnijska cerkev Marijinega rojstva je iz 18. stoletja z oltarnimi palami in orglami G. B. Piaggie. Druga cerkev Rožnovenske Blažene Device Marije je bila nekoč župnijska in je datirana v 16. stoletje. Ostale cerkve so Sv. Rok iz 16. stoletja, Sv. Primož in Felicijan pri vasi Čirkoti iz 12. stoletja z dvema plastmi fresk ter romanska kapela sv. Jurija iz 12. stoletja v sklopu ostankov istoimenske vasi nedaleč od Završja.

Livade

Ovo mjesto uz rijeku Mirnu razvilo se prije stotinjak godina, ponajviše zahvaljujući pruzi Parenzani. U to su vrijeme Livade bile prometni i trgovački centar za vino, maslinovo ulje i ostale poljoprivredne proizvode. Tada je u dolini Mirne otkriven bijeli tartuf pa tako Livade postaju i centar za prikupljanje i distribuciju ove skupocjene gljive. Danas su poznato središte raznih manifestacija i doživljaja vezanih uz priču o tartufu.

Ta kraj ob reki Mirni se je razvil pred približno stotimi leti, predvsem zahvaljujoč progi Parenzani. V tem času so bile Livade prometni in trgovski center za vino, oljčno olje in ostale poljedeljske pridelke. Takrat je bil v dolini Mirne odkrit beli tartuf in tako so Livade postale tudi zbirni in distribucijski center za te dragocene gomolje. Danes so znano središče različnih prireditev in dogodkov, ki so povezani z zgodbo o tartufu.

Zrenj

Malo i skromno naselje pokraj Oprtlja nekad je vrvjelo vještim i bogatim zanatlijama – kovačima, tkalcima i kamenoklesarima. Područje je bilo naseljeno već u prapovijesti, a spominje se u 11. st. Od 14. st. dio je gospoštije Pietrapelose a kasnije pripada obitelji Gravisi. U 16. st. naseljavaju ga obitelji izbjeglica iz Dalmacije koje bježe pred Osmanlijama.

Arhitektura mjesta je dobro očuvana i ruralnog je karaktera, poznata po dosljednosti u pokrivanju kuća kamenim škrilama. Nazvan i Stridone, Zrenj se smatra rodnim mjestom sv. Jeronima iako identifikacija nije pouzdana. U mjestu se nalazi župna crkva sv. Jurja u romaničkom slogu. Ljupki Zrenj jedan je od sjajnih, razigranih komadića u mozaiku nekadašnje Istre.

Majhno in skromno naselje pri Oprtlju je nekoč prekipevalo od spretnih i bogatih obrtnikov – kovačev, tkalcev in kamnosekov. Področje je bilo naseljeno že v prazgodovini, omenja pa se v 11. stoletju. Od 14. stoletja dalje je del gosposke Pietrapelose, kasneje pa pripade družini Gravisi. V 16. stoletju so se vanj naselile begunske družine iz Dalmacije, ki so bežale pred Osmani. Arhitektura naselja je dobro ohranjena in ima ruralni značaj, karakterizira pa jo doslednost v pokrivanju hiš s kamnitimi ploščami. Zrenj, imenovan tudi Stridone, je domnevno rojstni kraj sv. Hieronima, čeprav identifikacija ni povsem zanesljiva. V naselju se nahaja župnijska cerkev sv. Jurija v romanskem slogu. Ljubki Zrenj je eden od sijajnih, razigranih koščkov v mozaiku nekdanje Istre.

Istarske toplice / Istrske toplice

U neposrednoj blizini, podno 85 metara visoke stijene, na izvoru ljekovite vode Sv. Stjepan, nalazi se lječilište Istarske toplice ili Terme, poznato još u antičko doba, o čemu svjedoče nalazi novca, nakita, natpisa... Na stijeni su ruševine stare crkvice sv. Stjepana, a u blizini ostaci prapovijesne gradine i rimske utvrde dok većih srednjovjekovnih nalaza nema. Terme se spominju od 17. st., kada ih u svoje vrijedne zapise uvrštava novigradski biskup Tomasini. U 19. st. načinjena je prva analiza vode (rezultati jednaki današnjima!) te je obitelj Gravis, vlasnik susjednog Pietrapelose, podigla

u Termama lječilište koje su tada, istina, činile tek dvije drvene zgrade. No Terme Santo Stefano pročule su se diljem Austro-Ugarske Monarhije pa se i lječilišni prostor širi. Početkom 20. st. vodi je utvrđena radioaktivnost te bogatstvo sumporom i još 13 različitih minerala.

U Drugom svjetskom ratu zdanja su gotovo uništena te se 60-ih godina lječilište počelo obnavljati i proširivati; danas je uz svoju ponudu i izgled vrstan predstavnik modernog zdravstvenog turizma.

V neposredni bližini, pod 85 m visoko skalo, na izviru zdravilne vode sv. Štefan se nahaja zdravilišče Istrske toplice ali Terme, ki je bilo znano že v antiki, o čemer pričajo najdbe denarja, nakita, napisov ... Na skali so ruševine stare cerkvice sv. Štefana, v bližini pa ostanki prazgodovinskega gradišča in rimske utrdbe, medtem ko večjih srednjeveških najdb ni. V 17. stoletju terme v svojih dragocenih zapisih omenja novi-gradski škof Tomasini. V 19. stoletju je bila opravljena prva analiza vode (rezultati enaki današnjim!) zato je družina Gravisi, lastnica sosednje Pietrapelose v Termah zgradila zdravilišče, ki sta ga takrat tvorili le dve leseni stavbi. Glas o zdravilnih sestavinah term Santo Stefano pa se je razširil po celi Avstro-Ogrski monarhiji in sčasoma se je zdraviliški prostor razširil. V začetku 20. stoletja so ugotovili radioaktivnost ter bogastvo z žveplom in 13 drugimi minerali.

V drugi svetovni vojni so bila poslopja skoraj popolnoma uničena, v 60-ih letih so zdravilišče začeli obnavljati in širiti, danes pa je poleg svoje ponudbe tudi izjemen predstavnik modernega zdraviliškega turizma.

Motovunska šuma / Motovunski gozd

Šuma u dolini Mirne prava je današnja rijetkost. Prvotno je obuhvaćala oko 1.300 hektara da bi joj kasnije dio zauzela akumulacija pitke vode Botonega tako da se danas prostire na 800 hektara, proglašeni specijalnim rezervatom šumske vegetacije.

Istina, takvih je šuma na Mediteranu bilo više, ali su uglavnom krčene i pretvorene u poljoprivredne površine. Motovunska šuma je posljednja sačuvana vrsta nizinske mediteranske autohtone šume lužnjaka, poljskog jasena i brijesta. U mletačko doba bila je zaštićena strogim odredbama o šumskom rodu. Kasnije, za Austro-Ugarske Monarhije, ona je rezervat za opskrbu brodogradnje pa su je zbog toga zvali i biserom mornarice. Još je Venecija dala iskopati velike odvodne kanale, ali se nisu održavali. Šuma je devastirana u vrijeme francuske uprave kada je posječena četvrtina njenog donjeg dijela, a kanali su potpuno zapušteni. Kasnije je Austrija ukinula mornaričku rezervat-šumu, nastavljena je devastacija sječom, ali se šuma i sušila zbog neodržavanja kanalne mreže. Tek se u 19. st. ponovno obnavljaju kanali i regulira odvodnja viška vode.

O bogatstvu šume i njenu iskorištavanju ispričane su mnoge priče i legende. Nije im mogao odoljeti ni književnik Vladimir Nazor, napisavši svog *Velog Jožu*.

Motovunska šuma je u posljednjih pedeset godina doživjela značajne promjene. Uslijed bolesti gotovo je nestao brijest, a primijećeno je sušenje hrasta i poljskog jasena nakon izgradnje nove ceste, reguliranja korita Mirne i izgradnje umjetnog jezera Botonega. Stagniranjem površinskih voda koje ne mogu otjecati stvara se močvarno tlo, no, na sreću, sudbina šume danas je u stručnim rukama. Ona je najpoznatije stanište tartufa, skupocjene podzemne gljive. Najcjenjeniji je bijeli tartuf koji je ovdje zahvaljujući specifičnim klimatskim uvjetima jedinstvenoga okusa i izuzetne arome.

Gozd v dolini Mirne je danes prava redkost. Prvotno je obsegal okoli 1.300 ha, kasneje pa je en del zavzela akumulacija pitne vode Butoniga, tako da se danes razteza na 800 ha, ki so razglašeni za rezervat gozdne vegetacije.

V resnici je bilo takih gozdov na področju Mediterana več, ampak so jih večinoma izkrčili in spremenili v obdelovalne površine. Motovunski gozd je zadnja ohranjena vrsta nižinskega mediteranskega avtohtonega gozda hrasta doba, poljskega jesena in bresta. V času Benetk je bil zaščiten s strogimi odredbami o gozdnem rodu. Kasneje, v času Avstro-Ogrske monarhije, je bil rezervat za oskrbo ladjedelstva z gradbenim materialom, zato so ga imenovali tudi biser mornarice. Že Benetke so dale izkopati velike odvodne kanale, ki pa niso bili vzdrževani. Gozd je bil opustošen v času francoske uprave, ko so posekali četrtino njegovega spodnjega dela, kanali pa so bili popolnoma zapuščeni. Kasneje je Avstrija ukinila mornariški rezervat – gozd, nadaljevalo se je opustošenje s posekom, gozd pa se je sušil zaradi nevdzdrževanja kanalne mreže. Šele v 19. stoletju so ponovno obnovili kanale in uravnavali odvod odvečne vode.

O bogatstvu gozda in njegovem izkoriščanju so bile povedane številne zgodbe in legende. Tem se ni mogel upreti niti pisatelj Vladimir Nazor v svojem delu *Veli Jože*.

Motovunski gozd je v zadnjih petdesetih letih doživel bistvene spremembe. Zaradi boleznij je skoraj popolnoma izginil brest, po izgradnji nove ceste, uravnavanja korita Mirne in izgradnji akumulacijskega jezera v dolini Butonige so opazili sušenje hrasta in poljskega jesena. S stagniranjem površinskih voda, ki ne morejo odtekat, nastajajo močvirnata tla, na srečo pa je danes usoda gozda v rokah strokovnjakov. Motovunski gozd je najbolj znano najdišče tartufov, dragocenih gomoljev. Najbolj cenjen je beli tartuf, ki ima tu, zahvaljujoč specifičnim podnebnim pogojem, edinstven okus in izjemno aromo.

Višnjan

Područje je ovo davno ispresijecano rimskim cestama koje se odvajaju iz Flavijejske ceste, glavne prometnice koja je spajala Trst, Poreč, Pulu i Rijeku, te čine pristupne putove do pojedinih naseljenih lokaliteta. Usred tog područja nailazimo na Višnjan, mjesto čija povijest seže u 2. st. pr. Krista. Pobjedom Rima nad Histrima Istra postaje dio italske Desepte provincije, a Višnjan dio agera Poreštine. Iz tog doba potječe i njegovo ime *Vicinianus*, vjerojatno po rimskom veteranu koji je dobio taj fundus. Novija povijest Višnjana počinje raspadom Rimskog Carstva i podizanjem sela posvećenog poljoprivredi i stočarstvu u predstojećim stoljećima. Prvi pisani dokument u kojem se spominje *Vissignano* je iz 13. st. To je i vrijeme sporova o naplati tlaka, između vlastele Poreča i Motovuna, kojem je tada pripadalo šire područje Višnjana. Budući da joj se Motovun predao u 13. st., i ovo područje vezuje svoju sudbinu uz Mletačku Republiku. Redaju se vla-

stelini, biskupi i kapetani, stoji u dokumentaciji mletačkih pisara. Dolazak Turaka u 15. st. potaknuo je obnovu zidina, ali razvoj mjesta prekida kuga pa je stanovništvo krajem 16. st. desetkivano. Mlečani stoga ondje naseljavaju Hrvate izbjegle iz Dalmacije pred turskim nadiranjem.

Pod austrijskom upravom Višnjan postaje grad. Određuje se izgled općinskog grba i počinje gradnja nove, veće crkve na mjestu stare s pročeljem okrenutim jugu ispred koje se zida i velika općinska cisterna. Godine Drugog svjetskog rata Višnjan je proveo poput većeg dijela Istre: prinoseci žrtve i aktivno upisujući svoje ime u povijest važnih događaja i bitki. U mjestu imamo župnu crkvu sv. Kvirika i Julite, 28-metarski zvonik, palaču Sinčić, crkvicu sv. Antuna pustinjaka s freskama i glagoljičkim natpisom iz 14. st. i gradsku ložu iz 17. st.

To je področje, ki je že od nekdaj preprejeno z rimskim cestami, ki se odcepljajo iz Flavijevske ceste, glavne prometnice, ki je povezovala Trst, Poreč, Pulj in Reko, in ki ustvarjajo dostopne poti do posameznih naseljenih lokacij.

Sredi tega območja naletimo na Višnja, njegova zgodovina sega pa v 2. stoletje pr. n. št. Z zmago Rima nad Histri je Istra postala del italske Desete province, Višnja pa del agerja Poreštine. Iz tega časa izvira tudi njegovo ime *Vicinianus*, verjetno po kakšnem rimskem veteranu, ki je dobil ta latifundij. Novejša zgodovina Višnjana se začne s propadom rimskega cesarstva in postavitvijo vasi, ki se je v naslednjih stoletjih posvečala poljedelstvu in živinoreji. Prvi pisani dokument, v katerem se omenja *Vissignano*, je iz 13. stoletja. To je tudi obdobje preprirov o plačevanju tlake med zemljiškimi gospodi Poreča in Motovuna, kateremu je tedaj pripadalo širše področje Višnjana. Glede na to, da se je Motovun v 13. stoletju vdal Benetkam, je njegova usoda tesno povezana z njimi. Vrstijo se zemljiški gospodi,

škofi in kapitani, piše v dokumentih beneških pisarjev. Prihod Turkov v 15. stoletju je spodbudil obnovo obzidja, kasnejši razvoj naselja pa je prekinila kuga, tako da je prebivalstvo ob koncu 16. stoletja zdesetkano. Beneška republika je zato tam naselila Hrvate, ki so zaradi turških vpadov pobegnili iz Dalmacije.

Pod avstrijsko upravo je Višnja postal mesto. Določili so videz občinskega grba in začela se je gradnja nove večje cerkve na mestu stare, s pročeljem obrnjenim proti jugu, pred katerim je zgrajena velika občinska cisterna.

Drugo svetovno vojno je Višnja preživel kot večji del Istre in dal svoje žrtve ter aktivno vpisal svoje ime v zgodovino pomembnih dogodkov in bitk. V naselju se nahajajo župnijska cerkev sv. Kvirika in Julite, 28-metrski zvonik, palača Sinčić, cerkva sv. Antona Puščavnika s freskami in glagolskim napisom iz 14. stoletja ter mestna loža iz 17. stoletja.

PODZEMNI SVIJET / PODZEMI SVET

Istarsko područje krša bilo je pogodno za tisućljetna stvaranja spilja kojima obiluje. Ovaj podzemni svijet, zaštićeni spomenik prirode, očarava na poseban način: drukčiji su to životi, boje i oblici. Po njima je svaka spilja posebnost. Temperatura im je gotovo svima između 13 i 15 stupnjeva Celzija i većim su dijelom uređene i dostupne javnosti.

Istarsko kraško područje je bilo primerno za tisočletno nastajanje jam, ki so tu številne. Ta podzemni svet, zaščiten spomenik narave, nas očara na poseben način: to je drugačno življenje, to so drugačne barve in oblike. Zaradi njih je vsaka jama posebna. Temperatura v vseh je med 13 in 15 °C in so večinoma urejene in dostopne za javnost.

SPIILJA / JAMA Mramornica

Jedna je od najvećih spilja u Istri, pravi dragulj istarskog podzemlja. Najhrabriji znatiželjnici savladali su strah i u nju se spustili davne 1770. godine, kad se prvi put spominje. Nedaleko od Brtonigle nalazi se, nakon gotovo okomitih stuba, ulaz u jednu od najvećih podzemnih dvorana u Istri. Ovalni prostor je zaista velik: dug gotovo sto metara; širok upola toliko. S blagog luka nadsvođenog prostora kaplje voda, stvarajući ukrase i sige raznih boja, stalagmite visoke i do 13 metara koji Mramornici daju poseban šarm. S uređenih spiljskih staza pogled se širi na nedostupne dijelove jame koji zbog svoje tajnovitosti postaju još privlačniji.

Ena najvećih jam v Istri, pravi dragulj istrskega podzemlja. Najpogumnejši radovedneži so premagali strah in se spustili vanjo že davnega leta 1770, ko je bila prvič omenjena. Nedaleč od Brtonigle se nahaja vhod v eno od najvećih podzemnih dvorana v Istri, na dnu skoraj navpičnih stopnic. Ovalni prostor je zares velik: dolg je skoraj 100 m; širok pa pol toliko. Iz blagogo usločenega obokanega prostora kaplja voda, pri tem pa ustvarja okrase in sige različnih barv, stalagmite visoke tudi do 13 m, ki Mramornici dajejo poseben šarm. Iz urejenih jamskih stez se razpre pogled na nedostopne dele jame, ki zaradi svoje skrivnostnosti postanejo še bolj privlačni.

Feštinsko kraljevstvo / Feštinsko kraljestvo

Naći ćete je u srcu Istre, pored sela Feštini nedaleko od Žminja. Naziv kraljevstvo dodijelila su joj djeca zatečena čudnovatim prostorom i oblicima u kojima je njihova mašta prepoznala čarobnjakov šešir, šišmišova krila, kulu babilonsku te mnoge druge. Jamu su slučajno otkrili seljaci u polju iznad nje a tijekom rata je služila za skrivanje od neprijatelja.

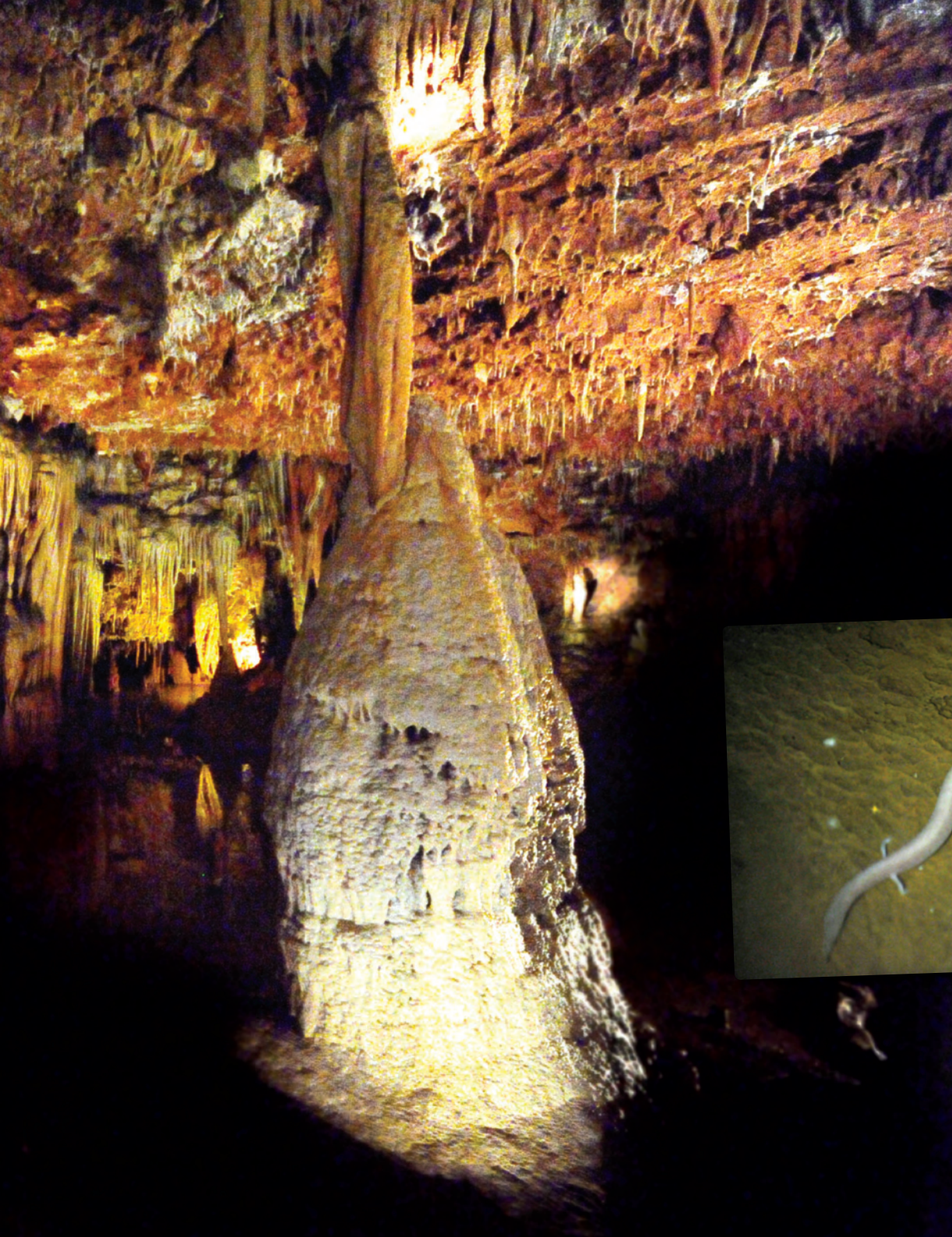
U spilji su uređene staze duge stotinjak metara. Jedna je dvorana nepravilnog ovalnog oblika duga 67 metara. Najveća širina spilje iznosi 27 metara, dubina joj je devet metara, a svod na nekim mjestima doseže visinu od šest metara. Lijepo je okićena: stalaktitima, stalagmitima, stupovima, draperijama, helaktitima, zavjesama, kristalima i sigastim korama. Sige odlikuju smeđa, crvena i mliječnobijela boja te plavo-ljubičasti tonovi. Malo jezero dubine svega nekoliko centimetara stanište je albino račića, dok spilja u cjelini pruža dom brojnim šišmišima.

Našli jo boste v srcu Istre, blizu vasi Feštini, nedaleč od Žminja. Naziv kraljevstvo so ji dodelili otroci, ki so obstali pred čudežnim prostorom in oblikami, v katerih je njihova domišljija prepoznala čarovnikov klobuk, netopirjeva krila, babilonski stolp ter mnoge druge. Jamo so naključno odkrili kmetje na polju nad njo, v času vojne pa je služila kot zaklonišče pred sovražnikom.

V jami so urejene steze dolge približno 100 m. Ena od dvoran nepravilne ovalne oblike je dolga 67 m. Največja širina jame je 27 m, globina 9 m, obok pa na nekaterih mestih dosega višino 6 m. Jama je lepo okrašena s stalaktiti, stalagmiti, stebri, zavesami, helaktiti, draperijami, kristali in sigastimi skorjami. Sige se odlikujejo po rjavi, rdeči in mlečnobeli barvi ter modro-vijoličastih tonih. Malo jezero, ki je globoko le nekaj centimetrov, je življenjski prostor albino rakcev, medtem ko celotna jama nudi dom številnim netopirjem.

JAMA
Baredine

Nalazi se kod mjesta Nova Vas, između Poreča, Višnjana i Tara. Ova spilja riznica je stalagmita i stalaktita, podzemnih skulptura realiziranih strpljivim i dugovjekim radom vode. Ukupna joj je dubina 132 metra a za posjetitelje je otvorena do oko 60 metara. Na dnu su vertikalni bunari duboki 16 metara sa stalnom podzemnom vodom. Bočni dio i strop jame prekriveni su bogato ukrašenim kalcitnim naslagama, stalaktitima, stalagmitima i sigastim stupovima različitih boja. Oduševljavaju čudesne sigaste forme među kojima se posebno ističu desetak metara dugačke visoke "zavjese", vrlo realističan kip Bogorodice, tijelo pastirice Milke, kosi toranj iz Pise, te snješko lučonoša koji je postao zaštitni znak spilje.

Susrest ćete se ovdje s čovječjom ribicom, endemskom vrstom koja živi samo u ovim kraškim područjima, te minijaturnim prozirnim rakovima i kukcima.

Nahaja se pri novi Vasi, med Porečem, Višnjanom in Tarom. Ta jama je zakladnica stalagmitov in stalaktitov, podzemnih skulptur, ki jih je ustvarila voda s potrpežljivim in dolgotrajnim delom. Njena skupna globina je 132 m, za obiskovalce pa je odprtih okoli 60 m. Na dnu so vertikalni vodnjaki globoki 16 m s stalno podzemno vodo. Stranski del in strop jame sta prekrita z bogato okrašenimi kalcitnimi plastmi, stalaktiti, stalagmiti in sigastimi stebri različnih barv. Navdušujejo čudežne sigaste forme, med katerimi posebej izstopajo 10 m dolge visoke zavese, zelo realističen kip Matere Božje, telo pastirice Milke, poševni stolp iz Pise ter snežak, ki nosi luč, zaščitni znak jame.

Tukaj se boste srečali s človeško ribico, endemsko vrsto, ki živi samo na tem kraškem področju, ter z miniaturnimi prozirnimi rakci in žuželkami.

Limski zaljev / Limski zaliv

Usječen u bogato zelenilo s neobičnom bojom mora, naprosto izaziva da ga se istraži. Riječ je zapravo o potopljenoj krškoj dolini na zapadnoj obali Istre, smještenoj između Rovinja i Vrsara, dužine 11,5 kilometara i prosječne širine 600 metara. Često ga pogrešno zovu fjordom i kanalom, što ne odgovara njegovu postanju. Naime, zaljev je nastao nakon posljednje oledbe, kada se podigla morska razina i potopila dolinu Pazinčice, koja je kasnije postala ponornica.

Padine koje se prislanjaju na zaljev visoke su do 150 metara, dijelom prekrivene makijom i pošumljene stvaraju izgled kanjona. Zaljev predstavlja prirodnu zanimljivost jer obale zbog nejednakih pozicija u odnosu na Sunce imaju različitu vegetaciju, tako da je sjeverna, bliža Vrsaru, pokrivena niskom šikarom od kleka i mastike, a druga, do Rovinja, obrasla je pak šikarom i hrastovima. Na sjevernoj strani vidljiva su četiri otvora ovećih pećina, dok se ispod Sv. Martina, u dijelu obraslom makijom, nalazi otvor Romualdove pećine, vrijednog nalazišta prvih ljudi i života na Poluotoku te kasnijeg skrovišta pustinjaka.

Zaljev je zaštićeni lokalitet; u kategoriji značajnih krajolika označen je kao specijalni rezervat u moru. Naime, zahvaljujući posebnom sastavu vode gdje su niska slanost i visoke koncentracije kiselina, flora i fauna su raznolike pa je to također razlog zbog kojeg je Limski zaljev pogodan za uzgoj riba, kamenica i školjaka.

Vpet v bogato zelenje, z nenavadno barvo morja prav izziva, da se ga razišče. Gre pravzaprav za potopljeno kraško dolino na zahodni obali Istre, ki se nahaja med Rovinjem in Vrsarjem, v dolžini 11,5 km in s povprečno širino 600 m. Pogostokrat ga napačno imenujejo fjord in kanal, kar pa ne odgovarja njegovemu nastanku. Zaliv je namreč nastal po zadnjem taljenju, ko se je dvignila raven morja in potopila dolina Pazinčice, ki je kasneje postala ponikalnica.

Pobočja, ki se naslanjajo na zaliv, so visoka do 150 m, deloma so prekrita z makijo in gozdom ter kot takšna ustvarjajo videz kanjona. Zaliv predstavlja naravno zanimivost, ker imata obali zaradi neenakih pozicij glede na položaj sonca različno vegetacijo, tako da je severna, bližja Vrsarju, prekrita z nizkim grmičevjem kleka in mastike, druga, do Rovinja, pa je poraščena z grmovjem in hrasti. Na severni strani so vidne štiri odprtine večjih votlin, medtem ko se pod sv. Martinom, v predelu, ki je poraščen z makijo, nahaja odprtina Romualdove jame, dragocenega najdišča prvih ljudi in življenja na istrskem polotoku ter pozneje skrivališče puščavnika.

Zaliv je zaščiteno področje, v kategoriji pomembnih pokrajin je označen kot posebni rezervat v morju. Zahvaljujoč posebni sestavi vode, ki ima nizko slanost, in visoko koncentracijo kislin, sta flora in favna kanala različni, kar je še en razlog, da je Limski kanal primeren za vzgojo rib, ostrig in školjk.

Kloštar

Mjesto iznad Limske drage poznato je po benediktinskom samostanu sv. Mihovil nad Limom iz 10. st. a koji je danas u ruševinama. Tek osnovan, ubrzo je postao središtem velikoga posjeda što su ga uvećavale stalne darovnice istarskih plemića. U samostanu je neko vrijeme boravio sv. Romuald koji je svoje pustinjačke dane provodio u obližnjoj spilji pa je po njemu i dobila ime, ma koliko datirala ranije i bilježila prve početke života u Istri. Benediktinci su u samostanu ostali do 17. st., a potom je posjed postao feudom, prešavši u drugoj pol. 19. st. u vlasništvo Austrije. Od cijeloga kompleksa očuvana je ranokršćanska kapelica iz 6. st. s trostranom apsidom i bačvastim svodom. U njoj su tragovi zidnih slika s figuralnim prikazima i natpisima. Pokraj nje je veća samostanska crkva iz 11. st., građena u ranoromaničkom slogu s polukružnom apsidom u kojoj su očuvane freske nepoznatoga benediktinskoga majstora otonske škole, također iz 11. st. Među ostacima samostana su i dijelovi zidova s klaustrom u kojem je romaničko grlo cisterne.

Kraj nad Limsko drago je znan po benediktinskom samostanu sv. Mihaela nad Limom iz 10. stoljetja, ki je danes v ruševinah. Takoj po ustanovitvi je kmalu postal središče velike posesti, ki se je večala z darilnimi pogodbami istrskih plemičev. V samostanu je nekaj časa prebival sv. Romuald, ki je svoje puščavniške dneve preživljal v bližnji votlini, ki je dobila ime po njem, kljub temu, da ima starejšo datacijo in beleži prve začetke življenja v Istri. Benediktinci so v samostanu ostali do 17. stoljetja, potem pa je posest postala fevd, ki je v drugi polovici 19. stoljetja postal državna last Avstrije. Od celotnega kompleksa se je ohranila zgodnjekršćanska kapelica iz 6. stoljetja s tristransko apsidom in banjastim obokom. V njej so sledovi stenskih slik s figuralnimi upodobitvami in napisi. Ob njej je večja samostanska cerkev iz 11. stoljetja, zgrajena v zgodnjeromanskem slogu s polkrožno apsidom, v kateri so ohranjene freske neznanega benediktinskega mojstra otonske šole, prav tako iz 11. stoljetja. Med ostanki samostana so tudi deli zidov s križnim hodnikom, v katerem je romansko grlo vodnjaka.

Kontija

Smještena između Vrsara i Lima, iznad zaljeva, poseban je rezervat šumske vegetacije površine 65 hektara. Njen prirodni fenomen je šuma bijelog graba, stara više od 140 godina, znanstveno vrlo zanimljiva i vrijedna, najbolje sačuvana površina ove zajednice u Istri. Od drveća redovno se nalazi hrast medunac, bijeli grab, crni jasen, maklen, cer, smrika i borovica. Šetnja šumom uvodi nas u čaroban svijet priča i ugode. Uz igru svjetla i sjene vile iz priča i legende sele se u stvarnost.

Nahaja se med Vrsarjem in Limom, nad zalivom, in je poseben rezervat gozdne vegetacije, ki obsega 65 ha. Njen naravni fenomen je gozd belega gabra, starejši od 140 let, znanstveno zelo zanimiva in dragocena najbolje ohranjena površina te skupnosti v Istri. Med drevesi je moč najti puhasti hrast, beli gaber, črni jesen, maklen, cer, navadni in rdeči brin. Sprehod po gozdu nas popelje v čarobni svet pravljic in ugodja. Igra svetlobe in senc oživlja vile iz pravljic in legend.

(NE)ZAŠTIĆENE ŠUME / (NE)ZAŠČITENI GOZDOVI

Uništavanje i smanjivanje prirodnih šuma u Istri počelo je još u antici, a gradiralo je razvojem poljoprivredne proizvodnje, brodarstva i trgovine. S porastom potreba za drvom u srednjem vijeku stroži su bili i propisi o čuvanju šuma, osobito u mletačkoj Istri. Šume i pojedino drveće korisno za mletački arsenal bili su pod strogim nadzorom vlasti – savjeta desetorice i providura za drvo i šume. Od 13. st. u lukama sjeverno od Zadra i Ravenne bilo je zabranjeno utovarivati drvo ako brodovi nisu plovili u Mletke. Najpoznatiji su mletački katastri šuma i raspoloživoga drva u Istri iz 16. st. gdje su popisane 4.174 šume i dijelovi šuma različitih vlasnika.

Temeljem tih popisa tiskan je dvojezični Zakon o šumama za mletačku Istru. U Pazinu je donesen šumski red za Istru s odredbama koje su regulirale postupanje sa šumama: trgovinu drvom, davanje u zakup, kazne za prekršitelje propisa, krčenje i ispašu...

Austrija početkom 19. st. ukida institut rezervata u privatnim šumama i dopušta slobodnu trgovinu drvom pa su privatni vlasnici tijekom 30-ak godina posjekli i dijelom iskrčili površinu nekadašnjeg rezervata. Šuma i drva u Istri bilo je sve manje, a ugrožene su bile i njihove općekorisne funkcije. U vrijeme talijanske vlasti opsežnu melioraciju dolina istarskih rijeka pratilo je uređivanje bujica i pošumljivanje, ali i sječa u dotad nedostupnim i očuvanim šumama Čičarije. Danas su to zaštićena područja o kojima se skrbe državne službe.

Uničavanje in zmanjševanje naravnih gozdov v Istri se je začelo že v antiki, stopnjevalo pa se je z razvojem poljedeljstva, ladjarstva in trgovine. S porastom potrebe po lesu v srednjem veku so izdali strožje predpise o ohranjanju gozdov, posebej v beneški Istri. Gozdovi in posamezna drevesa, ki so koristila beneškemu arzenalu, so bili pod strogim nadzorom oblasti – sveta desetorice in pokrajinskega namestnika za les in gozdove. Od 13. stoletja dalje je bilo v pristaniščih severno od Zadra in Ravenne prepovedano natovarjati les, če ladje niso plule v Benetke. Najbolj znani so beneški katastri gozdov in razpoložljivega lesa v Istri iz 16. stoletja, kjer je popisano 4.174 gozdov in deli gozdov različnih lastnikov.

Na temelju popisa je bil natisnjen dvojezični Zakon o gozdovih za beneško Istru. V Pazinu so izglasovali gozdni red za Istru z določili, ki so usklajevala obravnavanje gozdov; trgovino z lesom, dajanje v zakup, kazni za kršitelje predpisov, krčenje in pašo...

Austrija je v začetku 19. stoletja ukinila institucijo rezervata v zasebnih gozdovih in dovolila prosto trgovino z lesom, tako da so zasebni lastniki v tridesetih letih posekali in deloma izkrčili površino nekdanjega rezervata. Gozdov in lesa je bilo v Istri vse manj, ogrožene pa so bile tudi njihove splošnokorisne funkcije. V času italijanske oblasti je obsežno melioracijo dolin istrskih rek spremljala ureditev rečnih tokov in pogozditev, ampak tudi posek do tedaj nedostopnih in ohranjenih gozdov Čičarije. Danes so to zaščiteni področja, za katera skrbijo državne službe.

Dvigrad

Poseban je to grad. Nije bio spaljen, nije porušen ratom. Jednostavno je umro – ostavši bez stanovnika. Nalazio se nedaleko od Kanfanara, iznad Limske drage, i imao je nadmočan položaj na srednjovekovnim putovima. Njegovo postojanje zadire još u prapovijest, kao dio nekadašnje gradine u sastavu je rimske provincije, na granici između pulskog i porečkog agera. I sam njegov naziv govori da su se ovdje prvotno nalazila dva grada. Današnje su ruševine ostaci sjevernijeg grada Moncastella, dok je drugi, Parentin, napušten u 10. st., propao i razrušen.

Prema ostacima može se zaključiti da je grad bio razvijen i bogat. Kasnije su što barbari, što bolesti potaknuli njegovo napuštanje. Ratovao je s Đenovljanima, bio pod Mlečanima, napadan od uskoka, ali je uvijek ostao neosvojev. U 17. st., budući da Istri haraju malarija i kuga, stanovnici zauvijek napuštaju grad.

Od njega su danas ostala gradska vrata, dva prstena gradskih zidina, nekoliko obrambenih kula te segmenti kuća koje su činile Dvigrad. Najbolje su sačuvani župni dvor i zgrada gradske straže u blizini glavnog ulaza, a svakako treba izdvojiti i ostatke crkve sv. Sofije na glavnoj uzvisini Dvigrada. Nastala je u 11. st. na ruševinama starije predromaničke crkve. Na propovjedaonici iz 15. st., koja se danas nalazi u župnoj crkvi u Kanfanaru, sačuvan je reljef s likom sv. Sofije kako drži dva grada. Ispod gradskih zidina je crkva sv. Marije od Lakuća iz 15. st., oslikana freskama.

To mesto je posebno. Ni bilo požgano, ni ga razdejala vojna. Enostavno je umrlo – ker je ostalo brez prebivalcev. Nahajalo se je nedaleč od Kanfanarja nad Limsko drago in imelo premoč na srednjeveških poteh. Njegov obstoj sega v prazgodovino, ko je bil del nekdanjega gradišča v sestavu rimske province, na meji puljskega in poreškega agerja. Tudi njegovo ime govori, da sta tu prvotno obstajali dve mesti. Današnje ruševine so ostanki severnega mesta Moncastella, medtem ko je drugi, Parentin, zapuščen v 10. stoletju, propadel in porušen.

Po ostankih je mogoče ugotoviti, da je bilo mesto razvito in bogato. Kasneje so barbari in različne bolezni spodbudili zapuščanje Dvigrada. Vojskoval se je z Genovljani, bil pod Benetkami, napadli so ga uskoki, vedno pa je ostal neosvojljiv. Ker so v 17. stoletju po Istri razsajali malarija in kuga, so prebivalci za vedno zapustili mesto.

Od njega so danes ostala mestna vrata, dva obroča mestnega obzidja, nekaj obrambenih stolpov ter segmenti hiš, ki so tvorile Dvigrad. Najbolje sta se ohranila župnišče in poslopje mestne straže v bližini glavnega vhoda, vsekakor pa je treba omeniti ostanke cerkve sv. Sofije na glavni vzpetini Dvigrada. Nastala je v 11. stoletju na ruševinah starejše predromanske cerkve. Na prižnici iz 15. stoletja, ki se danes nahaja v župnijski cerkvi v Kanfanarju, je ohranjen reljef s podobo sv. Sofije, ki drži dvi mesti. Pod mestnim obzidjem je cerkev sv. Marije od Lakuća iz 15. stoletja, ki je poslikana s freskami.

Kanfanar

Iako brojni nalazi iz prapovijesti – kultura iz neolita, grobne gomile iz brončanog doba, ostaci gradina iz željeznog doba, dijelovi naselja starih Histra na sedam lokacija – grade slojevitu priču o prvom i kasnijem životu u Kanfanaru, u povijesnim bilješkama najupečatljivija je crtica o povezanosti Kanfanara s Dvigradom. Neraskidiva je to veza još od srednjeg vijeka. Povijest kaže da su stanovnici drevnog Dvigrada, bježeći pred napadačima i bolestima, osnovali Kanfanar. Sa sobom su ponijeli sve ono što su smatrali svetim i dragocjenim, primjerice zastavni jarbol iz 15. st. koji danas krasi trg ili prekrasnu propovjedaonicu u crkvi sv. Silvestra. Širenjem Kanfanara crkvice iz 13. st. postaje tijesna, pa se na tom mjestu u 17. st. gradi nova i veća, danas župna – crkva sv. Silvestra. U nju su, iz dvigradske bazilike sv. Sofije, prenesena spomenuta propovjedaonica, oprema, namještaj i liturgijski pribor. Kanfanar se još više razvija kada je za austrijske vladavine izgrađena željeznička pruga do Pule a mjesto dobilo veliku i modernu postaju. Sagrađen je i odvojak za Rovinj pa Kanfanar postaje jedino željezničko čvorište u Istri.

U naselju je crkva sv. Valentina iz 18. st., nastala na mjestu starije. Izvan mjesta je crkva sv. Agate iz 12. st. s očuvanim freskama. Uz cestu prema Dvigradu su ostaci benediktinskog samostana s romaničko-gotičkom crkvom sv. Petronele.

Čeprav številne najdbe iz prazgodovine, neolitska kultura, grobovi iz bronzane dobe, ostanci gradišć iz željezne dobe, deli starih naselja Histrov na sedmih lokacijah, gradijo večplastno zgodbo o prvem in kasnejšem življenju v Kanfanarju, je v zgodovinskih zapisih najpomembnejša črtica o povezanosti Kanfanarja in Dvigrada. To je neločljiva vez že od srednjega veka. Zgodovina govori, da so prebivalci starodavnega Dvigrada, ko so bežali pred napadalci in boleznimi, ustanovili Kanfanar. S seboj so vzeli vse tisto, kar so imeli za dragoceno in sveto, na primer jambor za zastavo iz 15. stoletja, ki danes krasi trg, ali pa prečudovito prižnico v cerkvi sv. Silvestra. Širitvijo Kanfanarja je cerkvice iz 13. stoletja postala pretesna, zato so na tem mestu v 17. stoletju zgradili novo in večjo, danes župnijsko cerkev sv. Silvestra. Vanjo je iz dvigradske bazilike sv. Sofije prenesena omenjena prižnica, oprema, pohišstvo in liturgični pribor.

Kanfanar se je še bolj razvijal, ko je bila v času avstrijske vladavine zgrajena železniška proga do Pulja, kraj pa je dobil veliko in moderno postajo. Zgrajen je bil tudi odcep do Rovinja, tako da je Kanfanar postal edino železniško vozlišče v Istri.

V naselju je cerkev sv. Valentina iz 18. stoletja, ki je nastala na mestu starejše. Zunaj mesta je cerkev sv. Agate iz 12. stoletja z ohranjenimi freskami. Ob cesti proti Dvigradu so ostanki benediktinskega samostana z romansko-gotsko cerkvijo sv. Petronele.

Bale

Gradić je to burne prošlosti, uzdignut na brežuljku Mon Perin. Ondje su na temeljima prapovijesne gradine Rimljani podigli utvrdu *Castrum Vallis*. Povijesni dokumenti, ostaci rimskih zgrada, brončani novčići i ostali nalazi svjedoče o tome da je baljanska utvrda štitila solane i putove Flavijejske ceste što su od Pule vodili prema Poreču od čestih upada susjeda iz unutrašnjosti. Rimski *castrum* u srednjem je vijeku prerastao u gradić utvrđen bedemima pod akvilejskim plemstvom. Povijest njihovih vladara nastavlja se s Bizantom, pa Langobardima, zatim franačkim kraljem Pipinom Malim, njegovim sinom Karlom Velikim dok u 14. st. pripadaju Mletačkoj Republici. Slijede austrijska te francuska dominacija. Stara jezgra gradića je zakonom zaštićena zbog povijesne i arhitektonske vrijednosti sakralnih objekata. Riječ je o gradskim vratima, kružnim kamenim uličicama te zgradama s elementima venecijanske gotike gdje se ističe palača Bembo ili Kaštel Bembo tijekom čije su obnove u podrumima pronađeni predmeti iz brončanog doba. Zbog Bembove ranjivosti povijesnu su jezgru štitila tri pojasa zidina i desetak kula. Primjetna je i lijepa gradska vijećnica s ložom,

u kojoj su izloženi zanimljivi plemićki grbovi te župna crkva sv. Julijana iz 19. st., sagrađena na ostacima bazilike otprije 1.000 godina, a čuva kameni sarkofag iz 8. st. ukrašen predromaničkim reljefom. Tu je i crkva Svetog Duha iz 15. st. s krovom pokrivenim škrlama i ostacima kasnogotičkih fresaka te crkva sv. Antuna opata iz 14. st.

Bale pozivaju i svojim prirodnim atrakcijama: godine 1985. iz mora u obližnjem zaljevu izronjeni su fosilni ostaci dinosaura, točnije stope brachiosaure koji je živio prije 130 milijuna godina. Kasnije su nalazi upotpunjeni kostima dinosaura i ostalih prapovijesnih životinja iz mezozoika.

Uz ovu, Baljani posjeduju još jednu fantastičnu zbirku, onu ptica močvarica s Paluda, ornitološkog rezervata u neposrednoj blizini. Osamdesetih godina prošlog stoljeća ulovljeno je, preparirano i znanstveno obrađeno čak 176 vrsta koje obitavaju na području Paluda.

Baljani su s pravom ponosni i na još jedno bogatstvo, ljupku staticu: u njihovoj netakutoj prirodi obitava gotovo 400 vrsta leptira!

To je mesto, ki ima razburkano zgodovino, dvignjeno na griču Mon Perin. Tam so na temeljih prazgodovinskega gradišča Rimljani postavili utrdbo *Castrum Vallis*. Zgodovinski dokumenti, ostanki rimskih stavb, bronasti novci in ostale najdbe pričajo o tem, da je balska utrdba ščitila soline in poti Flavijeve ceste, ki so iz Pulja vodile do Poreča, pred pogostimi vpadi sosedov iz notranjosti. Rimski *castrum* je v srednjem veku pod oglejskim plemstvom prerasel v mesto obdano z obzidjem. Zgodovina njihovih vladarjev se nadaljuje z Bizancem, potem z Langobardi, frankovskim kraljem Pipinom Malim, njegovim sinom Karlom Velikim, medtem ko v 14. stoletju pripadejo Beneški republiki. Sledita avstrijska in francoska dominacija. Staro jedro mesteca je zaščiteno z zakonom zaradi zgodovinske in arhitekturne vrednosti sakralnih objektov; gre za mestna vrata, krožne kamnite uličice ter stavbe z elementi beneške gotike, med katerimi izstopa palača Bembo ali grad Bembo. Med obnovo so v njegovi kleti najdeni predmeti iz bronzne dobe. Zaradi Bembove ranljivosti so zgodovinsko jedro varovali trije obroči obzidja in okoli deset stolpov. V oči padeta tudi lepa mestna hiša z ložo, v kateri so razstavljeni zanimivi plemiški grbi, ter župnijska cerkev sv. Julijana iz 19. stoletja, ki je zgrajena na ostankih približno 1000 let stare bazilike, hrani pa sarkofag iz 8. stoletja, okrašen s predromanskim reliefom. Tu je tudi cerkev sv. Duha iz 15. stoletja s skrilasto streho in ostanki poznogotskih fresk ter cerkev sv. Antona opata iz 14. stoletja.

Bale vabijo tudi s svojimi naravnimi zanimivostmi: leta 1985 so iz morja v bližnjem zalivu potegnili fosilne ostanke dinosavra, natančneje stopinje brachiozavra, ki je živel pred 130 milijoni let. Kasneje so najdbe dopolnjene s kostmi dinosavra in ostalih prazgodovinskih živali iz mezozoika.

Poleg te, Bale posedujejo še eno fantastično zbirko, in sicer ptic močvirnic s Paluda, ornitološkega rezervata v neposredni bližini. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja so ulovili, nagačili in znanstveno obdelali celo 176 vrst, ki stalno ali občasno prebivajo na področju Paluda. Baljani so upravičeno ponosni na še eno bogastvo, zavidljivo statistiko: v njihovi nedotaknjeni naravi živi skoraj 400 vrst metuljev!

Palud

Jedini ornitološki park u Istri smjestio se između Rovinja i Bala. Močvara je nastala otapanjem leda te potapanjem kraške doline a uglavnom se punila slatkom vodom iz izvora i manjih tokova u blizini te okolnih šuma i pašnjaka. U kišnom razdoblju obuhvaća i 20 hektara, dok je u sušnom znatno manja, površine tek dva hektara, s visinom vode do koljena.

Za Austro-Ugarske od močvare do mora prokopan je kanal da bi se povećao salinitet vode u močvari te se time spriječi razvijanje ličinki komaraca, prijenosnika malarije. To spajanje močvare i mora u Palud je privuklo nove stanovnike. Naselili su ga cipli i jegulje, ribe koje vole bočatu vodu, ali i druge, u potrazi za hranom. Bogatstvo vrsta i broja ptica koje ovdje stalno ili povremeno obitavaju najznačajnija je odlika ove močvare. Njen najveći dio pokrivaju šaš, trstika i rogoz, uokolo su guste šume s impozantnim primjercima hrasta medunca i crnike dok je na sjevernom dijelu prava prašuma s ogromnim vrbama koje se lome i trunu u močvarnoj vodi stvarajući hranu za životinje. Temperatura vode je u ravnoteži s atmosferom, od pet do 32 stupnja Celzija, s najnižima u ožujku, a najvišima u srpnju. Za močvaru je karakteristično slabo zasićenje kisikom, naročito ljeti. Razina joj ovisi o razini mora, a dno se nikada ne isušuje zbog priljeva morske vode. Zbog ekstremnih prilika života u močvari se razvila karakteristična vodena fauna s malim brojem vrsta i velikim brojem jedinki. Bogata je planktonima, a kornjače i jegulje prisutne su tijekom cijele godine.

Ne zaboravimo, Palud nastanjuje više od 200 vrsta ptica.

Edini ornitološki park v Istri se nahaja med Rovinjem in Balami. Močvirje je nastalo s talitvijo ledu ter potopitvijo kraške doline, v glavnem pa se je polnilo s sladko izvirsko vodo in manjših tokov v bližini ter okoliških gozdov in pašnikov. V deževnem obdobju obsega tudi do 20 ha, medtem ko je v sušnem bistveno manjše, le 2 ha, z višino vode do kolen.

V času Avstro-Ogrske je bil od močvirja do morja prokopan kanal, da bi se povečala saliniteta vode v močvirju ter s tem preprečila razvoj ličink komarjev, prenašalcev malarije. Ta združitev močvirja in morja je v Palud privabila nove prebivalce. Naselili so ga ciplji in jegulje, ribe, ki imajo rade somornico, in tudi druge ribe v iskanju hrane. Bogastvo ptičjih vrst in število tistih, ki tu stalno ali občasno živijo, je najpomembnejša značilnost tega močvirja. Njen največji del prekrivajo trsje, šaš in rogoz, okoli so gosti gozdovi z impozantnimi primerki puhastega in črnkastega hrasta, medtem ko je na severnem delu pravi pragozd z ogromnimi vrbami, ki se lomijo in gnijejo v močvirnatni vodi, pri tem pa ustvarjajo hrano za živali. Temperatura vode je v ravnotežju z atmosfero, od 5 do 32 °C, z najnižjimi temperaturami v marcu in najvišjimi v juliju. Za močvirje je značilna slaba nasičenost s kisikom, posebej poleti. Njegov nivo je odvisen od nivoja morja, dno pa se nikoli ne izsuši zaradi priliva morske vode. Zaradi ekstremnih življenjskih pogojev se je v močvirju razvila karakteristična vodna favna z majhnim številom vrst in velikim številom edink. Bogata je s planktonom, želve in jegulje pa so prisotne skozi celo leto.

Ne pozabimo, v Paludu živi več kot 200 vrst ptic.

Vodnjan

Fragmenti života na ovom području vidljivi su još od prapovijesti: na brdašcu Castelliere ponad Vodnjana ostaci su bedema, pretpovijesne gradine.

Kad su Rimljani osvojili Istru 177. godine pr. Krista najzaslužnijim su vojnicima dijelili zemlju. Područje Vodnjana dobio je vojnik po kojem je mjesto nazvano *Attinianum*. Tada već postoji kaštel, utvrđen i strateški važan objekt, s visokim, masivnim zidinama, tornjem za promatranje, pokretnim mostom. Tlocrt nekadašnje cisterne i kaštela na glavnom su današnjem trgu označeni bijelim kamenim pločama.

Grad je u unutrašnjosti povijesne jezgre očuvao poseban srednjovjekovni izgled s vežama i uskim uličicama, koje nepravilno vijugaju među kućama i pročeljima od obrađenog kamena, starim ulicama specifičnoga stila te brojnim crkvama. U 15. st. dobiva statut, čiji je rukopis sačuvan do danas. Iz tog se doba pamti kao vrlo živo i tranzitno središte sa Sudom inkvizicije za Istru u crkvi svetog Martina. Zanimljivo je da je to jedini grad u Istri koji nije bio zaražen kugom.

Zapadno od kaštela je palača Bettica. Južno od njega bila je lođa, gradsko trgovište nad kojim danas stoji palača Bradamante iz 13. st. te crkva sv. Marije Karmelske iz 17. st. U blizini palače sagrađena je crkva svetog Blaža, kojom dominira zvonik iz 19. st., najviši u Istri (62 m).

U crkvi je pohranjena zbirka sakralne umjetnosti s brojnim eksponatima od kojih su najvrjednija neraspadnuta tijela svetaca, poznata kao vodnjanske mumije. Riječ je, među ostalim, o relikvijama svetih Sebastijana, Marije Egipatske te najpotpunije očuvano tijelo svete Nikolozije iz 15. st. za koje se kaže da je najočuvaniji posmrtni ostatak u Europi.

Široko vodnjansko područje s bezbrojnim karakterističnim kašunima, izgrađenim u tehnici suhozida, koji su označavali vlasništvo, svjedok je milenija u kojem su se stanovnici bavili poljoprivredom, posebice maslinarstvom i vinogradarstvom kao osnovom vlastitog materijalnog blagostanja.

Fragmenti življenja na tem področju so vidni že od prazgodovine: na hribčku Castelliere nad Vodnjanom so ostanki obzidja prazgodovinskega gradišča.

Ko so Rimljani osvojili Istro leta 177 pr. n. št., so najbolj zaslužnim vojakom delili zemljo. Področje Vodnjana je dobil vojak, po katerem je naselje dobilo ime *Attinianum*. Takrat je že obstajal grad, utrjen in strateško pomemben objekt z visokim, masivnim obzidjem, stolpom za opazovanje in dvignim mostom. Tloris nekdanje cisterne in gradu je na današnjem glavnem trgu označen z belimi kamnitimi ploščami. Mesto je v notranjosti zgodovinskega jedra ohranilo poseben srednjeveški videz z vhodi in ozkimi uličicami, ki nepravilno vijugajo med hišami in pročelji iz obdelanega kamna, starimi ulicami specifičnega sloga ter številnimi cerkvami. V 15. stoletju je dobil statut, ki se je v rokopisu ohranil do danes. V tistem obdobju je bil zelo živahno tranzitno središče z inkvizicijskim sodiščem za Istro v cerkvi sv. Martina. Zanimivo je, da je to edino mesto v Istri, ki ni bilo okuženo.

Zahodno od gradu je palača Bettica. Južno od nje je bila loža, mestni trg, nad katerim danes stoji palača Bradamante iz 13. stoletja, ter cerkev sv. Marije Karmelske iz 17. stoletja. V bližini palače Bettica je zgrajena cerkev sv. Blaža, nad katero dominira zvonik iz 19. stoletja, najvišji v Istri (62 m).

Cerkev hrani zbirko sakralne umetnosti s številnimi eksponati, med katerimi so najbolj vredna nerazpadla telesa svetnikov, ki so znana kot vodnjanske mumije. Gre za relikvije sv. Sebastijana, Marije Egipčanske ter najbolj ohranjeno telo svetnice Nikoloze iz 15. stoletja, za katerega velja, da je najbolje ohranjen posmrtni ostanek v Evropi.

Široko vodnjansko področje s številnimi značilnimi kažuni, ki so zgrajeni v tehniki suhozida in so označevali lastništvo, je priča tisočletju, v katerem so se prebivalci ukvarjali z obdelovanjem zemlje, posebej z oljkarstvom in vinogradništvom, kot temeljem osebnega materialnega blagostanja.

Brijuni / Brioni

Jedan od najljepših nacionalnih parkova u Hrvatskoj mjesto je gdje je povijest s prirodnim ljepotama kreirala raskošne kulise koje ostavljaju bez daha svakog posjetitelja. Nekad i sad, istom snagom i jačinom dojma.

Otočje površine 33,9 četvornih kilometara odvojeno je od kopna tri kilometra širokim Fažanskim kanalom. Smješteno je sjeverozapadno od Pule, a čini ga 14 otoka i otočića od kojih su najveći Veliki i Mali Brijun.

Iz njihove sadržajne povijesti izdvajamo prve tragove ljudskog djelovanja već u 3. tisućljeću pr. Krista. Žitelji Brijuna tada su se bavili ratarstvom, stočarstvom, lovom i ribolovom, a oružje i oruđe izrađivali su od kamena i kostiju, što potkrepljuje neolitsko naselje poluzemunica u zaljevu Soline. Nakon Rimljana, od 6. do 8. st. otočjem su, kao i Istri, vladali Bizantinci. Neko su vrijeme bili pod Francima, potom pod akvilejskim patrijarsima, a od 14. st. vladala je Mletačka Republika. Tijekom stoljeća otočje je zapušteno a stanovništvo se iselilo zbog učestalih haranja malarije. Novu stranicu života Brijuni upisuju krajem 19. st. postavši svojinom industrijalca P. Kupelwiesera koji ih je pretvorio u ekskluzivno ljetovalište. Pod njegovim vodstvom Brijuni su izrasli u nezaobilazno turističko odredište, o čemu svjedoči i podatak da je njemački car Vilim II. posjetio otočje šest puta. Ondje su osim kasnijih prestolonasljednika boravili i mnogi drugi uglednici koji su uz ladanjski život promovirali polo, golf i tenis, a otočje je tako svrstano među renomirana središta mondenog svijeta. Izgrađen je vodovod dug dva kilometra kojim je ispod Fažanskoga kanala dovedena voda s kopna. Za potrebe turizma uređeni su arheološki lokaliteti i parkovi. Raskoš prirode predstavljena je s više od 680 domaćih i egzotičnih vrsta biljaka te 150 vrsta ptica.

Brijuni obiluju kulturno-povijesnim spomenicima među kojima su najpoznatiji i najočuvaniji rimski ladanjski dvorac iz 1./2. st. s termama i Venerinim hramom, zatim bizantski *castrum* te bazilika sv. Marije iz 5./6. st. i crkva sv. Germana iz 15. st.

Eden najljepših nacionalnih parkova na Hrvatskom je kraj, kjer je zgodovina z naravnimi lepotami ustvarila razkošne kulise, ki jemljejo dih vsakemu obiskovalcu. Nekoč in zdaj, vedno enak nepozaben vtis.

Otočje, ki ima površino 33,9 km², je od kopna ločeno s 3 km širokim Fažanskim kanalom. Nahaja se severozahodno od Pulje, tvori pa ga 14 otokov in otočkov, med katerimi sta največja Veliki in Mali Brijun.

Iz njihove bogate zgodovine bomo prve sledove človeškega delovanja našli že v 3. tisočletju pr. n. št. Prebivalci Brionov so se takrat ukvarjali z obdelovanjem zemlje, živinorejo, lovom in ribolovom, orožje in orodje pa so izdelovali iz kamna in kosti, kar dokazuje tudi neolitsko naselje polzemljank v zalivu Soline. Po Rimljanih so od 6. do 8. stoletja na otočju vladali Bizantinci, tako kot v Istri. Nekaj časa je bilo otočje pod Franki, potem pod oglejskimi patriarhi, od 14. stoletja dalje pa so vladale Benetke. V teku stoletij je bilo otočje zapuščeno, prebivalstvo pa se je izselilo zaradi pogostih epidemij malarije. Novo stran življenja so Brioni zapisali ob koncu 19. stoletja, ko so postali last industrijalca P. Kupelwiesera, ki jih je spreminil v ekskluzivno letovišče. Pod njegovim vodstvom so Brioni postali neizogibna turistična destinacija, o čemer govori tudi podatek, da je nemški cesar Viljem II. otočje obiskal celo šestkrat. Tam so poleg poznejših prestolonaslednikov bivali tudi številni drugi veljaki, ki so ob podeželskem življenju promovirali polo, golf in tenis, otočje pa je bilo uvrščeno na seznam priznanih središč mondenega sveta. Zgradili so vodovod, dolg 2 km, s katerim je pod Fažanskim kanalom napeljana voda s celine. Za potrebe turizma so bila urejena arheološka najdišča in parki. Razkošje narave pa predstavlja več kot 680 domaćih in eksotičnih rastlinskih vrst ter 150 vrst ptic.

Brioni imajo številne kulturno-zgodovinske spomenike, med katerimi je najbolj znana in ohranjena rimska podeželska vila iz 1./2. stoletja s termami in Venerinim templjem, bizantinski *castrum* ter bazilika sv. Marije iz 5.–6. stoletja in cerkev sv. Germana iz 15. stoletja.

Svoj je razvoj uvelike temeljila na brijunskom otočju kao najbliža luka. Podaci govore da je još u 1. st. proizvodnja amfora na ovome području bila posebno važna. Uz Fažanu je iz Pule prolazila znamenita carska Flavijevska cesta, koja je Trst spajala s Pulom. U starijim dokumentima Fažana se spominje kao drevna župa koja je početkom 11. st. carskom voljom darovana pulskim biskupima. Usljedit će razdoblja pripadnosti raznim grofovskim kućama, akvilejskim patrijarsima te pulskim patricijima. Stoljeća pod stijegom Republike Svetoga Marka odrazit će se i na izgled primorskoga mjesta. Vodile su se ovdje bitke između Mletaka i Đenovljana i kretali brodovi

u Višku bitku. Za vrijeme Italije Brijuni do ratnih godina nastavljaju život elitnog ladanjskog mjesta, i to najprije u obiteljskoj tradiciji Kupelwieserova sina a potom u njeđrima talijanske državne skrbi. S time u vezi u Fažani se uspostavljaju razne gospodarske i prometne djelatnosti kao što su izgradnja drvenih brodova, proizvodnja stakla, alkoholnih i bezalkoholnih pića te tvornica za obradu ribe.

Nakon Prvog svjetskog rata, Fažana je, kao i cijela Istra, u sastavu Italije, a nakon Drugog svjetskog rata ona je dio Hrvatske u Jugoslaviji. Postavši Titovom rezidencijom, Brijuni određuju način života okolice. Ovamo do-

Fažana

laze razni državnici, politički lideri sa svih kontinenta, gospodarstvenici i umjetnici, ali Fažana postaje zatvorenom zonom za strance, što određuje skućene prostore njena napretka. Tvornice su izmještene a dijelovi zatvoreni sve do stvaranja samostalne Republike Hrvatske kad se otočje otvara za javnost, a time i Fažana za posjetitelje i turiste.

Prošlost se ovdje potpisala u crkvici sv. Elizeja podignutoj na ruševinama iz 6. st., crkvi Gospe Karmelske s lopicom i zvonikom iz 9. st. te freskama iz 15. st. i župnoj crkvi sv. Kuzme i Damjana iz 15. st

Njen razvoj je u velikoj mjeri temeljen na brionskom otočju, saj je bila najbliže pristanišće. Podatki govore, da je bila že u 1. stoljetju proizvodnja amfor izjemno pomembna. Zraven Fažane je iz Pulja vodila znamenita cesarska Flavijevska cesta, ki je Trst povezovala s Puljem. V starih dokumentih se Fažana omenja kot starodavna župnija, ki je v začetku 11. stoljetja po volji cesarja darovana puljskim škofom. Sledila so obdobja pripadnosti različnim grofovskim družinam, oglejskim patriarhom ter puljskim patricijem. Stoletja pod praporjem Republike Svetega Marka so se odrazila na videzu primorskega kraja. Tu so se vodili boji med Benečani in Genovljani ter odhajale ladje v viško bitko. V času Italije so Brioni do vojnih let nadaljevali življenje elitnega podeželskega kraja, in to najprej v družinski tradiciji Kupelwieserovega sina, potem pa pod skrbjo italijanske države. Tako so se v Fažani vzpostavljale razne gospodarske in prometne dejavnosti, kot je izdelovanje lesenih ladij, proizvodnja stekla, alkoholnih in brezalkolnih pijač ter tovarna za predelavo rib.

Po prvi svetovni vojni je bila Fažana, tako kot cela Istra, del Italije, po drugi svetovni vojni pa je postala del Hrvaške v Jugoslaviji. Brioni so postali Titova rezidenca in tako določili način življenja okolice. Sem so prihajali številni državniki, politični voditelji iz vseh celin, gospodarstveniki in umetniki, Fažana pa je postala zaprto območje za tujce, kar je onemogočalo njen napredek. Tovarne so bile premeščene, posamezni deli so bili zaprti vse do ustanovitve samostojne Republike Hrvaške, ko so otočje odprli za javnost, s tem pa tudi Fažano za obiskovalce in turiste.

Tu se je preteklost podpisala v crkvici sv. Elizeja, ki je bila postavljena na ruševinah iz 6. stoljetja, crkvi Karmelske Matere Božje z lopico in zvonikom iz 9. stoljetja ter freskami iz 15. stoljetja ter župnijski crkvi sv. Kozme in Damjana iz 15. stoljetja.

Svetvinčenat

Uklopljen među velike hrastove šume, na visoravni između Barbana, Žminja, Dvigrada, Bala i Vodnjana, početak svoga života veže uz ravenske benediktince koji su se u 6. st. naselili na tom području bogatom drvom.

Mjesto nosi nekoliko naziva – Svetvinčenat, Savičenta, San Vincenti, s istim temeljem u imenu zaštitnika, mučenika sv. Vincenca i istoimenoj opatiji oko koje se razvio gradić. Vrijedni benediktinci su, pionirski prokrčivši šume, obrađivali crvenu zemlju, sagradili nastambu i crkvu, te tako privukli prve stanovnike. To je područje bilo, kao i danas, bez vodenih tokova, pa je opatija podignuta u blizini lokve koja je isušena tek nedavno. Dobilo je na važnosti i kao granica između triju biskupija: porečke, pulske i pićanske.

Često se spominje u dokumentima pa se tako u 10. st. utvrđuje vlast porečkih biskupa nad mjestom, u 12. st. papa potvrđuje crkvu sv. Vincenta da bi se početkom 14. st. navodilo i u *Istarskom razvodu* gdje se opisuje pohod povjerenstva po Istri radi uređenja granica. I danas se vide križevi kao oznake na velikom kamenju na granici župe.

U svojoj bogatoj povijesti mjesto je stalno mijenjala vlasnike i uvjete posjedovanja pa je tako nakon više stoljeća bizantske, langobardske i franačke vlasti živjelo između porečkog biskupa i akvilejskog patrijarha te Goričkih grofova i obitelji Sergijevaca iz Pule, kasnije prozvanih Castropola. Obitelj Morosini u 15. st. završava obnovu kaštela te počinje preobrazba mjesta u renesansno naselje s trgovim i cisternom u središtu, koji uz kaštel zatvaraju župna crkva i lođa te ostale javne zgrade. U konačnici kao miraz prelazi obitelji Grimani.

Razna razbojstva kvarila su odnos mjesta i okolnih sela, kao i austrijska vlast koja je privilegirala veleposjednike. Njihov povlašten položaj potencirat će i u razdoblju između dva svjetska rata etničku nejednakost stanovništva.

Važni su spomenici kaštel Morosini-Grimani iz 13. st., župna crkva Navještenja Blažene Djevice Marije, trg s cisternom, crkvice sv. Vincenta na groblju s freskama iz 12. st. i crkvice sv. Katarine iz 15. st. s freskama s početka 18. st.

Med velikimi hrastovimi gozdi, na višjem predelu med Barbarom, Žminjem, Dvigradom, Balami in Vodnjanom začetek svojega življenja povezuje z ravnimi benediktinci, ki so se v 6. stoletju naselili na tem področju, bogatim z lesom.

Kraj nosi nekoliko imen – Svetvinčenat, Savičenta, San Vincenti, z isto osnovo v imenu zavetnika, mučenika sv. Vincenca, in istoimenski opatiji, ob kateri se je razvilo mestece. Marljivi benediktinci so pionirsko krčili gozdove, obdelovali rdečo zemljo, sezidali domovanje in cerkev ter tako privabili prve prebivalce. To področje je bilo, tako kot danes, brez vodnih tokov, tako da je opatija postavljena ob mlaki, ki je bila šele pred kratkim izsušena. Področje je pridobilo na pomembnosti tudi kot meja med tremi škofijami: poreško, puljsko in pičansko.

Pogosto se omenja v dokumentih, v 10. stoletju se utrdi oblast poreških škofov, v 12. stoletju papež potrdi cerkev sv. Vincenca, da bi bil v začetku 14. stoletja omenjen v *Istrskem razvodu*, kjer je opisan pohod poverjenikov po Istri zaradi ureditve mej. Še danes so vidni križi – oznake na velikih kamnih na meji župnije.

V bogati zgodovini se je neprenehoma menjaval lastnik mesta in spreminjal pogoje posedovanja, tako da je mesto po več stoletjih bizantinske, langobardske in frankovske oblasti živelo med poreškim škofom in oglejskim patriarhom ter goriškimi grofi in družino Seriggijev iz Pulja, kasneje imenovanih Castropola. Družina Morosini je v 15. stoletju dokončala obnovo gradu, in tako se je začela preobrazba kraja v renesančno naselje s trgov in vodnjakom v središču, ki ga poleg gradu zapirajo župnijska cerkev in loža ter ostale javne stavbe. Nazadnje kot dota preide v roke družine Grimani. Številna razbojništva so kazila odnose med naseljenimi okoliškimi vasmami, tako kot avstrijska oblast, ki je privilegirala veleposestnike. Njihov privilegirani položaj je v času med obema vojnami potenciral etnično neenakost prebivalstva.

Pomembni spomeniki so grad Morosini-Grimani iz 13. stoletja, župnijska cerkev Marijinega oznanjenja, trg z vodnjakom, cerkva sv. Vincenca na pokopališču s freskami iz 12. stoletja ter cerkva sv. Katarine iz 15. stoletja s freskami iz začetka 18. stoletja.

Mjesna povijest počinje oko pradžine 1500. godine pr. Krista, o čemu svjedoči grobnica na brežuljku sv. Špete. U rimsko doba ovuda je prolazila cesta koja je spajala Poreč s Pazinom. Vjerojatno je kao nagrada područje Tinjana pripalo rimskom vojniku da bi mu današnji naziv nadjenuli Slaveni.

U srednjem mu vijeku sudbinu određuje – ženidba, kojom zajedno s pazinskim Kaštelom dospijeva u vlast Goričkih grofova. Dobro im je služio: tinjanska utvrda čuvala je često napadanu zapadnu granicu prema posjedima Akvilejskog patrijarhata, baš kao što je od 14. st. do dolaska Napoleona novim vlasnicima, carskoj obitelji Habsburg, branila vruću granicu Pazinske grofovije prema posjedi-ma Venecije. Iako na granici, Tinjan nije bio obična utvrda, već se od 16. st. naziva gradom.

Bio je okružen jarkom preko kojeg su u grad vodila jedina vrata s pokretnim mostom. Imao je i ložu ispred koje je bio Stup srama. Glavna je ulica uglavnom bila nastanjena obrtnicima, stražarima i trgovcima. Malo ljudi zna da je u 15. st. izgrađen i podzemni dio Tinjana, koji je hodnicima povezivao sve važnije dijelove naselja.

Županski stol u Tinjanu svjedočanstvo je srednjovjekovne lokalne samouprave. Za njime su, pod hladovinom ladonja, župan i mjesno vijeće odlučivali o svim važnim pitanjima zajednice. Inače, uz Gračišće, u srednjem vijeku Tinjan pripada među najbogatija mjesta Istre.

Grad njeguje tradiciju kovačkog zanata, te redovno održava smotru kosira i ostalih proizvoda kovača iz cijele Istre. Poznat je i po brojnim suhozidnim kašunima, ali i neobičnosti njihova kvadratna oblika. U novije vrijeme posebno se promovira istarski pršut koji postaje zaštitni proizvod Tinjana.

Segmente bogate povijesti tumače ladonja sa županskim stolom, župna crkva sv. Šimuna i Jude apostola iz 18. st. i odvojeni zvonik visok 28 metara koji se po kruništu razlikuje od većine istarskih zvonika, što vizuru Tinjana čini posebnom. Crkvice Sv. Križa sagrađena krajem 13. st. je izvan mjesta, uz cestu.

Ističemo i činjenicu da je Tinjan rodno mjesto znamenitog jezikoslovca i leksikografa Josipa Voltića, autora trojezičnog *Ričoslovnika*, objavljenog 1803. u Beču, ali i mjesto školovanja kasnije istarskog i tršćanskog biskupa Jurja Dobrile, rodom iz obližnjeg Ježenja.

Zgodovina mesta se začne okoli davnega leta 1500 pr. n. št., o čemer priča grobnica na hribčku sv. Špete. V rimskem obdobju je šla tu cesta, ki je povezovala Poreč s Pazinom. Področje Tinjana je bilo verjetno kot nagrada dodeljeno rimskemu vojaku, današnje ime pa so mu dali Slovani.

V srednjem veku mu je usodo določila poroka, s katero je skupaj s pazinskim Kaštelom prešel v last goriških grofov. Njim je dobro služil: tinjanska utrdba je čuvala pogosto napadano zahodno mejo posesti oglejskega patriarha, tako kot je od 14. stoletja do prihoda Napoleona novim lastnikom, cesarski družini Habsburg, branila vročo mejo Pazinske grofije z beneškim posestvom. Čeprav na meji, Tinjan ni bil navadna utrdba, temveč se je že od 16. stoletja omenjal kot mesto.

Bil je obdan z okopom, čez katerega so v mesto vodila edina vrata z dviznim mostom. Imel je tudi ložo, pred katero je bil sramotilni steber. Glavna ulica je bila naseljena z obrtniki, stražarji in trgovci. Malo ljudi ve, da je v 15. stoletju zgrajen tudi podzemni del Tinjana, ki je s hodniki povezoval vse pomembnejše dele naselja.

Županska miza v Tinjanu je priča srednjeveške lokalne samouprave. Za njo so v senci koprivovca (*ladonje*) župan in mestni svet odločali o vseh

pomembnejših vprašanih skupnosti. Sicer pa je Tinjan poleg Grašiča v srednjem veku spadal med najbogatije kraje Istre.

Mesto neguje tradicijo kovaške obrti, zato redno poteka razstava kosirjev in ostalih izdelkov kovačev iz cele Istre. Znan je po številnih suhozidnih kažunih in po njihovi nenavadni kvadratni obliki.

V novejšem času posebno promovirajo istrski pršut, ki postaja zaščitni tinjanski izdelek.

O bogati zgodovini pripovedujejo županska miza pod koprivovcem, župnijska cerkev sv. Simona in Judeža apostola iz 18. stoletja z 28 m visokim zvonikom, ki se po nazobčanem nadzidku razlikuje od ostalih istrskih zvonikov in naredi pogled na Tinjan posebnim. Cerkevica sv. Križa je zgrajena ob koncu 13. stoletja izven naselja, ob cesti.

Treba je poudariti, da je Tinjan rojstni kraj znanega jezikoslovca in leksikografa Josipa Voltiča, avtorja trojezičnega *Ričoslovnika*, ki so ga leta 1803 izdali na Dunaju. Tu se je šolal tudi istrski in tržaški škof Juraj Dobrila, ki je po rodu iz bližnjega Ježenja.

Piçan

Povoljan strateški položaj iznjedrio je prapovijesnu gradinu te je logično da je za vladavine Rima Piçan postao vojno uporište. Od 6. do 18. st. bio je i sjedište jedine biskupije na unutarnjem istarskom području s 12 župa te je tako povezan s Rimskom crkvom oduvijek imao važnu ulogu i moć u središnjoj Istri.

Za bizantskog vladanja Piçan je administrativno središte središnjeg dijela Istre. U 10. st. Pazinom i Piçnom vlada akvilejski patrijarh koji je u 12. st. dodijelio piçanski feud utemeljitelju Pazinske grofovije te je kao njen dio Piçan u 14. st. došao pod vlast Habsburgovaca, gdje ostaje niz godina.

Povijesne znamenitosti predvode djelomično očuvani srednjovjekovni bedemi i gradska vrata iz 14. st. pored kojih je nekadašnja biskupska palača. Spomenimo i crkvicu sv. Roka iz 17. st., na groblju crkvi sv. Mihovila s freskama iz 15. st. i župnu crkvu podignutu na temeljima katedrale iz 14. st.

Zvonik, visok 48 metara, izgrađen je krajem 19. st. i među najvišima je u Istri. Pokraj njega je položena kamena mjera kojom se некоč ubirala desetina. Sačuvane su i vrijedne orgulje, mnoge relikvije, natpisi i uspomene bogatog razdoblja biskupskog grada.

Ugoden strateški položaj je pripomogel k nastanku prazgodovinskoga gradišća, zato je logično, da je u času vladavine Rima Piçan postao vojaško oporišće. Od 6. do 18. stoljetja je bil sedež edine škofije na notranjem istrskem području s 12 župnijami ter je tako povezan s rimsko crkvijo od nekđaj imel pomembno vlogo in moć v osrednji Istri.

V času bizantinske oblasti je bil Piçan administrativno središće osrednjega dela Istre. V 10. stoljetju je Pazinu in Piçanu vladal oglejski patriarh, ki je v 12. stoljetju dodelil piçanski fevd ustanovitelju Pazinske grofije. Piçan je kot njen del v 14. stoljetju prišel pod habsburško oblast, pod katero je ostal dolga leta.

Na čelu zgodovinskih znamenitosti sta deloma ohranjeno srednjeveško obzidje in mestna vrata iz 14. stoljetja, ob katerih se nahaja nekdanja škofovska palača. Omenimo tudi crkvico sv. Roka iz 17. stoljetja, na pokopališču cerkev sv. Mihaela s freskami iz 15. stoljetja in župnijsko cerkev, ki je bila postavljena na temeljih stolnice iz 14. stoljetja.

Zvonik, visok 48 m, je bil zgrajen ob koncu 19. stoljetja in je med najvišjimi v Istri. Zraven njega je postavljena kamnita mera, s katero so некоč pobirali desetino. Ohranjene so tudi dragocene orgle, številne relikvije, napisi in spomini iz bogatega obdobja škofovskega mesta.

Gračišće

Iako se ovdje živjelo i prije procvata Rimskog Carstva, današnji naziv Gračišću daju Slaveni tijekom naseljavanja u 6. i 7. st. Duhovnu im baštinu razaznajemo u nazivu brda Perunčevac, prozvanom po vrhovnom slavenskom bogu Perunu, ali i u tisućljetnom štovanju Svantovida, od kojeg, smatraju, potječe kršćanski sveti Vid, zaštitnik gračaške župe.

Grad je nekoć bio opasan bedemima od kojih je preostala tek kula na istoku, iz 15. st. Već su tada u Gračišću živjeli slobodni seljaci plemići s hrvatskim prezimenima. Veći broj stambenih kuća na lentu vremena upisuju uklesani datumi iz 15. st. Gračišće je stoljećima bilo omiljena ljetna rezidencija pićanskih biskupa koji su tu imali svoju palaču. Tada je razvijena "komunska uprava" na čelu sa županom, sucima i starcima-savjetnicima. Mjesto okruženo bujnim zelenilom i bogatim arhitektonskim nasljeđem smješteno je na litici iznad Čepićkog polja, odakle puca prekrasan pogled na okolna brdašca, Učku, Julijske Alpe i Dolomite. Upravo tu, između Gračišća i Pićna,

počiva zaštićeni krajolik, veličine 570 hektara, s neobičnim geološkim obilježjima, gdje je različitost podloge, lapora i vapnenca kreirala neobično razvedeni reljef: u laporima su oblikovane potočne doline, dok čvršći vapnenci izgrađuju više brežuljke i glavice, koji dominiraju rajskim krajolikom. Ne zaboravljamo ni jamu Bregi kao najdulji istarski speleološki objekt. Dokumentirana je do duljine od 2.045 metara i još nije otvorena za širu javnost.

Ljepotu Gračišća dopisuje i osebujna arhitektura. U mjestu je crkva sv. Marije iz 15. st. s freskama i romaničkim raspelom s početka 13. st., crkva sv. Antuna Padovanskog iz 14. st., nekadašnja biskupska kapela te crkva sv. Pankracija iz 15. st. Župna crkva sv. Vida, Modesta i Krescencije iz 17. st. čuva kip sv. Vida s maketom koja u perspektivi prikazuje grad iz 15. st. Zvonik, visok 30 metara, potječe iz 13. st. Palača obitelji Salamon iz 16. st. lijep je primjer venecijanske gotike. U blizini je staza sv. Šimuna duga 11 kilometara na kojoj nalazimo crkvicu sv. Stjepana i Marije Magdalene iz 15. st.

Čeprav je bil kraj naseljen še pred razcvetom rimskega cesarstva, so mu današnje ime dali Slovani med naseljevanjem v 6. in 7. stoletju. Njihovo kulturno dediščino opazimo v imenu hriba Perunčevac, ki je poimenovan po slovanskem bogu Perunu, in tudi v tisočletnem čaščenju Svantovida, iz katerega, domnevno, izvira krščanski sv. Vid, zavetnik gračiške župnije.

Mesto je bilo nekoč obdano z obzidjem, od katerega je na vzhodnem delu ostal le stolp iz 15. stoletja. Že takrat so v Gračišču živeli svobodni kmetje, plemiči s hrvaškimi priimki. Večji del stanovanjskih hiš na časovni trak vpisujejo vklesani datumi iz 15. stoletja. Gračišče je bilo dolga stoletja priljubljena poletna rezidenca pičanskih škofov, ki so tu imeli svojo palačo. Takrat je bila razvita komunska uprava na čelu z županom, sodniki in starostami – svetniki. Naselje, obdano z zelenjem in bogato arhitekturno dediščino, se nahaja na skali ned Čepičkim poljem, s katere se odpira prečudovit pogled na okoliške griče, Učko, Julijske Alpe in Dolomite. Prav tu, med Gračiščem in Pičnom, počiva 570 ha zaščitenih pokrajine z nenavadnimi geološkimi značilnostmi, kjer je raznolikost podlage, laporja in apnenca

ustvarila nenavadno razčlenjen relief: v laporjih so oblikovane doline potokov, medtem ko trdnější apnenec gradi višje hribe in zaobljene vrhove, ki dominirajo nad rajsko pokrajino. Ne smemo pozabiti niti jame Bregi, ki je najdaljši istrski speleološki objekt. Dokumentirana je do dolžine 2.045 m in je še vedno zaprta za javnost.

K lepoti Gračišča prispeva tudi posebna arhitektura.

V naselju je cerkev sv. Marije iz 15. stoletja s freskami in romanskim razpelom iz začetka 13. stoletja, cerkev sv. Antona Padovanskega iz 14. stoletja, nekdanja škofovska kapela ter cerkev sv. Pankracija iz 15. stoletja. Župnijska cerkev sv. Vida, Modesta in Krescencije iz 17. stoletja hrani kip sv. Vida z maketo, ki iz perspektive prikazuje mesto v 15. stoletju. Zvonik, visok 30 metrov, izvira iz 13. stoletja.

Palača družine Salamon iz 16. stoletja je lep primer beneške gotike.

V bližini je steza sv. Simona, dolga 11 kilometrov, na kateri se nahaja cerkvi- ca sv. Štefana in Marije Magdalene iz 15. stoletja.

Belaj

Za razliku od ostalih kaštela u Istri, Belaj je nastanjen i u njemu se odvija život gotovo kao stoljećima unazad. Obnovljen i životan, svojom raskoši podsjeća na bogatu povijest. Henrikova darovnica iz sredine 11. st. najstarije je svjedočanstvo o njemu. Tom je prigodom kaštel kao nagrada za osvojeno hrvatsko područje darovan Ulrichu Weimarskom, koji je tako uz Lupoglav, Boljun, Letaj, Roč, Kožljak dobio i Belaj.

Kaštel kojim kasnije vladaju akvilejski patrijarsi početkom 14. st. preuzimaju Gorički grofovi da bi u 16. st. imanja prešla k Habsburgovcima. U tom je razdoblju stari belajski kaštel napušten, a u blizini je podignuta utvrda Posrt, jako važna u Uskočkom ratu kao utočište i snažna baza austrijskih nadvojvoda. U ratu protiv Mlečana Belaj je pretrpio velika oštećenja pa ga je kasnije iz temelja obnovio Daniele Barbo.

Kompleks je vrijedna barokna graditeljska cjelina sastavljena od stambenog dijela dvorca te vinarskog podruma i štala. U prizemlju je kapela sv. Henrika, jedina u Istri s njegovim imenom.

Belaj krajem 17. st. kupuje knez Johann Weichard Auersperg čiji ga potomci, uz okolna područja, u vlasništvu drže sve do 1945. kad su im imanja konfiscirana i nacionalizirana.

Za razliku od ostalih gradov u Istri je Belaj naseljen in v njem poteka vsakdanje življenje kot pred stoletji. Obnovljen in življenjski, s svojim razkošjem spominja na svojo bogato zgodovino. Henrikova darilna pogodba iz sredine 11. stoletja je najstarejše pričevanje o njem. Ob tej priložnosti je grad kot nagrada za osvojeno hrvaško področje darovan Ulrichu Weimarskem, ki je tako poleg Lupoglava, Boljuna, Letaja, Roča in Kožljaka dobil tudi Belaj.

Grad, s katerim so kasneje upravljali oglejski patriarhi, so v začetku 14. stoletja prevzeli goriški grofje, v 16. stoletju pa so posesti prišle v roke Habsburžanom. V tem obdobju je bil stari belajski grad zapuščen, v bližini pa je bila postavljena utrdba Posrt, zelo pomembna v uskoški vojni kot zatočišče in močna baza avstrijskih nadvojvod. V vojni z Benetkami je Belaj utrpel veliko škodo, tako da ga je kasneje iz temeljev obnovil Daniele Barbo.

Kompleks je dragocena baročna arhitekturna celota, ki jo tvorijo stanovanjski del ter vinska klet in hlev. V pritličju je kapela sv. Henrika, edina v Istri, ki nosi njegovo ime.

Belaj je ob koncu 17. stoletja kupil knez Janez Vajkard Turjaški, njegovi potomci pa so grad obdržali v lasti vse do leta 1945, ko je bil konfisciran in nacionaliziran.

Šumber

Na putu za Labin, starom cestom od Pićna prema Kršanu, u zaseoku Stari Grad nalaze se ostaci srednjovjekovnog kaštela iz 13. st., na granici mletačkog i austrijskog dijela Istre. Naziv je dobio po vlasnicima kaštela, obitelji Schomberg ili Schemperger u čijem je posjedu bio do kraja 14. st. Smješten je na istočnoj uzvisini doline rijeke Raše i kraja Čepičkog polja odakle se nižu vidici na Rašku dolinu i njena plodna polja dok se na istoku otvara labinska ravan.

Tijekom srednjeg vijeka su mu se vlasnici mijenjali: od mletačkih feudalaca do austrijskih veleposjednika sa sjedištem u Lupoglavu, a cijeli je Šumber bio uništen u lokalnim ratovima Mlečana i Austrije. Stanovništvo se pretežno bavilo uzgojem vinove loze a u neposrednoj blizini je 1920. godine počela eksploatacija boksita.

Podno kaštela je crkva sv. Ivana i Pavla iz 17. st., a crkva Majke Božje od Drena iz 15. st. sagrađena je uz istoimeno drvo gdje se prikazala Gospa, i to po sredini Šumbera. Crkva sv. Kvirina podignuta je na groblju i čuva glagoljički natpis iz 16. st.

Na poti za Labin, po stari cesti od Pićna do Kršana, se v zaselku Stari Grad nahajaju ostanci srednjeveškoga gradu iz 13. stoljetja, na meji beneškega in avstrijskega dela Istre. Ime je dobio po lastnikih gradu, družini Schomberg ali Schemperger, ki so ga imeli v lasti do konca 14. stoljetja. Nahaja se na vzhodni vzpetini doline reke Raše in na koncu Čepičkega polja, od koder se odpira pogled na Raško dolino in njena rodovitna polja, medtem ko se na vzhodu odpira labinska raven.

V srednjem veku so se menjavali lastniki: od beneških fevdalcev do avstrijskih veleposestnikov s sedežem v Lupoglavu, Šumber pa je bil v celoti uničen v lokalnih spopadih med Benečani in Avstrijci. Prebivalstvo se je ukvarjalo pretežno z vinogradništvom, v neposredni bližini pa se je leta 1920 začela eksploatacija boksita.

Pod gradom je cerkev sv. Janeza in Pavla iz 17. stoljetja, cerkev Matere Božje od Drena iz 15. stoljetja pa je zgrajena sredi Šumberja ob istoimenskem drevesu, kjer se je prikazala Marija. Cerkev sv. Kvirina, v kateri je glagolski napis iz 16. stoljetja, je postavljena na pokopališču.

Kožljak

Smješten je na zapadnim padinama Učke, nasuprot najnižem sedlu, preko kojeg je u rimsko doba i u srednjem vijeku put vodio na liburnijsku obalu, na mjestu gdje strši strma, izolirana uzvisina.

U srednjem vijeku sagrađen je na toj uzvisini kaštel, što ga dokumenti početkom 12. st. spominju pod hrvatskim imenom *Iosilach* ili *Gosilach* kad postaje feud akvilejskih patrijarha. Kaštel, kojemu se danas vide samo ruševine na platou te žive stijene, zadnji je u lancu utvrđenih feudalnih rezidencija što se od tršćanskog krasa protežu uz zapadni rub kosina Čičarije i Učke. Ispod starog kaštela izrastao je s vremenom novi Kožljak, mjesto koje je na sebe uz ime preuzelo i tradiciju, povijest i prošlost nekadašnjeg grada-utvrde.

Na nekadašnji gospodarski i vjerski život ovog kraja podsjećaju ostaci kaštela iz 11. st., crkva sv. Jurja iz 16. st. te crkva Sv. Križa iz 18. st.

Nahaja se na zahodnih obronkih Učke, nasproti najnižega sedla, preko katerega je u rimskom obdobju vodila pot na liburnijsko obalo, na mestu, kjer štrli strma, osamljena vzpetina.

V srednjem veku je bil na tej vzpetini zgrajen grad, ki se v dokumentih iz začetka 12. stoletja omenja pod hrvaškim imenom *Iosilach* ali *Gosilach*, ko postane fevd oglejskih patriarhov. Grad, od katerega so danes ostale samo ruševine na živi skali, je zadnji v vrsti utrjenih fevdalnih rezidenc, ki se od tržaškega Krasa raztezajo po zahodnem robu pobočja Čičarije in Učke. Pod starim gradom je sčasoma zrastel novi Kožljak, naselje, ki je prevzelo ime in tradicijo, zgodovino in preteklost nekdanjega mesta – utrdbe.

Na nekdanje gospodarsko in versko življenje tega kraja spominjajo ostanke gradu iz 11. stoletja, cerkev sv. Jurija iz 16. stoletja ter cerkev sv. Križa iz 18. stoletja.

Paz

Poput kakvog orlovskog gnijezda, s dobrim pogledom na okolicu, smjestio se na visokom brijegu iznad Boljunskega polja. Ovdje je izgrađen kaštel iz strateških i obrambenih razloga, kao i mnogi u unutrašnjosti Istre. Prvi se put spominje u 12. st. kao *Pas*, *Pass*, kasnije *Pasperc* i *Passberg*, u vlasništvu akvilejskih patrijarha kao dio Boljunske gospoštije. Od 14. st. u sastavu je Pazinske grofovije. Početkom 16. st. preuzima ga obitelj Barbo koja je kasnijih stoljeća obilježila ovaj kraj: sagradili su kulu u blizini Paza, obnovili kaštel te izgradili ladanjski dvorac Belaj.

Nahaja se na visokom hribu nad Boljunskim poljem kot kakšno orlovo gnezdo, z odličnim razgledom nad okolico. Ta grad je bil zgrajen zaradi strateških in obrambnih razlogov, tako kot številni drugi v notranjosti Istre. Prvič se omenja v 12. stoletju kot *Pas*, *Pass*, kasneje *Pasperc* in *Passberg* v lasti oglejskih patriarhov kot del boljunske gosposke. Od 14. stoletja dalje je bil sestavni del Pazinske grofije. V začetku 16. stoletja ga je prevzela družina Barbo, ki je v poznejših stoletjih zaznamovala ta kraj: zgradili so stolp v bližini Paza, obnovili grad ter sezidali podeželski dvorec Belaj.

Čepičko polje

Danas polje, a još je početkom 20. st. bilo veliko Čepičko jezero. Prokopanim kanalom jezero je isušeno, a voda je otekla u Plominski zaljev. Dno polja nagnuto je od sjevera prema jugu te su, kada je rijeka Boljunščica tijekom ledenoga doba nanosima začepila prirodni ponor, počele poplave i polje se pretvaralo u jezero. Površina mu je varirala od pet do devet četvornih kilometara, a dubina se kretala do tri metra, ovisno o oborinama i dotoku vode iz slijeva Boljunščice. Pri najvišem vodostaju voda je otjecala u rijeku Rašu. Jezero je bilo obraslo trstikom i šašem te bogato ribama i ptičjim vrstama. Bilo je poznato i po malaričnim komarcima. Kada je 1932. završeno probijanje 4,2 kilometra dugog odvodnog tunela prema Plominskom zaljevu, jezero se počinje postupno prazniti i s vremenom se pretvara u obradiva polja.

Danes polje je bilo v početku 20. st. još vedno veliko Čepičko jezero. S skopanim kanalom je jezero isušeno, voda pa je otekla u Plominski zaliv. Dno polja je nagnjeno od severa proti jugu, zato so se, ko je reka Boljunščica v času ledene dobe z nanosi zaprla naravno brezno, začele poplave in polje se je spremenilo v jezero. Njegova površina je variirala od 5 do 9 km², globina pa do 3 m, odvisno od padavin in dotoka vode iz porečja Boljunščice. Pri najvišem vodotoku je voda odtekala v reko Rašo. Jezero je bilo obraslo s trsjem in šašem ter bogato z ribami in ptičjimi vrstami. Znano je bilo tudi po malaričnim komarjih. Ko je leta 1932 dokončano prebijanje 4,2 km dolgega odvodnega tunela do Plominskega zaliva, se je jezero začelo postopoma prazniti in se je sčasoma spremenilo v obdelovalna polja.

Kršan

Smješten je na jednoj od uzvisina ponad Čepičkog polja. Uokolo kaštela prostiru se pašnjaci i slikovite krške stijene, oblikovane drevnim vodotocima. Budući da Kršan nije poput Momjana, Kostela ili obližnjeg Boljuna smješten na dominantnoj uzvisini, njegovu je lokaciju vjerojatno uvjetovala za obranu pogodna konfiguracija visokog stijena, okruženog vrtačama i vododerinama koje su tvorile prirodni obrambeni rov uokolo stijena nad kojima je podignuta utvrđena plemićka rezidencija.

Prvi se put spominje u 13. st. kad pripada Pazinskoj knežiji. Od srednjovjekovnog kaštela sačuvana je kula četverokutnog tlocrta dok je stambeni i obrambeni sklop kasnije preuređen u nove stambene zgrade. U unutarnjem dvorištu sačuvan je četverokutni okvir gotičkog portala iz 15. st. te bunarsko grlo s uklesanom godinom 1666. Unutar kaštela nalazila se općinska zgrada te župna crkva sv. Antuna opata iz 17. st., a na groblju kapela sv. Jakova iz 15. st.

Boljunski kaštel / Boljunski grad

Masivni obrambeni zidovi i kule kaštela koji se prvi put spominje u 11. st. logično se uklapaju u povijesnu priču o njegovoj neosvojivosti. Jedan od razloga tome zasigurno jest kontinuirano obnavljanje zidina sve do 17. st. Sa sjeverozapadne se strane kaštela u 13. st. razvija poluurbano naselje čiji se današnji izgled definira do 19. st. Srednjovjekovne zidine grada nisu očuvane, premda su još u 19. st. postojala južna ili Vela vrata. Glavna se ulica proteže uzduž sljemena brežuljka, a glavni je trg očuvao građevine karakteristične za srednjovjekovne gradske komune. Boljun je poznat po glagoljičkoj spomeničkoj baštini: zapisima u kamenu i rukopisima matičnih i bratovštinskih knjiga te isprava iz 16./17. st., među kojima se izdvaja *Boljunska kronika*.

U mjestu je župna crkva sv. Jurja mučenika iz 17. st., crkva sv. Kuzme i Damjana s ostacima fresaka, kojih ima i u ruševnoj crkvi sv. Petra iz 14. st., te crkva sv. Fabijana i Sebastijana iz 12. st. podno naselja.

Nahaja se na eni od vzpetin nad Čepičkim poljem. Okoli kaštela se razprostirajo pašniki in slikovite kraške skale, ki so jih oblikovali vodni tokovi. Glede na to, da Kršan ni postavljen na dominantni vzpetini kot Momjan, Kostel ali bližnji Boljun, je njegovo lokacijo verjetno pogojevala konfiguracija visokega skalovlja, ki je primerno za obrambo, obdano z vrtačami in hudourniki, ki so tvorili naravni obrambni rov okoli skal, nad katerimi je postavljena utrjena plemiška rezidenca.

Prvič se omenja v 13. stoletju, ko je pripadlo Pazinski kneževini. Od srednjeveškega gradu se je ohranil štirikotni stolp, medtem ko sta bila stanovanjski in obrambni del kasneje preurejena v nove stanovanjske stavbe. Na notranjem dvorišču je ohranjen štirikotni okvir gotskega portala iz 15. stoletja ter grlo vodnjaka z vklesano letnico 1666. Znotraj gradu se je nahajala občinska stavba ter župnijska cerkev sv. Antona Opata iz 17. stoletja, na pokopališču pa kapela sv. Jakoba iz 15. stoletja.

Masivni obrambni zidovi in stolpi gradu, ki se prvič omenja v 11. stoletju, se povezujejo z zgodovinsko zgodbo o njegovi neosvojivosti. Eden od razlogov za to je zagotovo kontinuirano obnavljanje obzidja vse do 17. stoletja. Na severozahodni strani gradu se je v 13. stoletju razvijalo polurbano naselje, čigar videz se definira do 19. stoletja. Srednjeveško obzidje mesta ni ohranjeno, čeprav so še v 19. stoletju obstajala južna ali Velika vrata. Glavna ulica poteka vzdolž slemena hriba, na glavnem trgu pa so ohranjene stavbe, ki so značilne za srednjeveške mestne komune. Boljun je znan po glagolski spomeniški dediščini: zapisi v kamnu in rokopisih matičnih knjig, bratovštinskih knjigah in dokumentih iz 16./17. stoletja, med katerimi izstopa *Boljunska kronika*.

V naselju je župnijska cerkev sv. Jurija mučenika iz 17. stoletja, cerkev sv. Kozme in Damjana z ostanki stenskih slik, ki se nahajajo tudi v podirajoči se cerkvi sv. Petra iz 14. stoletja, ter pod naseljem cerkev sv. Fabijana in Sebastijana iz 12. stoletja.

Lupoglav

Kao i Boljun, Lupoglav je smješten na od davnina važnim prometnicama, ali i strateškom položaju zbog kojega je bio važan. Područje je bilo naseljeno u prapovijesti, a u srednjem se vijeku razvio kaštel na litici iznad sela Gorenja Vas. Osim njega, pripadalo mu je i seosko naselje Dolenja Vas. U 11. st. bavarski ga knez daruje akvilejskom patrijarhu zajedno s okolnom Lupoglavskom gospoštijom. Posjedom je upravljalo nekoliko vazalnih feudalnih obitelji, kasnije je postao dijelom Pazinske knežije. U 17. st. pripadao je obitelji Brigido koja gradi novi utvrđeni ladanjski kompleks podno staroga kaštela, na cesti između Vranje i Roča.

Kaštel je potpuno očuvana središnja stambena dvokatnica s prizemljem gospodarske namjene. Dvorac je utvrđen zidinama sa stražarskim ophodom, puškarnicama i četvrtastim kulama. Uz vanjsku stranu istočnih zidina prizidana je staja koja je u 20. st. preuređena za stanovanje. Današnje naselje razvilo se oko kaštela u 19. i 20. st., osobito nakon izgradnje željezničke pruge.

Tako kot Boljun se tudi Lupoglav od nekadašnjih nahaja na pomembnih prometnicah in tudi na strateškem položaju, zaradi katerega je bil pomemben. Področje je bilo naseljeno v prazgodovini, v srednjem veku pa se je razvil srednjeveški grad na skali nad vasjo Gorenja Vas. Razen te mu je pripadalo vaško naselje Dolenja Vas. V 11. stoletju ga je bavarski knez podaril oglejskemu patrijarhu skupaj z okoliško lupoglavsko gosposko. Posest je upravljalo nekoliko vazalnih fevdalnih družin, kasneje pa je postala del Pazinske kneževine. V 17. stoletju je pripadla družini Brigido, ki je zgradila nov podeželski kompleks pod vnožjem starega gradu, na cesti med Vranjo in Ročem.

Grad je popolnoma ohranjena osrednja stanovanjska dvonadstropna stavba z gospodarskim pritličjem. Dvorec je utrjen z obzidjem s stražarskim obodom, strelnimi linami in kvadratnimi stolpi. Ob zunanji strani vzhodnega obzidja se nahaja hlev, ki je bil v 20. stoletju preurejen v stanovanja. Današnje naselje se je razvilo okoli gradu v 19. in 20. stoletju, posebej po izgradnji železniške proge.

U gradinskom naselju na ovome su mjestu još u 2. tisućljeću pr. Krista živjeli Liburni, drevni moreplovci i gusari. Dolazak Rimljana donosi bitke za prevlast te se život seli u Plominski zaljev. Zbog važnosti Plomina, tadašnje Flanone, cijeli Kvarner dobiva ime Sinus Flanaticus. Tadašnje stanovništvo, kao i ostatak Istre, pod rimskim utjecajem prihvaća i vjerovanje u njihova božanstva pa iz tog vremena datira reljef poganskog boga Silvana, zaštitnika flore i faune, danas smješten na crkvi Sv. Jurja.

Nakon pada Rima Plominom vladaju Istočni Goti, Bizant i potom Langobardi. U srednjem vijeku stanovnici se radi sigurnosti ponovno naseljavaju na mjestu pretpovijesne gradine i današnjeg Plomina. Dolaskom Franaka u 8. st. uvodi se feudalizam; Istru trajno naseljavaju Hrvati. Od 13. st. Plomin je pod vlašću Akvilejskog patrijarhata, a od 15. st. Mletačke Republike. Tada postaje najizloženija mletačka utvrda na istočnoj obali Istre i mjesto brojnih sukoba, teško stradavši krajem 16. st. pod naletom uskoka. Nakon pada Venecije u 18. st. Plomin je francuski, potom i austrijski. Prvi svjetski rat donosi talijansku okupaciju te za Drugog svjetskog rata i onu njemačkih vojnika.

Burna povijest iščitava se u starome gradu: tu su ostaci bedema i utvrda iz 12. do 14. st. i kasnije od 16. do 17. st. te mnoge građevine s očuvanim renesansnim i baroknim obilježjima, gradskom ložom te idiličnim uličicama. Crkvice sv. Jurja Starog je iz 11. st., s kasnoantičkim reljefom boga Silvana i glagoljičkim spomenikom – *Plominskim natpisom*. Uz nju je očuvan i romanički zvonik. Župna crkva Blažene Djevice Marije je iz 15. st., s gotičkim raspelom, kamenom kustodijom s glagoljičkim natpisom, drvenim kipovima svetaca te oltarom iz 17. st.

Plomin

V gradišću, ki se je nahajalo na tem mestu, so že v 2. tisočletju pr. n. št. živeli Liburni, starodavni morjeplovci in gusarji. Prihod Rimljanov je prinesel boje za prevlado, zato se je življenje preselilo v Plominski zaliv. Zaradi pomembnosti Plomina, tedanje Flanone, je celotni Kvarner dobil ime Sinus Flanaticus. Tedanje prebivalstvo je, tako kot preostanek Istre, pod rimskim vplivom prevzelo verovanje v njihova božanstva, zato iz tistega časa datira relief poganskega boga Silvana, zaščitnika flore in favne, ki se danes nahaja na cerkvi sv. Jurija.

Po padcu Rima so Plominu vladali Vzhodni Goti, Bizantinci in Langobar-di. V srednjem veku so se prebivalci zaradi varnost znova preselili na mesto prazgodovinskega gradišča in današnjega Plomina. Prihod Frankov v 8. stoletju je prinesel fevdalizem, v Istri pa se stalno naseljujejo Hrvati. Od 13. stoletja je Plomin pod oblastjo oglejskega patriarhata, od 15. stoletja pa pod Beneško republiko. Takrat je postala najbolj izpostavljena beneška utrdba na vzhodni obali Istre in prostor številnih spopadov, ki je bil težko prizadet ob koncu 16. stoletja pod napadom uskokov. Po padcu Benetk v 18. stoletju je bil Plomin francoski in zatem avstrijski. Prva svetovna vojna je prinesla italijansko okupacijo, v času druge pa so ga zasedli nemški vojaki.

Razburkano zgodovino lahko razberemo v starem mestu, kjer so ostanki obzidja in utrdb od 12. do 14. stoletja in od 16. do 17. stoletja ter številne stavbe z ohranjenimi renesančnimi in baročnimi značilnostmi, mestna loža ter idilične uličice. Tu je še cerkva sv. Jurija Starega iz 11. stoletja s poznoantičnim reliefom boga Silvana in glagolskim spomenikom – *Plominskim napisom*. On njej je ohranjen romanski zvonik. Župnijska cerkev Blažene Device Marije je iz 15. stoletja, ponaša se z gotskim razpelom, kamnito kustosidjo z glagolskim napisom, lesenimi svetniškimi skulpturami ter oltarjem iz 17. stoletja.

Kvarnerski zaljev / Kvarnerski zaliv

Ovaj egzotičan spoj Mediterana i gorja smjestio se na sjevernom Jadranu, između poluo-toka Istre i sjevernog Hrvatskog primorja. More je u njemu razmjerno dublje od otvorenoga gornjeg Jadrana koji zasipaju obilnim muljem Po i druge talijanske rijeke, pa je time i plovnije.

Važnost Kvarnera kao regije poveznice Sredozemlja i srednje Europe očituje se do danas. Još u prapovijesti su se tu nastanili Liburni i utemeljili trgovačke veze. Nbrojeni spomenici iz rimskog vremena govore nam o utjecaju koji je moćna kultura imala i na ovom području. Tijekom stoljeća ovdje su se izmjenjivali mnogi vladari, Kvarner se dijelio i mijenjao. O dolasku Hrvata u 7. st. govori jedan od najvažnijih spomenika hrvatskoga jezika, Baščanska ploča, pronađena na otoku Krku, iz oko 1100. godine.

Tijekom povijesti je značajan utjecaj imala Austro-Ugarska, za čije se uprave ovdje grade ljetnikovci i vile za bogatu aristokraciju pa se uz nju vežu prvi počeci turizma na Kvarneru.

Ta eksotična mešanica Mediterana in gorovja se nahaja na severnem Jadranu, med polotokom Istra in severnim Hrvaškim primorjem. Morje v njem je razmeroma globlje od odprtega zgornjega Jadrana, ki ga obilno zasipajo z blatom Po in ostale italijanske reke ter je zaradi tega tudi bolj plovno.

Pomembnost Kvarnerja kot povezovalne regije med Sredozemljem in srednjo Evropo se odraža še danes. Že v prazgodovini so se tu naselili Liburni in ustanovili trgovske vezi. Številni spomeniki iz rimskega obdobja govorijo o vplivu, ki ga je močna kultura imela na tem področju. Skozi stoletja so se tu menjavali številni vladarji, Kvarner se je delil in spreminjal. O prihodu Hrvatov govori eden izmed najpomembnejših spomenikov hrvaškega jezika, Baščanska plošča, ki so jo našli na otoku Krku, iz leta okoli 1100.

Skozi zgodovino je pomemben vpliv imela Avstro-Ogrska, v času njene uprave pa so se tu gradile poletne vile za bogato aristokracijo, zato so z njo povezani prvi začetki turizma na Kvarnerju.

Visoko na strmj stijeni, 157 metara iznad mora, srednjovjekovni gradić budi se s očaravajućim pogledom. A takav je i onaj na njega. Vide se Cres, Unije, Susak i Učka. Prvi život datiran je u prapovijest a prvi pisani spomen mjesta u 11. st. Prsten liburnske gradine raspoznatljiv je u današnjem planu Brseča, bio je podloga u izgradnji srednjovjekovnih i novovjekovnih kula i zidina. U nizove obodnih kuća ugrađeni su ostaci utvrđenja i vlastelinskoga kaštela. Gradska cjelina zaštićena je kao spomenik kulture.

U srednjem vijeku pripadao je pulskom biskupu, Devinskoj gospodi, Goričkim grofovima te naposljetku Pazinskoj knežiji. Stradao je u Uskočkome ratu početkom 17. st.

Sakralnu ljepotu opisuju masivni zvonik župne crkve, koji je imao i obrambenu ulogu, župna crkva sv. Jurja s kasnogotičkim freskama te drvorezbaranim oltarima i oltarnim palama iz 17. st. te romanička crkva sv. Stjepana na groblju. Na vrhu hridi iznad brsečke obale dominira crkva sv. Marije Magdalene iz 15. st.

Gradić je rodno mjesto književnika Eugena Kumičića koji ga je opisao u svojim djelima.

Visoko na strmi skali, 157 m nad morjem, se srednjeveško mesto prebujalo z očarljivim pogledom. Takšen pa je tudi pogled nanj. Videti je mogoče Cres, Unije, Susak in Učko. Prvo življenje je datirano v prazgodovino, prvi pisana omemba mesta v 11. stoletje. Obroč liburnijskega gradišča je prepoznaven v današnji zasnovi Brseča, bil je podlaga pri izgradnji srednjeveških in novoveških stolpov in obzidja. V obodnih hišah so vgrajeni ostanki utrdbe in gradu zemljiških gospodov. Mesto je v celoti zaščiteno kot spomenik kulture.

V srednjem veku je pripadel pulskemu škofu, devinskim gospodom, goričkim grofom ter na koncu Pazinski kneževini. V začetku 17. stoletja ga je prizadela uskoška vojna.

Sakralno lepoto opisuje masivni zvonik župnijske cerkve, ki je imel obrambno vlogo, župnijska cerkev sv. Jurija s poznogotškimi freskami ter lesoreznimi oltarji in oltarnimi palami iz 17. stoletja ter romanska cerkev sv. Štefana na pokopališču. Na vrhu skale nad brseško obalo dominira cerkev sv. Marije Magdalene iz 15. stoletja.

Mestece je rojstni kraj pisatelja Eugena Kumičića, ki je mesto opisal v svojih velikih delih.

Učka

Naoko planina koja povezuje Istru s kontinentalnim dijelom zemlje. No ona je oduvijek puno više. Prirodno i povijesno.

Blizina mora i reljef planine stvorili su ovdje klimu za posebnu i bogatu vegetaciju. Osim prirodnih ljepota, visokih vrhova, kanjona, raskošnih livada, 40 lokvi, 200 spilja, izvora vode i bogatih šuma, područje obiluje rijetkim biljnim i životinjskim vrstama. Na površini 160 četvornih kilometara s najvišim vrhom Vojak na 1.401 metar nadmorske visine nailazimo na 160 vrsta ptica, 249 vrsta leptira, od kojih su 163 noćna, 20 predstavnika vodozemaca i gmazova, 18 vrsta šišmiša i mnoge druge posebnosti faune. Ni flora nimalo ne zaostaje u izdašnosti sa svojim rijetkim i zaštićenim primjercima cvjetova i raznog bilja. Razotkrivaju se ovdje bogate šume bukve i graba te pošumljene crnike uz nezaobilazne nasade cijelih šuma nadaleko poznatog pitomog kestena.

Ovi tek nabrojani epiteti Učke samo su neke od dragocjenosti živog svijeta kojemu je pružila dom te tema za istraživanja i brigu javne ustanove koja skrbi o ovom parku prirode.

U malim ljudskim zajednicama život je ovdje započeo još prije 12.000 godina, krajem ledenog doba, kada je Jadran bio tek zaljev do otprilike razine današnjeg Zadra, a njegov sjeverni dio plodna nizina bogata zvijerima i raznom divljači. Podizanjem razine mora za oko 120 metara i stanovnici su se počeli penjati u više krajeve pa su se naseljavali u pećinama, danas najstarijim arheološkim nalazištima iz tog razdoblja u Hrvatskoj (kompleks

Pupićine i Vele peći u Veloj dragi).

Planinu su naseljavali Histri i Liburni kojima je ona bila i granica posjeda, prirodna brana mnogim naviranjima, ali i poprište sukoba. Kasniji razvoj stočarstva, obrade metala i trgovine stvarao je nove uvjete života. Mirno razdoblje pod Rimskim Carstvom ubrzo je prekinuto barbarskim napadima, što je dovelo do građenja utvrda i skloništa, a utvrđuju se i manji urbani centri koji će izrasti u srednjovjekovne komune, kao što su Brseč, Mošćenice, Lovran i Veprinac. U 10. st. Učka je predstavljala granicu između Hrvatskog Kraljevstva i Franačkog Carstva, a i kasnije je ovo područje bilo predmetom borbe i razgraničenja između mnogih država i feudalnih vladara koji su se smjenjivali na teritoriju Istre i Liburnije. Na izmaku srednjeg vijeka, u 15. st., u dijelove planinske Istre opustošene kugom migrira vlaško stanovništvo koje će kasnije postati poznato kao Čići ili Istrorumunji. Donose svoj osobiti jezik i specifičnu pastirsku tradiciju te znatno pridonose razvoju ovdašnje kulture i načina života.

Austro-Ugarska unosi novu dimenziju, a razvoj turizma u priobalju prihvatilo je Učku kao izletište. Tijekom Drugog svjetskog rata planina je služila kao sigurno skrovište, ali i poprište borbi. Nakon njega i u potrazi za poslom stanovništvo pretežno odlazi u grad. Sela ostaju poluprazna i nekad bogat život zamire. Tek u posljednje vrijeme na Učki oživljavaju turističke i etnografske manifestacije pa svojom atraktivnom ponudom vraćaju izgubljenu živost planini pozivajući iznova nove posjetitelje.

Na pogled le planina, ki povezuje Istro s kontinentalnim delom države, ampak skriva veliko več, naravno in zgodovinsko. Bližina morja in planinski relief sta tu ustvarila podnebje za posebno bogato vegetacijo. Poleg naravnih lepot, visokih vrhov, kanjonov, razkošnih travnikov, 40 mlak, 200 jam, izvirov vode in bogatih gozdov je na tem področju moč najti številne redke rastlinske in živalske vrste. Na površini 160 km², z najvišjim vrhom Vojak (1401 m) naletimo na 160 vrst ptic, 249 vrst metuljev, med katerimi je 163 nočnih, 20 vrst dvoživk in plazilcev, 18 vrst netopirjev in številne druge posebnosti favne. Tudi flora ne zaostaja z obiljem svojih redkih in zaščitnih primerkov rož in različnih zelišč. Tu se razkrivajo bogati gozdovi bukke in gabra ter pogozdenega črnkastega hrasta, poleg neizogibnih nasadov celih gozdov daleč naokoli znanega kostanja.

To so le nekatere dragocenosti živega sveta, ki mu je Učka ponudila dom, ter tema raziskovanj in skrb javne ustanove, ki skrbi za ta park narave.

V majhnih človeških skupinah se je tu življenje začelo že pred 12.000 leti, ob koncu ledene dobe, ko je bil Jadran le zaliv do približne višine današnjega Zadra, njegov severni del pa rodovitna nižina, bogata z zvermi in različno divjadjo. Z dvigovanjem morske gladine za okoli 120 m so se tudi prebivalci začeli vzpenjati na višje kraje in se naseljevali v votlinah, danes najstarejših arheoloških najdišč iz tega obdobja na Hrvaškem (kompleks Pupičine in Vele pečine v Veli Dragi).

Planino so naseljevali Histri in Liburni, predstavljala jim je tudi mejo njihovih posesti, naravno pregrado številnim prodorom in tudi mesto spopadov. Kasnejši razvoj živinoreje, obdelave koline in trgovine je ustvarjal nove življenjske pogoje. Mirno obdobje pod rimskim cesarstvom je bilo kmalu prekinjeno z barbarskimi napadi, kar je pripeljalo do gradnje utrd in zaklonišč, utrjevali pa so se tudi manjši urbani centri, ki so nato prerasli v srednjeveške komune, kot so Brseč, Mošćenice, Lovran in Veprinec. V 10. stoletju je Učka predstavljala mejo med Hrvaškim kraljestvom in Frankovskim cesarstvom in tudi kasneje je bilo to področje predmet spora in razmejevanja med številnimi državami in fevdalci, ki so se menjavali na ozemlju Istre in Liburnije. Na koncu srednjega veka, v 15. stoletju, je v dele planinske Istre, ki jo je opustošila kuga, migriralo vlaško prebivalstvo, ki je kasneje postalo znano kot Čiči ali Istroromunci. Prinesli so svoj posebni jezik in specifično pastirsko tradicijo in tako v veliki meri prispevali k razvoju tukajšnje kulture in načina življenja.

Avstro-Ogrska je prinesla novo dimenzijo, razvoj turizma na obali pa je zajel tudi Učko kot izletno točko. V drugi svetovni vojni je planina služila kot varno zaklonišče in tudi kot bojišče. Po vojni so prebivalci odšli v mesta s trebuhom za kruhom. Vasi so ostale na pol prazne in nekoč bogato življenje je zamrlo. Šele v novejšem času na Učki oživljajo turistične in etnografske prireditve, ki s svojo atraktivno ponudbo vračajo izgubljeno živost in vedno znova vabijo nove obiskovalce.

Mošćenice

Srednjovjekovni utvrđeni gradić smješten je na visokom brijegu istočnih padina Učke s prekrasnom vizurom na Kvarner i otoke. Prošlost mu seže duboko u prapovijesno doba kada su ovdje živjeli Liburni, jedno od ilirskih plemena, pa se i danas to područje najčešće naziva Liburnijom. Bili su to stočari i vješti pomorci koji su karakterističnim brzim brodicama liburnama zadavali probleme poznatim pomorcima i ratnicima. Nakon Rimljana, u 7. st. Liburniju naseljavaju Hrvati po čijoj propasti ona postaje dio njemačkog carstva sve do početka 19. st.

Prvi autentičan podatak o Mošćenicama potječe iz 14. st; spominju se kao samostalna komuna u posjedu Kastavske gospoštije.

U 17. st. su u posjedu isusovaca iz Rijeke i dobivaju gradski statut. Zanimljivo je da su sve javne isprave, urbari, notarski zapisi, statuti od 14. do 17. st. pisani na hrvatskom jeziku – glagoljicom, koja je na istarsko-kvarnerskom području doživjela najveću primjenu i procvat.

U gradu su brojni kulturno-urbanistički spomenici, uključujući župnu crkvu sv. Andrije, crkvu sv. Bartola iz 17. i crkvu sv. Sebastijana iz 16. st. s karakterističnim trijemovima, kuće plemićkih obitelji, kaštel i gradska vrata.

Srednjeveško mestece se nahaja na visokom hribu vzhodnega pobočja Učke, s prekrasnim pogledom na Kvarner in otoke. Njegova zgodovina sega globoko v prazgodovinsko obdobje, ko so tu živeli Liburni, eno od ilirskih plemen, tako da se še danes to področje imenuje Liburnija. To so bili živinorejci in večji pomorščaki, ki so z značilnimi hitrimi ladjami, liburnijami, povzročali težave znanim pomorščakom in bojevnikom.

Po Rimljanih v 7. stoletju so Liburnijo naseljevali Hrvati, po njihovem propadu pa je postala del nemškega cesarstva vse do začetka 19. stoletja.

Prvi avtentični podatek o Mošćenicah izvira iz 14. stoletja, ko se omenjajo kot samostojna komuna v lasti Kastavske gosposke.

V 17. stoletju so postale last jezuitov iz Reke in dobile mestni statut. Zanimivo je, da so vsi javni dokumenti, urbariji, notarski zapisi, statuti od 14. do 17. stoletja pisani v hrvaščini – v glagolici, ki je na istrsko-kvarnerskem področju doživela največjo uporabo in razcvet.

V mestu so številni kulturno-urbanistični spomeniki, vključno s župnijsko cerkvijo sv. Andreja, cerkvijo sv. Jerneja iz 17. stoletja in cerkvijo sv. Sebastijana iz 16. stoletja z značilnimi portiki ter hišami plemiških družin in mestnimi vrati.

Različite granice, ista ljubav

Kad vas Istra veže, općini ili začara, pripadnost koju osjetite prema njoj podsjeća na drevnu priču posljednjeg histarskog kralja Epulona, koji je radije odabrao smrt nego predao grad Nezakcij, simbol svega histarskog, svojim osvajačima Rimljanima. Bio je to prvi pisani trag današnje povijesti u kojoj se govori o ljubavi jednog naroda prema kraju u koji je došao, zavolio ga i ostao. Stoljećima se to nije promijenilo... Prošetali su ovuda razni narodi, običaji, kulture i granice, ali ostali su ljudi koji vole baš svaku uspomenu na putu svojih predaka, pisanu, slikanu ili zidanu. Zaljubljeni su još uvijek u boje i mirise svoga kraja, raskošne sutone i svitanja, koje žele zadržati. Možda ih zato i tako nesebično dijele sa svojim gostima. Zaista, povijest se ponavlja.

Različne meje, ista ljubezen

Ko vas Istra ujame, začara ali očara, pripadnost, ki jo občutite, spominja na starodavno zgodbo zadnjega histrskega kralja Epulona, ki je rajši izbral smrt kot predal Nezakcij, simbol vsega histrskega, Rimljanom osvajalcem.

To je bila prva pisana sled današnje zgodovine, ki pripoveduje o ljubezni nekega naroda do kraja, v katerega je prišel, ga vzljubil in ostal. In to se skozi stoletja ni spremenilo...

Tu so se sprehodili različni narodi, običaji, kulture in meje, ostali pa so ljudje, ki ljubijo prav vsak spomin na poti svojih prednikov, pisan, naslikan ali sezidan. Še vedno so zaljubljeni v barve in vonje svojega kraja, razkošne sončne zahode in svitanja, ki jih želijo obdržati. Mogoče jih tudi zato tako nesebično delijo s svojimi gosti. Zares, zgodovina se ponavlja.

LITERATURA:

- M. Bertoša, *Istarsko vrijeme prošlo*, Glas Istre – Čakavski sabor, Pula, 1978.
- M. Bertoša, *Istra: Doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)*, Žakan Juri, Pula, 1995.
- M. Bertoša, *Istra između zbilje i fikcije*, Matica hrvatska, Zagreb, 1993.
- M. Bertoša, *Mletačka Istra u XVI. i XVII. stoljeću. Knjiga druga: društvene strukture, populacija i gospodarstvo*, Istarska naklada, Biblioteka „Misao“, Pula, 1986.
- V. Bralić – N. Kudiš Burić, *Slikarska baština Istre*, Institut za povijest umjetnosti Zagreb i Centar za povijesna istraživanja, Rovinj, 2006.
- Crkva u Istri*, IKD „Juraj Dobrila“ Pazin i Biskupski ordinarijat Poreč, 1991.
- D. Dukovski, *Kratka povijest dugog trajanja*, Društvo hrvatskih književnika – Istarski ogranak, Pula, 2004.
- Enciklopedija hrvatske umjetnosti*, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb, 1995.
- B. Fučić, *Iz istarske spomeničke baštine*, Matica hrvatska, Zagreb, 2006.
- B. Fučić, *Terra Incognita*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997.
- V. Girardi Jurkić, *Duhovna kultura antičke Istre*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- Istarska enciklopedija*, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb 2005.
- Istra kroz vrijeme*, Centar za povijesna istraživanja, Rovinj, 2009.
- I. Milotić, *Crkva u Istri, povijesna i kulturna baština*, Josip Turčinović d.o.o. i Porečko-pulska biskupija, Pazin, 2010.
- Nezaboravna naša Istra*, Zaklada tiskara narodnih novina, Zagreb, 1932.
- Opća enciklopedija*, Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb, 1977. – 1988.
- M. Pejaković – N. Gattin, *Starohrvatska sakralna arhitektura*, Kršćanska sadašnjost i nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1988.

VODITELJ PROJEKTNE AKTIVNOSTI / VODJA PROJEKTNE AKTIVNOSTI
Vladimir TORBICA

KOORDINATORICE PROJEKTA / KOORDINATORIKI PROJEKTA
Sandra ILIĆ
Iva ŠEGOTA

NAKLADNIK / ZALOŽILA
Istarska županija – Regione Istriana
Istarska županija – Regione Istriana

ZA NAKLADNIKA / ZA ZALOŽNIKA
MARA d.o.o. – Mladenka BATALIĆ

AUTORICA TEKSTA / AVTORICA BESEDILA
Gordana RESTOVIĆ

UREDNIKA TEKSTA / UREDNIKA BESEDILA
Jasna PERKOVIĆ MILOSAVLJEVIĆ

FOTOGRAFIJE / FOTOGRAFIJE
Ivo PERVAN

GRAFIČKA UREDNIKA I IZRADA MAPE / GRAFIČNA UREDNIKA IN IZDELAVA MAPE
Ana BERČ

PRIJEVOD NA SLOVENSKI / PREVOD V SLOVENŠČINO
Alina LOVREČIĆ CARLI

LEKTORICA ZA SLOVENSKI JEZIK / LEKTORICA ZA SLOVENSKI JEZIK
Jana ŠPILAR

REALIZACIJA / REALIZACIJA
MARA d.o.o., Pula

TISAK / TISK
Kerschhoffset

NAKLADA
500 primjeraka / izvodov

Projektnu aktivnost je provela Istarska županija – Regione Istriana u suradnji s partnerima:
Projektno aktivnost je izvela Istarska županija – Regione Istriana v sodelovanju s partnerji:

Grad Kopar (vodeći partner)
Mestna občina Koper (vodilni partner)

Općina Izola
Občina Izola

Općina Piran
Občina Piran

Zavod za zaštitu kulturne baštine Slovenije – ispostava Piran
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije – območna enota Piran

Grad Buzet
Mesto Buzet

Grad Poreč
Mesto Poreč

Turistička zajednica Istarske županije
Turistična skupnost Istarske županije

Općina Svetvinčenat
Občina Svetvinčenat

Grad Vodnjan
Mesto Vodnjan

Europsku uniju čini 27 zemalja članica koje su odlučile postupno povezivati svoja znanja, resurse i sudbine. Zajednički su, tijekom razdoblja proširenja u trajanju od 50 godina, izgradile zonu stabilnosti, demokracije i održivog razvoja, zadržavajući pritom kulturalnu raznolikost, toleranciju i osobne slobode. Europska unija posvećena je dijeljenju svojih postignuća i svojih vrijednosti sa zemljama i narodima izvan svojih granica.

Evropsko unijo sestavlja 27 držav članic, ki se odločile postopoma povezovati svoja znanja, resurse in usode. V obdobju širitve, ki je trajalo 50 let, so skupaj zgradile cono stabilnosti, demokracije in trajnostnega razvoja, pri tem pa obdržale kulturno raznolikost, toleranco in osebno svobodo. Evropska unija si prizadeva deliti svoje dosežke in vrednote z deželami in narodi izven svojih meja.

Naložba v vašo prihodnost
Operacijo delno financira Evropska unija
Instrument za predpristopno pomoč

Ulaganje u vašu budućnost
Operaciju djelomično financira Evropska unija
Instrument prepristupne pomoći

MESTNA OBČINA KOPER
COMUNE CITTA' DI CAPODISTRIA

MUNICIPIO DI TRIESTE

OBČINA PIRANO
COMUNE DI PIRANO

Inštitut za varstvo kulturne dediščine Slovenije
Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia

GRAD BUŽET

Istra

OPĆINA
CITTÀ DI
COPERTINO

Grad
Città di
Copertino